

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

**NOVÉ MĚSTO NA MORAVĚ
V ÉŘE PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY**

Vývoj města a fungování jeho samosprávy

Libor Denk

Rigorózní práce

Žďár nad Sázavou 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou práci vypracoval samostatně, použil jsem pouze podklady uvedené v příloženém seznamu a postup při zpracování a dalším nakládání s prací je v souladu se zákonem č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) v platném znění.

Ve Žďáru nad Sázavou dne

podpis:

Poděkování

Zpracování rigorózní práce bylo umožněno díky účelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělené Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR Univerzitě Palackého v Olomouci (IGA_FF_2022_021).

Obsah

Úvod	6
1. Cíle, metodika, prameny a literatura	10
2. Vznik obecní samosprávy v Předlitavsku a její proměny obecní v období první Československé republiky	21
3. Nové Město na Moravě v období první Československé republiky	29
3.1 Průmysl v Novém Městě na příkladu pily a tírny Inu Jana Kadlece	37
4. Obecní zastupitelstvo v Novém Městě na Moravě v letech 1918–1938	41
4.1 Socio-profesní skladba obecního zastupitelstva	46
4.2 Nejsilnější politické strany v Novém Městě na Moravě v letech 1918–1938	50
5. Průběh voleb do obecního zastupitelstva a vybrané kapitoly z dějin města	56
5.1 První dny fungování republiky za starostenství Josefa Jelínka mladšího (1858–1921)	56
5.1.1 Josef Jelínek mladší	56
5.1.2 Ohlasy vzniku první Československé republiky v Novém Městě na Moravě ..	58
5.1.3 První demokratické volby v roce 1919	61
5.2 MUDr. Šimon Škrla	65
5.2.1 Volby v roce 1923 ve znamení bojů mezi pokrokovými a klerikální stranou na všech frontách	67
5.2.2 Eskalace konfliktů v zastupitelstvu a rezignace starosty (1923–1926)	74
5.2.3 Msgr. ThDr. a JUDr. Karel Žák	78
5.2.4 Horácká krajinná výstava v roce 1925 (politický či živnostensko-hospodářský počín?)	80
5.3 Nejdlejší starostenské období v dějinách města - Rudolf Litochleb	85
5.3.1 První kroky v čele města a volby v roce 1927	87
5.3.2 Klidné volby v neklidném roce 1931	90
5.3.3 Fašistické hnutí v Novém Městě na Moravě na začátku 30. let	94
5.3.4 Poslední demokratické volby roku 1938 a v předvečer Mnichova	96

6. Spolkový a kulturní život v Novém Městě na Moravě	100
6.1 Novoměstský Orel v meziválečném období	102
6.2 Novoměstský Sokol v meziválečném období	105
6.2.1 Stavba sokolovny	106
6.3 Konflikty mezi spolky Orel a Sokol na zasedáních obecního zastupitelstva	109
7. Hospodaření města	113
7.1 Finance	113
7.2 Budování moderní městské infrastruktury	122
7.2.1 Hygiena ve městě	122
7.2.2 Kanalizace	123
7.2.3 Vodovod	126
7.2.4 Stavba okresní nemocnice	130
7.2.5 Městská jatka	133
7.2.6 Elektrifikace a osvětlení města	135
7.2.7 Okresní úřad	139
7.2.8 Školská infrastruktura	142
7.2.8.1 Ředitel obecní a měšťanské školy Antonín Málek jako výrazná osobnost politického, veřejného a vzdělanostního života v Novém Městě na Moravě	148
7.2.9 Železnice a doprava	152
Závěr	159
Summary	164
Literatura a prameny	166
Přílohy	174

Úvod

Města a městská kultura prošly v dějinách dlouhodobým vývojem. Nejvýraznější změny se v nich však udály v převratném období druhé poloviny 19. století. Během revoluce v letech 1848 a 1849 se do popředí dostaly dlouhodoběji řešené modernizační otázky, spojené zejména s formováním občanské společnosti. Předpokladem pro její vznik byla mimo jiné změna správního systému. V tomto ohledu bylo zásadním krokem zrušení roboty a poddanství a tím i dosavadní patrimoniální správy. Otevřela se tak cesta k vytvoření systému obecní samosprávy v Předlitavsku, který na krátkou dobu vešel v platnost v roce 1850. Na počátku 50. let byli navoleni zastupitelé na místní úrovni a v úřadu zůstali i po celé období Bachova neoabsolutismu. Změnou politického klimatu tak na nějaký čas došlo k umlčení liberalizačních procesů. Ty se však projeví jako nevyhnutelné a byly obnoveny počátkem 60. let. V té době došlo k vytvoření stabilního správního systému, který byl schopný, jen s malými změnami, fungovat až do konce trvání monarchie. Ačkoliv jej nelze označit za dokonalý, svým charakterem měl zásadní vliv na budování moderní podoby demokracie a občanské společnosti.

Zavedením obecní samosprávy se také podstatně mění obraz měst. Jestliže až do poloviny 19. století si města většinou udržovala spíše středověký charakter, v druhé polovině tohoto století byl jejich vývoj ovlivňován procesy, které souvisely s celkovou změnou tehdejší společnosti, například industrializací a s ní související urbanizací. Vznikající průmyslové podniky, jež nabízely mnoho nových pracovních příležitostí, měly vliv na migraci obyvatelstva a mnohde způsobily strmý nárůst městské populace. V souvislosti s těmito změnami přestal být dosavadní způsob fungování měst dostačující a bylo nutno budovat moderní infrastrukturu, která by odpovídala novým potřebám. Zvýšený počet obyvatel si vyžádal stavbu dalších domů, s růstem významu vzdělání a rozšiřováním sítě škol byla spjata stavba školních budov. Města usilovala o napojení na železnici a do popředí se také začala dostávat otázka hygieny a zdravotní péče. Život měst se tak proměnil zásadním způsobem.

Výše uvedenou charakteristiku nelze aplikovat obecně. Je spíše ideálním modelovým příkladem vývoje prosperujících měst v druhé polovině 19. a na počátku 20. století. V rámci výzkumu obecních samospráv je nutno mít na zřeteli, že velká část měst neležela v perspektivních oblastech, které by například disponovaly dostatečným množstvím surovin nezbytných pro rozvoj industrializace. V podobných městech většinou nebyly zakládány žádné významnější průmyslové podniky, které by dokázaly uspokojit pracovní poptávku a výrazným způsobem přispět k jejich rozkvětu. Namísto toho města často zažívala stagnaci či úpadek¹.

Během období, které je historiky označováno jako „fin de siecle“ se ale začala zhoršovat mezinárodní situace. Zmíněný dynamický vývoj měst byl přerušen globálním světovým konfliktem, který do všeobecného historického povědomí přešel pod názvem první světová válka.

Mnoho mužů bylo nuceno odejít bojovat na frontu a relativní prosperitu měst vystřídal boj o přežití. Průmysl byl podřízen válečným potřebám, nebylo možné prosazovat důležité komunální projekty a také většina spolků přerušila svoji činnost. Koncem války začaly být aktuální i národnostní požadavky, jež v dané chvíli vycházely z myšlenky obnovení samostatnosti Českých zemí. V důsledku mnoha zahraničních vyjednávání, legionářské činnosti a aktivit osobností, jako byl například Tomáš Garrigue Masaryk, došlo po skončení války k vytvoření první Československé republiky, což si každoročně připomínáme oslavami 28. října.

Československo, jakožto nástupnický stát habsburské monarchie, se muselo vypořádat s četnými problémy, spočívajícími například v samotném vytyčení hranic, politickém ukotvení, ale i fungování státní i veřejné správy. V souvislosti s její reorganizací poprvé v národních dějinách bylo rozhodnuto, aby bylo zavedeno všeobecné a tajné hlasovací právo, které se týkalo i žen. Tento krok byl v evropských dějinách poměrně ojedinělý a velmi progresivní.

¹ K problematice rozdílného vývoje průmyslových a retardovaných regionů podrobně viz MACHAČOVÁ, Jana - MATĚJČEK, Jiří: *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781-1914*. Praha 2010. Tuto část úvodu jsem převzal ze své magisterské diplomové práce. Viz DENK, Libor: *Bystřice nad Pernštejnem v letech 1850-1914*. Olomouc 2020 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

Cílem mé rigorózní práce bude zjistit, jakým způsobem fungovalo Nové Město na Moravě, malé město, ležící v hospodářsky retardované oblasti, v období první Československé republiky a k jakým proměnám zde došlo ve srovnání s druhou polovinou 19. století.

Po stagnaci způsobené válkou do „nové éry“ Nové Město na Moravě nevstupovalo v příliš dobrých podmínkách. Ačkoliv bylo sídlem okresního úřadu a díky tomu i správním centrem pro nejbližší okolí, jeho význam v období první Československé republiky postupně upadal. Konkrétním projevem byla zejména klesající tendence počtu obyvatelstva. Hlavní příčinu tohoto jevu lze hledat v nedostatku pracovních příležitostí, jež vedla k odchodu obyvatel do větších průmyslových měst, mezi které lze bezesporu zařadit i nepříliš vzdálené Brno.

Nové Město bylo však znevýhodněno i v dalších ohledech. Železniční dráhy se například dočkalo až na počátku 20. století. Pro místní občany ale způsob jejího řešení představoval rozčarování, neboť předznamenával menší možnosti budoucího hospodářského rozvoje města ve srovnání s nedalekým Žďárem, jenž získal strategicky mnohem výhodnější napojení na železniční síť. Významný komunální projekt, který se však podařilo v tomto období zrealizovat a jenž zajistil Novému Městu mimořádné postavení v rámci regionu, bylo zřízení okresní nemocnice.

Ve snaze charakterizovat vývoj malého města v období první Československé republiky se ve své rigorózní práci zaměřím na hledání kontinuity či diskontinuity obecní samosprávy, na její vývoj a způsob fungování a na činnost městského zastupitelstva. Budu se zabývat otázkou, jaké socio-profesní skupiny a politické strany se podílely na vedení města v různých volebních obdobích, případně jak probíhala jejich spolupráce při rozvoji města a uplatňování demokratických principů. Předmětem mé pozornosti bude i spolková činnost a její úzký vztah k politickému a náboženskému zaměření občanů.

V neposlední řadě se budu zajímat o hospodaření města s financemi. Mým záměrem bude zjistit, zda během sledovaného období město hospodařilo se schodkovým rozpočtem a případně jakým způsobem se jednotlivé obecní výbory snažily zadlužení města řešit, jaké strategie volily ve snaze překonat problematickou hospodářskou a populační situaci.

Dále se budu zabývat otázkou postupného budování městské infrastruktury, konkrétně okolnostmi prosazování jednotlivých komunálních projektů a problémy, se kterými se Nové Město muselo potýkat z hlediska jejich financování a konečné realizace. V této souvislosti pojednám o řešení hygienické situace ve městě, o budování moderního městského vodovodu, kanalizace, dále zabezpečení elektrifikace města, zakládání školských institucí či vybudování moderního nemocničního zařízení. Zaměřím se i na otázku zajištění dopravního spojení pro Nové Město. Pokusím se též zhodnotit, do jaké míry bylo Nové Město úspěšné v prosazování svých konečných cílů a poukázat na oblasti, kde tyto cíle nebyly zcela naplněny.

Ve své práci se budu snažit vykreslit vývoj v Novém Městě i skrze komparaci s nejbližším okolím, zejména městy Žďár a Bystřice nad Pernštejnem, aby vynikla specifika a problémy mnou studovaného města. Dále také naznačím, které okolnosti přispěly k postupné ztrátě jeho dominantního postavení v rámci daného regionu v průběhu první Československé republiky.

1. Cíle, metodika, prameny a literatura

Počátky zájmu historiků o problematiku výzkumu měst a obecních samospráv mají své kořeny v německých výzkumech měšťanstva, uskutečněných před rokem 1989. V tomto kontextu se hovoří o postupech takzvané bielefeldské, frankfurtské nebo stuttgartské školy, které se staly základem pro typ výzkumu, jenž se v českém prostředí začal uplatňovat především až po politických změnách spojených s rokem 1989. České výzkumy převzaly zmíněné zdroje a dokázaly je obohatit a metodologicky přizpůsobit pro specifické podmínky bývalé habsburské monarchie².

V oblasti českých výzkumů lze zmínit dva základní metodologické přístupy³. První z nich se nejvíce podobá přístupu takzvané bielefeldské školy, uskupené kolem Jürgena Kocky. Ve své podstatě se jedná o tradičnější přístup, jehož centrum se v našem prostoru utvořilo především kolem pražských historiků⁴. Konkrétně se například jedná o Milana Hlavačku. Jednou z jeho stěžejních příkladových studií je *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913*⁵. Milan Hlavačka se zabývá vybranými českými městy a řeší zásadní otázky spjaté s vývojem samosprávy jako zapojení šlechty do samosprávy, hospodaření měst nebo proměna jejich infrastruktury. Dalším významným badatelem je Jan Čopík, se svou publikací *Proměny a kontinuita české komunální*

² FASORA, Lukáš: *Svobodný občan ve svobodné obci? Občanské elity a obecní samospráva města Brna 1851–1914*. Brno 2007, s. 21.

³ Rozdílů mezi bielefeldskou a frankfurtskou školou je hned celá řada. Přístupy se například liší již v samotné definici měšťanstva. Současně můžeme zmínit, že bielefeldská škola klade větší důraz na komparaci různých lokalit, přičemž frankfurtská zdůrazňuje detailní analýzu konkrétních měst a genezi místního měšťanstva. K této problematice blíže viz KLADIWA, Pavel: *Stav bádání k problematice formování a vývoje občanské společnosti v 19. (18.) století. Srovnání frankfurtského, bielefeldského a vídeňského projektu na téma Bürgertum*. In: Slezský sborník, 2, 2002, s. 124–133.

⁴ Tamtéž, s. 21–22.

⁵ HLAVAČKA, Milan: *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913*. Praha 2006.

politiky. Územní samospráva v nové době (1850–2010)⁶. Ve své práci autor na příkladu šesti malých českých obcí popisuje fungování samosprávy až do konce roku 1945, přičemž se potýkal s nedostatkem pramenů.

Druhý přístup českých historiků ke zkoumání dané problematiky se nejvíce podobá frankfurtskému vzoru, reprezentovanému skupinou kolem německého historika Lothara Galla. Je využíván zejména badateli z moravských vědeckých pracovišť, především brněnské a ostravské univerzity⁷. Na Masarykově univerzitě je hlavním představitelem této metody historik Lukáš Fasora s jeho stěžejní prací *Svobodný občan ve svobodné obci? Občanské elity a obecní samospráva města Brna 1851–1914*⁸. Předmětem zkoumání je zde město Brno, na němž autor demonstrovuje genezi a vývoj měšťanských vrstev, sleduje roli sociálních a profesních skupin, politizaci veřejnosti a celkovou úlohu města jako zemské metropole.

Výzkum na Ostravské univerzitě je spojen především se jménem Pavla Kladiwy. Z celé řady jeho badatelských výstupů bych zdůraznil třídílnou řadu *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914*⁹, kterou zpracoval společně s Andreou Pokludovou a Renatou Kafkovou. Jedná se o řadu, která shromažďuje výzkumy, týkající se vybraných moravských a slezských měst. Na příkladu těchto měst jsou rozebírány hlavní otázky zahrnující fungování a složení obecních výborů, hospodaření měst, spolkového života či infrastruktury.

Za hlavní metodologický vzor předkládané rigorózní práce jsem zvolil výše zmíněné publikace Lukáše Fasory a Pavla Kladiwy, vycházející z frankfurtského vzoru. Většina výzkumů, využívajících stejné metodologické vzory, se však dříve orientovala především

⁶ ČOPIK, Jan: *Proměny a kontinuita české komunální politiky. Územní samospráva v nové době (1850–2010)*. I. díl. *Do roku 1945*. Praha 2014.

⁷ FASORA, L.: *Svobodný občan*, s. 22.

⁸ FASORA, L.: *C. d.*

⁹ KLADIWA, Pavel – POKLUDOVÁ, Andrea – KAFKOVÁ, Renata: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914*. I. díl. *Vývoj legislativy*. Ostrava 2007; Týž: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914*. II. díl, 1. svazek. *Muži z radnice*. Ostrava 2008; Týž: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914*. II. díl, 2. svazek. *Finance a infrastruktura*. Ostrava 2009.

na hospodářsky vyspělé oblasti, ve kterých figurovala zejména velká průmyslová města. V poslední době se zájem badatelů soustřeďuje i na menší města¹⁰, ležící v hospodářsky retardovaných oblastech. Pokud jde o novoměstský okres, výzkumy obecních samospráv a občanských elit ve druhé polovině 19. století zde byly provedeny pro všechny tři soudní okresy novoměstského okresního hejtmantství, pro Město Žďár¹¹ (dnešní Žďár nad Sázavou), Bystřice nad Pernštejnem¹² a Nové Město na Moravě¹³. Hlavním cílem této práce tak bude navázat na trend výzkumu obecní samosprávy a občanských elit, ale současně doplnit a rozšířit dosavadní poznatky o vývoji malých a hospodářsky retardovaných měst v období první Československé republiky.

Zvolené časové vymezení se jeví z hlediska existující metodologie jako poněkud problematické, neboť zmíněné metodologické modely jsou přizpůsobeny situaci charakterizující druhou polovinu 19. století. Ačkoliv na základě tzv. recepčního zákona byla předlitavská státní správa a samospráva převzata takřka kompletně, hlavní změnu představuje volební zákon z roku 1919, který byl nově založený na všeobecném, rovném, tajném a přímém volebním právu. Nelze tak provést analýzu voličských seznamů a jednotlivých voličských sborů, na jejichž bližším studiu byla tato metoda založena.

Dle mého názoru dosud chybí hlavní metodologický vzor, který by nabízel možný postup při výzkumu samosprávy v období první Československé republiky a jsme odkázáni pouze na několik dílčích studií. Vyzdvihnul bych článek Petra Popelky Mocenský transfer, boj o radnice a problém slučování obcí po první světové válce. Příklad národně smíšené oblasti

¹⁰ Problematikou malých měst se ve své knize zabýval především Jan Růžička. Viz RŮŽIČKA, Jan: *Maloměšťáci s otevřenou myslí. Obecní reprezentace Bučovic a Slavkova (1850–1914)*. Brno 2016.

¹¹ LATZKA, Jan: *Obecní samospráva a občanské elity na příkladu malého města Žďáru 1864–1912*. Brno 2008 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

¹² DENK, L.: *Bystřice nad Pernštejnem*.

¹³ DOLÁKOVÁ, Šárka: *Obecní samospráva a občanské elity v Novém Městě na Moravě ve druhé polovině 19. století*. Brno 2013 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

Zábřežska¹⁴. Autor v článku upozorňuje na jeden z důležitých fenoménů samosprávy tohoto období, kterým bylo slučování obcí. Vzhledem k tomu, že v případě Nového Města k tomuto procesu nedošlo (ani se o něm neuvažovalo), nebudu se jím ve své práci blíže zabývat¹⁵.

Struktura mé práce je inspirována magisterskou prací Kateřiny Chrástecké *Vývoj a fungování města Vsetína v letech první Československé republiky*¹⁶. Zkoumanou problematiku zde autorka představila na pozadí jednotlivých starostenských mandátů. Vzhledem k tomu, že jednotlivá starostenská období v Novém Městě vhodně odráží politické dění ve městě, rozhodl jsem se tento přístup využít. Naopak jako poněkud nepřehledná a zavádějící se mi jeví snaha autorky do starostenských mandátů řadit například i významné komunální projekty či další mimořádné události ve městě. Vzhledem k tomu, že řada významných komunálních projektů byla realizována napříč starostenskými obdobími, vývoji městské infrastruktury jsem věnoval samostatnou kapitolu.

Další prací, kterou shledávám přínosnou z hlediska strukturálního, je magisterská diplomová práce Petra Fojtíka *Obec a její samospráva v období první Československé republiky na příkladu obce Jestřábí*¹⁷. Na příkladu obce Jestřábí, jejíž počet obyvatel se během sledovaného období pohyboval kolem 500, autor velmi detailně zkoumá vývoj a fungování malé obce v období relevantním pro můj výzkum. Za inspirativní považuji především část

¹⁴ POPELKA, Petr: *Mocenský transfer, boj o radnice a problém slučování obcí po první světové válce. Příklad národně smíšené oblasti Zábřežska*. In: *Časopis Matice moravské*, 137, 2018, s. 87–111.

¹⁵ Z dalších prací, které se vztahují k vývoji města v období první Československé republiky, viz ČOPÍK, Jan – KMENT, Petr: *Úholičky ve 20. století. Samospráva a rozvoj menší obce v blízkosti velkého města*. In: *Středočeský vlastivědný sborník: Muzeum a současnost. Řada společenskovední*, 29, 2011, s. 90–119; MIKULKA, Radek: *Trvání, vývoj, či proměna? Vyškovská samospráva 1899–1939*. In: FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (eds.): *Občanské elity a obecní samospráva 1848–1948*. Brno 2006, s. 327–337; KOŘALKA, Jiří: *Řemeslnicko-obchodnická elita v čele samosprávy města Tábor v letech 1848–1939*. In: FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (eds.): *Občanské elity a obecní samospráva 1848–1948*. Brno 2006, s. 284–292.

¹⁶ CHRÁSTECKÁ, Kateřina: *Vývoj a fungování města Vsetína v letech první Československé republiky*. Olomouc 2019 (nepublikovaná magisterská diplomová práce). Podobný přístup zvolil i RŮŽIČKA, Jan: *Komunální elity a obecní samospráva Bučovic v éře dvou starostů*. Olomouc 2009 (nepublikovaná magisterská diplomová práce). Sorv. MARHOLD, David: *Svitavská samospráva do r. 1935: volby - starostové - hospodaření*. Olomouc 2022 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

¹⁷ FOJTÍK, Petr: *Obec a její samospráva v období první Československé republiky na příkladu obce Jestřábí*. Olomouc 2010 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

věnovanou analýze obecního zastupitelstva. Podobně jako Petr Fojtík i já jsem se ve své práci pokusil nastínit personální složení zastupitelstva v jednotlivých volebních obdobích a personální mobilitu mezi politickými stranami.

Ve své práci jsem uplatnil i komparativní metodu. Primárně jsem se snažil poukázat, jakým způsobem se vývoj a fungování města proměnily od období druhé poloviny 19. století, a to komparací s výsledky předloženými Šárkou Dolákovou¹⁸. Sekundárně se pokusím mnou zjištěná data porovnat s obdobnými výzkumy. Problematika vývoje obecní samosprávy v období první Československé republiky stála dosud mimo širší zájem badatelů. Během svého výzkumu jsem se tak potýkal s nedostatkem dat pro podobně velká města, která bych mohl pro komparaci s Novým Městem využít. Vycházel jsem tak hlavně z publikace Jana Čopíka¹⁹, který se věnoval Novému Město nad Metují, jež je srovnatelně velké. V některých případech jsem komparoval i s Městem Žďár, Bystřicí nad Pernštejnem²⁰ a větším Vsetínem²¹.

Dříve, než uvedu přehled regionální literatury vztahující se k dějinám města v tomto období, upozorním nejprve na vybrané vysokoškolské práce. Na prvním místě bych vyzdvihl magisterskou diplomovou práci Šárky Dolákové s názvem *Obecní samospráva a občanské elity v Novém Městě na Moravě ve druhé polovině 19. století*²². Jedná o velice zdařilou práci, která vznikla pod vedením prof. Lukáše Fasory. Za využití dříve uvedených metodologických vzorů autorka předložila velmi zásadní poznatky o vývoji Nového Města během druhé poloviny 19. století. Data uvedená v této práci budu ve svém výzkumu často komparovat se situací během let 1918–1938. Na základě porovnání se budu snažit poukázat na kontinuitu či diskontinuitu fungování obecní samosprávy a samotné podoby města.

¹⁸ DOLÁKOVÁ, Š.: *Obecní samospráva*.

¹⁹ V některých případech jsem využil i menší Krčín a Bohuslavice. Viz ČOPÍK, J.: *Proměny a kontinuita*.

²⁰ Výzkumy pro Město Žďár i Bystřici dosud nebyly zpracovány. Musel jsem tak vycházet z místních kronik či Horáckých listů.

²¹ CHRÁSTECKÁ, K.: *Vývoj a fungování*.

²² DOLÁKOVÁ, Š.: *Obecní samospráva*.

Další vysokoškolskou prací, která se svým časovým vymezením s mým výzkumem částečně překrývá, je bakalářská práce *Nové Město na Moravě v letech 1938–1945*, jejíž autorkou je Petra Kratochvílová²³. Dle mého názoru se opět jedná o kvalitně zpracovaný výzkum, který mimo jiné pojednává o posledních předválečných volbách v roce 1938 či o stavbě okresní nemocnice. Na základě studia širší pramenné základny jsem se rozhodl zmiňované oblasti rozpracovat a zařadit do svého výzkumu.

Vycházel jsem i z některých údajů obsažených v bakalářské práci *Průmysl a živnosti v Novém Městě na Moravě v 19. a 20. století*²⁴. Celkově se však domnívám, že práce byla sepsána na základě nedostatečné pramenné základny a ze své větší části je kompilátem starší literatury. Ačkoliv v ní autorka pracovala s vybranými fondy místních firem či okresního úřadu, zcela opomněla projít fond obchodní a živnostenské komory či příslušné firemní spisy, které jsou pro nastínění této problematiky zcela zásadní.

Z literatury obecnějšího charakteru bych zmínil 11. svazek knihy *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960 pro okresy Jihlava, Nové Město na Moravě, Tišnov a Velké Meziříčí*²⁵. Z ní jsem čerpal mnohé základní údaje o vývoji Nového Města v daném období, například o vývoji počtu obyvatel, jejich národnostního složení a náboženského vyznání.

Co se týče regionální literatury, nejstarší publikací, která se podrobněji zabývá historií města, je *Historický průvodce Novým Městem na Moravě*²⁶, jejímž autorem je profesor místní reálky (též dlouholetý zastupitel a výrazná tvář místní Lidové strany) Karel Žák. Jedná

²³ KRATOCHVÍLOVÁ, Petra: *Nové Město na Moravě v letech 1938–1945*. Praha 2011 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

²⁴ KRÁLÍČKOVÁ, Kateřina: *Průmysl a živnosti v Novém Městě na Moravě v 19. a 20. století*. Brno 2010 (nepublikovaná bakalářská práce).

²⁵ BARTOŠ, Josef – SCHULZ, Jindřich – TRAPL, Miloš: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Svazek XI. Oslava 1988, s. 118.

²⁶ ŽÁK, Karel: *Historický průvodce Novým Městem na Moravě*. Nové Město na Moravě 1931.

se o stručnou syntézu dějin Nového Města, přičemž hlavní důraz je zde kladen na popsání historie místních staveb.

Publikace *Novoměstský okres*²⁷ od Josefa Františka Svobody jistě představovala v době svého vzniku stěžejní dílo v oblasti regionální literatury. Jedná se o pozoruhodnou a obsáhlou práci, kterou Josef Svoboda otevřel možnosti bádání v rámci celého novoměstského okresu. Je nutné poznamenat, že konkrétně Novému Městu v námi sledovaném období se autor věnuje velice okrajově, neboť jádro práce leží ve středověkých a raně novověkých dějinách.

Co se týče novějších prací, na prvním místě bych zmínil velice praktickou příručku pro badatele, kterou je *Historický kalendář Nového Města na Moravě na léta 1918–1945*. Tento druhý díl třídílné knižní série chronologicky řadí nejvýznamnější události v rozmezí let 1850–1990, které jsou prezentovány formou prepisů úryvků z kronik, novin a jiných pramenů. Za menší nedostatek bych označil chybějící poznámkový aparát, který by badateli ušetřil čas při hledání zdroje úryvku.

Z novější literatury lze připomenut knihu Lucie Markové *Nové Město na Moravě*²⁸. Publikace mapuje městské dějiny od nejstarších dob až do současnosti. Nalezneme zde například medailonky místních osobností kulturního a politického života, kapitoly o budování městské infrastruktury, dále o místních živnostech či umění ve městě. Převážně se jedná o kompilát starší literatury a dalších výzkumů a její přínos je spíše sumarizační. Nedostatkem je opět absence poznámkového aparátu.

Na závěr bych zmínil pravidelně vycházející *Zmizelé Nové Město*, které má aktuálně dva díly. Nalezneme zde články o významných novoměstských postavách, budovách či živnostech,

²⁷ SVOBODA, František Josef: *Novoměstský okres*. Nové Město na Moravě 1948.

²⁸ MARKOVÁ, Lucie: *Nové Město na Moravě*. Havlíčkův Brod 2009.

jejichž autory jsou místní historičtí nadšenci, vycházející jak ze studia pramenů, tak zejména z výpovědí pamětníků.

Můj výzkum je převážně založen na studiu příslušných archivních písemných i tištěných pramenů. Hlavní část pramenné základny je uložena ve Státním okresním archivu ve Žďáru nad Sázavou. Zde jsem především využil fond Archiv obce Nové Město na Moravě, kde jsem zkoumal zápisy ze zasedání zastupitelstva, archiválie týkající se obecních voleb či záležitosti spojené s významnými komunálními projekty a hospodařením města. Pozornost jsem věnoval také studiu fondu Okresní úřad Nové Město na Moravě, kde byly velmi přínosné zejména prezidiální spisy, jež mi dovolily detailněji nahlédnout do dění ve městě z perspektivy nadřízeného úřadu.

Výzkum jsem provedl také v Moravském zemském archivu v Brně, kde jsem detailněji prostudoval fond Obchodní a živnostenské komory v Brně, firemní spisy uložené v rámci fondu Krajského civilního soudu a fond Zemského úřadu.

Pro moje bádání byly užitečné i prameny uložené v archivu Horáckého muzea v Novém Městě na Moravě. Z téhož archivu jsem využil i sbírku Horáckých listů a kroniku města.

V první části své práce jsem se zaměřil na celkovou charakteristiku Nového Města na Moravě v období první Československé republiky. Opíral jsem se zde o data týkající se počtu obyvatel, jejich náboženského vyznání a národnostní struktury. Zrod průmyslu ve městě jsem se pokusil demonstrovat na příkladu podnikatele Jana Kadlece, který vybudoval ve své době největší firmu, poskytující zaměstnání několika desítkám místních obyvatel. Navíc byl významnou osobností veřejného života v Novém Městě coby člen obecního zastupitelstva. Vzhledem k tomu jsem považoval za vhodné přiblížit jeho podnikatelské aktivity a veřejné angažmá.

Další část práce jsem věnoval bližší analýze obecního zastupitelstva. Výchozí pramen pro mě představovaly zejména sčítací operáty a prameny týkající se voleb, uložené v Okresním archívu ve Žďáře nad Sázavou. Předmětem mého zkoumání byla například skutečnost, do jaké míry můžeme v případě Nového Města hovořit o kontinuitě obecních zastupitelstev, tedy setrvávání zastupitelů na svých pozicích po několik volebních období. Za tímto účelem jsem sledoval i údaje o počtu nováčků v obecním zastupitelstvu. Provedl jsem dále analýzu socio-profesního složení obecního zastupitelstva během celého sledovaného období. Zabýval jsem se také rozložením politických sil v Novém Městě. Na základě údajů o rozdělení mandátů v městském zastupitelstvu z hlediska příslušnosti k určité politické straně či socio-profesní skupině v jednotlivých volebních obdobích jsem se pokusil zjistit, které socio-profesní skupiny a politické strany určovaly charakter fungování chodu města v průběhu první Československé republiky.

Tyto poznatky jsem poté dal do souvislosti s širším okruhem pramenů vztahujících se k volbám, uložených ve Státním okresním archívu ve Žďáru nad Sázavou, ve snaze nastínit i samotný průběh voleb do obecního zastupitelstva. Politickou situaci ve městě, atmosféru před volbami, včetně předvolební agitace, a posléze samotné volební dění jsem rozkrýval na základě studia dobového tisku, městských kronik a dalších pramenů.

Jednotlivá volební klání jsem zkoumal na pozadí starostenských období, která se během let 1918–1938 proměnila dvakrát. Zároveň jsem sestavil krátké biogramy starostů, a pokusil se tak blíže představit místní občanské elity. V rámci podkapitol jsem věnoval prostor také nejdůležitějším událostem ve městě, které byly s fungováním města a činností obecního zastupitelstva spojeny, například organizaci a průběhu Horácké krajinné výstavy.

Z pramenů vyplývá, že několik novoměstských politiků působilo v zastupitelstvu okresního úřadu, avšak nepodařilo se mi dohledat informaci, která by svědčila o skutečnosti,

že by se některý z novoměstských politiků angažoval ve vyšších správních orgánech. Z toho důvodu pojednání o angažovanosti občanů ve správních orgánech vyšší instance není součástí mé práce.

Dalším předmětem mého výzkumu je i geneze občanské společnosti v Novém Městě. Nedílnou součástí fungování občanské společnosti je spolková činnost a zároveň kulturní život ve městě, jež spolu velmi úzce souvisely, neboť většina akcí tohoto druhu probíhala pod patronací jednotlivých spolků. Pokusil jsem se prezentovat strukturu spolků, které ve městě během sledovaného období působily. Bližší pozornost jsem poté věnoval především dvěma nejvýznamnějším z nich – spolkům Sokol a Orel. Mojí snahou bylo nejenom představit stručnou historii jejich činnosti, avšak též poukázat na jejich úzké spojení s obecním výborem a komunálními špičkami.

Mezi nejdůležitější a nejvíce diskutované agendy obecního zastupitelstva patřilo řádné vedení obecního hospodaření. Po skončení první světové války se města potýkala s velkou zadlužeností, která navíc byla umocňována nutností modernizačních projektů. Nucené výdaje se vedení města snažilo řešit zvyšováním přírážek k přímým a jiným daním, což finančně velmi zatěžovalo místní obyvatele. Za využití městských účtů a zápisů ze schůzí zastupitelstva jsem rozkryl, jakým způsobem město každoročně hospodařilo a zda své dluhy řešilo pomocí přírážek k daním.

Nedílnou součástí mého bádání zaměřeného na hospodaření obce s finančními prostředky byly i investice do významných projektů budujících městskou infrastrukturu. Na rozdíl od mnoha hospodářsky rozvinutých měst, kde k realizaci většiny z nich došlo již během druhé poloviny 19. století, je totiž Nové Město bylo schopno řešit až ve sledované době. Na základě studia příslušných archiválií jsem pojednal o otázce hygieny ve městě a s ní spojených komunálních projektech, například stavbě vodovodu a kanalizace. Samostatné kapitoly jsem

věnoval okolnostem zajištění železničního spojení pro Nové Město a budování železnice, což představovalo velmi ožehavý problém své doby, dále elektrifikaci města, stavbě budovy okresního úřadu a taktéž budování školské infrastruktury. V neposlední řadě jsem se zabýval i jedním z velmi úspěšných a prestižních projektů tohoto období - stavbou okresní nemocnice, jež Novému Městu zajistila důležitost coby zdravotního centra pro široké okolí v podstatě až do současnosti.

Hlavní důvodem pro sepsání této práce byla skutečnost, že Novému Městu na Moravě v období první Československé republiky dosud nebyl v historiografii věnován dostatečný prostor. Ačkoliv o městě vzniklo hned několik sumarizačních publikací či závěrečných vysokoškolských prací, žádná z nich se touto etapou vývoje podrobněji nezabývala. V jednotlivých kapitolách bylo mou snahou upozornit na skutečnost, že právě v daném období prošlo Nové Město nejdynamičtější proměnou, ať už šlo o realizaci nejdůležitějších komunálních projektů nebo o celou řadu dalších změn, které vedly k současné podobě a charakteru města. Takto situovaný výzkum dějin města může být užitečný pro rozšíření poznatků o regionální historii, ale také se může stát podnětem a výchozím bodem pro další práce podobného zaměření.

2. Vznik obecní samosprávy v Předlitavsku a její proměny v období první Československé republiky

Jedním z výdobytků revoluce bylo zrušení poddanského svazku a patrimoniální správy. Principy nové správní organizace byly zakotveny ve Stadionově ústavě ze 4. března 1849. Nově 33. článek této ústavy obcím vyhrazoval právo volit svoje zástupce, přijímat nové členy do obecního svazku, spravovat si samostatně vlastní záležitosti, zveřejňovat výsledky obecního hospodaření a veřejného jednání obcí. Hned o několik dní později – 17. března 1849 – došlo na základě tzv. *provizorního zřízení obecného*²⁹ k první legislativní úpravě obecního zřízení. Zákon rozeznával tři druhy obcí: místní, okresní a krajské. V praxi však nikdy nebyl uplatněn v plné míře, neboť podrobných úprav ve fungování se dočkaly pouze obce místní. Obecní zřízení zároveň definovalo dvojí působnost obcí – přirozená a přenesená³⁰.

Obecní samospráva začala fungovat počátkem roku 1850, kdy svou činnost zahájily nově vytvořené politické úřady. V tomto roce také poprvé proběhly volby do obecních zastupitelstev. Jednalo se o vůbec první volby po porážce revoluce, ale současně i o poslední volby v horizontu deseti let. Důvodem byla změna polického klimatu, způsobená nástupem Alexandra Bacha do funkce ministra vnitra. V jeho režii byly 31. prosince 1851 vydány tzv. silvestrovské patenty, které vedly k obnovení absolutismu (tzv. Bachův absolutismus). Došlo ke zrušení Stadionovy ústavy a okresní i krajská samospráva vůbec nezačala působit. To mělo za následek rezignaci státu na participaci obyvatelstva na správě. Z finančních důvodů sice k úplnému postátnění komunálního správního aparátu nedošlo, ale fungování obcí mělo být podrobena přísnému dohledu. K dalším omezením došlo v roce 1852, kdy přestala být zasedání výboru veřejná

²⁹ Císařský patent č. 170/1849 ř. z.

³⁰ Do přirozeného okruhu působnosti patřila zejména správa obecního majetku, udělování domovského práva a čestného občanství. V okruhu přenesené působnosti obce vykonávaly záležitosti, které na ně přenesl zákon.

a členové obecního představenstva museli být potvrzováni okresními úřady. Nové volby, které se měly uskutečnit v roce 1853, vypsány nebyly a do vyhlášení nového obecního zřízení byly stávajícím členům obecního výboru prodlužovány jejich mandáty.

Pomyslným vrcholem neoabsolutismu bylo nové obecní zřízení z roku 1859. Zákon například nově rozlišoval městské a venkovské obce, volby obecních funkcionářů byly podmíněny souhlasem státu a starosta byl jmenován politickými úřady. Bachův systém však padl dříve, než mohl být zákon kompletně realizován.

Po pádu neoabsolutismu nastala v monarchii opět nová politická situace. Císař František Josef I. měl sice silně absolutistické sklony, byl si však vědom problémů ve své říši, zejména v oblasti zahraniční politiky. Musel tak přistoupit na reformy. Jednou ze základních reformních priorit bylo znovuzavedení samosprávy obcí. Po vydání Říjnového diplomu byly zmiňované zásahy do samosprávy postupně odstraňovány. Na jaře 1861 byly například vypsány nové volby do obecních orgánů a byla opět zavedena veřejnost obecních jednání.

V březnu 1862 byl vydán říšský zákon³¹, který vytvořil základní pravidla uspořádání obecních záležitostí pro Předlitavsko. Tato nová právní úprava se od prozatímního obecního zřízení z konce 40. let příliš nelišila a obecní správa přestala být pouze prodlouženou rukou státních politických úřadů, jak tomu bylo za neoabsolutismu. Nově se tak samospráva stala druhou kolejí veřejné správy³².

Na tomto místě je nutné zodpovědět otázku, kdo mohl volit a jak volby probíhaly. Do obecních výborů se volilo na základě veřejného, přímého, nevšeobecného a nerovného

³¹ Říšský zákon č. 18 říšského zákoníku z 5. března 1862. Na něj navazoval zemský zákon pro Moravu č. 4 z 15. března 1864. Viz *Zákony a nařízení zemská pro Markrabství moravské*. Ročník 1864. Brno 1865, s. 5–40.

³² K vývoji samosprávy podrobně viz KLADIWA, P. *Vývoj legislativy*. Srov. JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích: Od počátků státu po současnost*. Praha 2005.

hlasovacího práva³³. Volebním právem disponovali muži starší 24 let, kteří měli rakouské občanství a v obci platili přímou daň (z nemovitosti, živnosti či příjmu), a to minimálně ve výši jednoho zlatého ročně. Od 60. let 19. století mohly v obcích volit i právnické osoby. Voleb se dále mohli účastnit i honorační voliči – čestní měšťané, státní úředníci, duchovní, učitelé či držitelé akademických titulů z rakouských univerzit. Volit mohly taktéž některé ženy a nezletilí, a to pouze v zastoupení – prostřednictvím plné moci. V tomto volebním systému byli jednoznačně zvýhodnění bohatí a většina populace tak byla z voleb vyřazena³⁴.

Starosta obce měl za povinnost připravit seznamy oprávněných voličů, kteří byli pro potřeby voleb rozděleni do tří³⁵ různě početných sborů³⁶. Složení těchto sborů se stanovilo následujícím způsobem: Nejprve se provedl výčet plátců přímých daní v dané obci – od největšího až po ty nejmenší. Výše přímých daní odváděných oprávněnými voliči se následně sečetly a tato suma se vydělila třemi. Šlo o to, aby každý ze tří sborů odváděl podobnou výši celkové přímé daně. To mělo za následek, že do každého sboru byl zařazen různý počet voličů. Nejméně početným se tak stal první sbor, který zahrnoval nejmajetnější poplatníky a honorační voliče. Do druhého sboru byli zahrnuti menší plátcí, kterých však bylo více než v prvním sboru. Nejpočetnějším se následně stal sbor třetí, kam byli zařazeni všichni zbývající oprávnění voliči, kteří splňovali minimální daňový census ve výši jednoho zlatého. Základní podmínkou pro zvolení do obecního zastupitelstva byl minimální věk 30 let. Výjimku opět tvořily ženy, vojáci v aktivní službě, obecní zaměstnanci a úředníci. Dále také osoby pobírající chudinské dávky a podpory, osoby bez státního občanství, dlužníci obce a osoby s majetkem v konkurzu.

Volba probíhala ústně a veřejně před volební komisí, která byla složena ze zástupců všech sborů. Volič nahlas nadiktoval jména volených členů výboru a náhradníků, které mohl

33 ČOPÍK, J.: *Proměny a kontinuita*, s. 34.

34 VIKTOŘÍK, Michael: *Z „bojů o radnice“ moravských měst*. Časopis matice moravské, 134, 2015, s. 82–83. 35

V případě menších obcí se mohly utvářet dva či pouze jeden sbor.

36 KLADIWA, P.: *Vývoj legislativy*, s. 32.

volit napříč všemi sbory. Počet členů obecního výboru se odvíjel od celkového počtu voličů, přičemž každý sbor volil stejný počet členů výboru a náhradníků, kteří byli do výboru povoláni v případě odstoupení či smrti člena a jejich počet činil polovinu počtu mandátů v obecním sboru³⁷. Sbory volily postupně – nejprve třetí, poté druhý a nakonec první – a to, aby nikdo nemohl být zvolen několikrát³⁸. Osoby, které při volbách získaly nejvíce hlasů, byly zvoleny za členy obecního výboru. V případě shodného počtu hlasů rozhodoval los³⁹. Členové obecní zastupitelstva s náhradníky byli voleni na tři roky. Pokud nastala situace, že ještě nebyl zvolen nový výbor, setrvali členové ve svých funkcích i po skončení volebního období⁴⁰. Po zvolení obecního výboru volili jeho členové ze svých řad obecní představenstvo. To se skládalo ze starosty a minimálně dvou radních. Obecní výbor disponoval usnášející a dozorčí mocí. Obecní záležitosti se projednávaly na pravidelných schůzích, které svolával starosta⁴¹.

Po rozpadu habsburské monarchie se nejdůležitější otázkou stal právní rámec, na jehož základě měla první Československá republika vyrůst. Celý výše uvedený právní řád a správní systém Předlitavska byl převzat tzv. recepčním zákonem. Ve své podstatě se jednalo o první právní normu, která byla Národním výborem přijata již 28. října 1918 a byla posléze publikována v podobě zákona č. 11/1918 Sb⁴². Cílem převzetí bylo především předejít stavu bezpráví, jelikož v době vzniku Republiky dosud nebyl vytvořen vlastní právní systém. Stejně jako státní správa, tak i samospráva byla převzata recepčním zákonem. Ačkoliv na její nejnižší, tedy obecní, úrovni došlo k demokratizaci, pravomoci byly na všech stupních samosprávy postupně oklešťovány, a tak srůstala se státní správou.

37 KLADIWA, P.: *Vývoj legislativy*, s. 27

38 ČOPÍK, J.: *Proměny a kontinuita*, s. 29.

39 KLADIWA, P.: *Vývoj legislativy*, s. 33.

40 Tamtéž, s. 27–28.

41 Popis fungování obecní samosprávy v Předlitavsku jsem převzal ze své magisterské diplomové práce DENK, L.: *Bystřice nad Pernštejnem*, s. 27–29.

42 Zákon Národního výboru československého č. 11/1918 Sb. ze dne 28. října 1918 o zřízení samostatného státu československého.

Ve správním systému nové Republiky však došlo na základě demokratické koncepce státu k dílčím úpravám. Z pohledu obecní samosprávy byla nejdůležitější změnou úprava volebního klíče, vydaná v lednu roku 1919⁴³. Zákon zajišťoval všeobecné rovné a tajné hlasovací právo, jenž bylo rovněž přiděleno i ženám, které již nemusely volit v zastoupení jako v předcházejícím období. Právě tento krok byl v celoevropském kontextu považován za velmi demokratický a liberální. Dříve, než se však začnu věnovat specifikům voleb do obecního zastupitelstva, je třeba zaměřit se na další odlišnosti územní samosprávy během sledovaného období.

Jednou z důležitých změn byla novelizace obecního zřízení, respektive úprava předlitavské normy. Změny byly opět pouze dílčí a především se týkaly proměn pojmosloví. Zákon z února roku 1919⁴⁴ například stanovil, že obecní představenstvo se má nově nazývat obecní (městskou) radou nebo, že obecní výbor se má nově nazývat obecním zastupitelstvem.

Změny také nastaly v početním složení zastupitelstva. V předcházejícím období se počet zastupitelů odvíjel od počtu voličů. V období první Republiky se nově počet zastupitelů určoval dle počtu obyvatel daného města. Součástí těchto změn bylo i ustanovení, že obecní rada se musí skládat z jedné třetiny počtu zastupitelů. Pro Nové Město to tedy znamenalo, že po celé sledované období se volilo 30 zastupitelů, z jejich řad poté starosta, I. a II. náměstek a sedm radních. Tím už se dostáváme ke konkrétnější podobě volebního řádu do obecních zastupitelstev⁴⁵.

⁴³ Zákon č. 75/1919 Sb. z. a n. ze dne 31. ledna 1919 o právu volebním a volitelnosti.

⁴⁴ Zákon č. 76/1919 Sb. z. a n. ze dne 7. února 1919 o novele volebního zákona.

⁴⁵ K vývoji samosprávy v období první Československé republiky viz JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy v českých zemích*. Srov. VLČEK, Eduard: *Organizace veřejné správy*. In: MAREK, Pavel a kol.: *Historický vývoj právní úpravy správního řízení a dalších postupů ve veřejné správě (1918–2005)*. Olomouc 2007. Srov. Tuto problematiku ve své magisterské diplomové práci stručně a přehledně shrnula i Kateřina Chrástková. Viz. CHRÁSTECKÁ, K.: *Vsetín*, s. 15–18.

Jak jsem již dříve uvedl, obecní volby byly v období první Československé republiky upraveny zákonem č. 75/19 Sb. z. a n.⁴⁶ Volilo se dle všeobecného, rovného, přímého a tajného volebního práva. Volebním právem disponoval každý československý občan, který dosáhl věku 21 let a v obci bydlel alespoň tři měsíce. Občan, který tato kritéria splňoval, byl zařazen do voličských seznamů, které byly vedením města zveřejněny před každými volbami. Volební zákon současně stanovil povinnost voleb se účastnit a případnou volbu přijmout.

Každý československý občan, který dosáhl věku 26 let a v dané obci bydlel minimálně rok, disponoval také pasivním volebním právem. Pro svoji volitelnost musel být umístěn na schválené kandidátní listině určité volební skupiny či politické strany.

Důležitá byla i nadále funkce náhradníků. Pokud se některý člen zastupitelstva nemohl zasedání účastnit, na jeho místo byl povolán náhradník z příslušné kandidátní listiny. Podobně to fungovalo i v případě, kdy se zastupitelovo místo uvolnilo. V takové situaci na jeho místo opět nastupoval náhradník. Náhradníci nastupovali dle pořadí, ve kterém byli uvedeni na kandidátní listině.

Až do volební novely v roce 1933 mohlo být obecní zastupitelstvo do funkcí delegováno třemi způsoby. Prvním bylo uplatnění poměrného volebního systému, kde se využívaly přísně vázané kandidátní listiny. Pořadí zastupitelů nebylo tedy možné nijak upravovat. Novela volebního zákona v roce 1933 poté umožnila udělení jednoho preferenčního hlasu (první kandidát na listině však nemohl být přeskočen). Rozdělení mandátů se vypočítávalo pomocí tzv. Hagenbach-Bischoffovy volební formule. Volební komise nejprve stanovila tzv. volební číslo (kvótu), což znamenalo, že sečetla všechny platné hlasy odevzdané všemi volebními uskupeními a podělila je počtem mandátů, které se měly ve volbách obsadit. Volebním číslem bylo vždy celé číslo nejbližší výši výsledku dělení. Toto výsledné číslo bylo zvýšeno o jednu.

⁴⁶ Zákon č. 75/1919 Sb. z. a n. ze dne 31. ledna 1919 o právu volebním a volitelnosti.

Volebním číslem se následně dělil počet hlasů, které byly odevzdány pro každou kandidátní listinu. Výsledkem bylo, že volební skupina získala tolik mandátů, kolikrát bylo volební číslo obsaženo v celkovém počtu hlasů obdržných danou skupinou. Pokud na základě tohoto postupu nedošlo k rozdělení všech mandátů, byly přiděleny stranám dle pořadí velikosti zbytků při dělení. Pokud naopak bylo obsazeno o jeden mandát více, odečetl se tento mandát skupině s nejmenším zbytkem při dělení. Aplikace této metody umožňovala nárok na mandát pouze kandidátní listině, která získala alespoň tolik hlasů, kolik činilo volební číslo (§ 45–47 zákona č. 75/1919 Sb. z. a n.).

Strategií, kterou mohly strany předejít případnému propadnutí hlasů, bylo předložit společné prohlášení, že jednotlivé strany svoje kandidátní listiny sdružují (§ 26 zákona č. 75/1919 Sb. z. a n.). Při prvním dělení mandátů se na takto sdružené listiny nahlíželo jako na jednotné. Až posléze došlo k vnitřnímu přidělení mandátů jednotlivým sdruženým stranám. V obcích do 700 obyvatel se volby řídily dle zásad většinového systému. Byl postaven na principu, podle něhož se do zastupitelstva mohli dostat pouze kandidáti na vítězné listině. (§ 49 zákona č. 75/1919 Sb. z. a n.). K jeho zrušení došlo novelou volebního zákona v roce 1933.

Třetí a poslední možnost představovalo ustanovení nového zastupitelstva bez volby, a to v případě, kdy bylo navrženo pouze tolik kandidátů, kolik byl předepsaný počet zastupitelů dané obce.

Po sestavení zastupitelstva se z jeho řad volila městská rada - starosta, náměstci a radní, přičemž se dodržovala zásada poměrného zastoupení. To znamenalo, že každá volební skupina měla nárok na volbu takového počtu radních, který odpovídal jejich zastoupení v zastupitelstvu. Navíc pokud členové některého politického či voličského uskupení představovali alespoň jednu třetinu všech zastupitelů, mohlo toto uskupení uplatnit nárok na funkci I. náměstka

(volila si jej pouze samotná strana). Podobně to fungovalo i v případě II. náměstka, pokud uskupení disponovalo alespoň jednou čtvrtinou členů zastupitelstva. Starosta obce musel být zvolen nadpoloviční většinou hlasů a volil se z řad všech zastupitelů. Pokud dvě osoby obdržely stejný počet hlasů, rozhodoval los⁴⁷. Od roku 1933 jeho volba v okresních městech (tedy i v Novém Městě) podléhala potvrzení ze strany ministerstva vnitra⁴⁸.

⁴⁷ K novele volebního zákona v roce 1933 podrobně viz KROUSKÝ, Otakar: *Volební reforma. Volební zákonodárství v jiných státech a snahy o demokratickou volební reformu v Československé republice*. Praha 1933. K volbám do obecního zastupitelstva v období první Československé republiky přehledně viz ČOPÍK, J.: *Proměny a kontinuita*, s. 78–83. Podrobně také viz KOUDELKA, Zdeněk: *Obecní samospráva: Zákon o obcích v komentovaném znění*. Brno 2006. K obecnímu zřízení blíže viz FLÖGEL, Jaroslav: *Obecní zřízení*. Praha 1923.

⁴⁸ V městech, které nebyly sídlem okresního úřadu, volba starosty podléhala schválení zemského úřadu.

3. Nové Město na Moravě v období první Československé republiky

Do meziválečného období vstupuje Nové Město na Moravě⁴⁹ jako politické, hospodářské, vzdělanostní a kulturní centrum. Tyto hodnoty si budovalo především od poloviny 19. století, kdy se stalo sídlem okresního úřadu, pod jehož správu náležely další dva soudní okresy, Město Žďár a Bystřice nad Pernštejnem. Statut vzdělanostního centra lze odvodit od fungování zdejší reálky (od 1945 gymnázia) a působení několika významných umělců, například Jana Štursy, Vincence Makovského nebo Karla Němce. V období první Československé republiky navíc rostl i význam města jako rekreačního a sportovního centra, zejména v kontextu vývoje lyžařského sportu⁵⁰.

Město však leželo v průmyslově retardovaném regionu, což negativně ovlivnilo jeho další vývoj i v meziválečném období a odrazilo se mimo jiné v jeho celkové stagnaci či úbytku obyvatel. Hlavní příčinou byla dlouhodobá absence železničního spojení a nedostatek pracovních příležitostí pro místní obyvatelstvo. Dobový pohled na tento problém dobře vystihuje úryvek z Horáckých listů: „*V obcích našeho venkova a zvláště v obcích vysočiny českomoravské je těžko mluvit o blahobytu. Nanejvýš několik rolnických větších usedlostí, aby její majitelé mohli slušně žít. Většina obyvatel jsou domkaři, jejichž ranní, polední i večerní stravou je trochu polévky s bramborami nebo jen brambory*“⁵¹. Pro většinu obyvatel nebylo možné uživit se pouze zemědělstvím, neboť město leží v neúrodné oblasti, a lidé proto hledali další možnosti

⁴⁹ Historické počátky Nového Městě spadají do poloviny 13. století a souvisí se vznikem cisterciáckého kláštera ve Žďáru nad Sázavou. V roce 1850 se stalo sídlo okresního hejtmanství. Od roku 1906 přijalo Nové Město přívlasek „na Moravě“, a to z toho důvodu, aby se odlišovalo od jiných Nových Měst. V roce 1949 bylo sídlo okresu přeneseno do Žďáru nad Sázavou. V dnešní době ve městě žije 9829 obyvatel. Historie města online dostupná na: <https://mesto.nmm.cz/historie/> (citováno ke dni 11. 12. 2022). Počet obyvatel v roce 2022 online dostupný na: <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112022> (citováno ke dni 11. 12. 2022).

⁵⁰ BARTOŠ, Josef – SCHULZ, Jindřich – TRAPL, Miloš: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960 (okresy Jihlava, Nové Město na Moravě, Tišnov, Velké Meziříčí)*. XI sv. Ostrava 1988, s. 118–120.

⁵¹ *Horácká otázka* (autor neuveden). Horácké listy, č. 26, 31. 5. 1911, s. 4.

přívýdělní. V případě Nového Města se nejčastěji jednalo o zpracování lnu a různé pomocné práce související s tkalcovstvím⁵².

Své služby ve městě nabízely i četné malé řemeslné živnosti. Ještě před začátkem námi sledovaného období, v roce 1911, měli ve městě velké zastoupení zejména krejčí, obchodníci se střížným zbožím a obuvníci. Fungovaly zde i obchody se smíšeným zbožím, hostince a pekárny⁵³.

Velmi podobná struktura živností a služeb provázela i období první Československé republiky. Postupně se rozšiřoval počet hostinců, obuvnických živností či holičství⁵⁴. Během 30. let patřily v Novém Městě mezi významnější živnosti například kruhová cihelna Josefa Ptáčka, výroby lyží Rohlík a Chroust a Bří Slonkové, dále knihtiskařské vydavatelské družstvo, nábytkářství Bohumila Dvořáka, kovotepecká dílna Jana Částka či uzenářství Roberta Slováka⁵⁵.

Ve městě během sledovaného období nefungovalo příliš mnoho průmyslových podniků, které by skýtaly možnost většího pracovního uplatnění. Jednalo se pouze o malé firmy, které zaměstnávaly nanejvýš několik desítek zaměstnanců. Jistou výjimkou byla pila a tírna lnu Jana Kadlece, která, se svými přibližně sto zaměstnanci, představovala největší firmu v Novém Městě v období první Československé republiky. Níže je jí věnována samostatná podkapitola.

Celkově lze konstatovat, že na rozdíl od nedalekého Města Žďár, ležícího na významném železničním tahu, nebylo Nové Město atraktivním pro větší investory, kteří by zde byli ochotni

⁵² DOLÁKOVÁ, Š.: *Obecní samospráva*, s. 33.

⁵³ CHYTIL, Alois: *Chytilův úplný adresář Moravy*. Brno 1911, s. 602–604.

⁵⁴ Státní okresní archiv Žďár nad Sázavou, Okresní úřad Nové Město na Moravě (dále jen SOkA Žďár, OÚ Nové Město), poř. č. 1338, *Nové Město na Moravě*.

⁵⁵ VALACH, František: *Západní Morava. Hospodářský obraz*. Brno 1936, s. 38–46.

vybudovat rozsáhlejší průmyslový podnik, jenž by dokázal nabídnout nové pracovní příležitosti a přilákat do města další obyvatele. Naopak ti, které již nedokázalo uživit řemeslo či zemědělství, museli hledat živobytí ve větších městech, a počet obyvatel tak spíše stagnoval⁵⁶.

Významným ukazatelem vyspělosti města a jeho vývoje v určitém období je sledování změn počtu obyvatel. Následující tabulka odráží daný stav v Novém Městě v prvních třech desetiletích 20. století.

Tabulka č. 1 Počet obyvatel Nového Město na Moravě v letech 1900–1930

Rok	Počet domů	Počet obyvatel
1900	316	2 422
1910	333	2 635
1921	349	2 452
1930	398	2 570

Zdroje: BARTOŠ, Josef – SCHULZ, Jindřich – TRAPL, Miloš: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960. Svazek XI. Oslava 1988., s. 118.*

Na základě uvedených dat můžeme konstatovat, že v období od roku 1900 do 1930 se počet obyvatel v Novém Městě zvýšil pouze nepatrně, a to o přibližně o 6 %. Pro srovnání uveďme, že ve Městě Žďáru se ve stejném období zvýšil počet obyvatel z 2 948 na 3 426, tedy přibližně o 16 %. Naopak v Bystřici nad Pernštejnem, kde byla hospodářská situace nejhorší, došlo tehdy k značnému poklesu obyvatel, a to z 2 777 na 2 259, což představovalo pokles o 19 %.

Domnívám, se, že na případ těchto malých měst, jejichž vývoj byl poměrně opožděný, lze aplikovat jeden ze závěrů práce Jiřího Matějčka, který konstatoval, že pokud navýšení počtu

56 Moravský zemský archiv Brno (dále jen MZA Brno), fond G 115, Obchodní a živnostenská komora, kart. č. 607, *Okres Nové Město na Moravě*. Ani jeden z dílů Historické encyklopedie podnikatelů žádného továrníka z Nového Města neuvádí. Viz MYŠKA, Milan a kol.: *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska*. I. díl. Ostrava 2003. Srov. Týž: *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska*. II. díl. Ostrava 2008.

obyvatel daného regionu neodpovídá zemskému průměru, pohybujícímu se kolem 10–12 %, lze hovořit o tzv. retardovaném regionu⁵⁷. Právě do takového regionu spadalo i Nové Město na Moravě, a to i přes svůj význam coby správního centra.

Tabulka č. 2 Struktura obyvatel Nového Města na Moravě dle národnosti (před r. 1921 dle obcovací řeči)

Národnost/ obcovací řeč	Rok			
	1900	1910	1921	1930
Česká	2 404	2 609	2 422	2 537
Německá	18	18	5	10
Jiná	0	8	25	23

Zdroje: BARTOŠ, Josef – SCHULZ, Jindřich – TRAPL, Miloš: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960. Svazek XI. Oslava 1988, s. 118.*

Dalším důležitým aspektem výzkumu vývoje města je i otázka jeho národnostního složení. Během 19. století se rakouské úřady nezabývaly statistikami souvisejícími s národností obyvatel, takže tento pojem prakticky neexistoval. Rakouská sčítání zjišťovala tzv. obcovací řeč, která ne zcela odpovídala modernímu pojetí národnosti⁵⁸.

O národnosti jako takové však můžeme hovořit v období první Československé republiky. Vznikem nástupnického Československa se otevřela celá řada problémů. Mnohé z nich souvisely s novou fází vývoje vztahů uvnitř nacionálně rozdělené, respektive národně se identifikující společnosti. Nová státní moc se ztotožňovala s myšlenkou vytvořit jednotnou národnost, čemuž se přizpůsobovala i národní politika⁵⁹. V tomto ohledu docházelo k naprosto jinému vývoji měst, kde bylo převážně české obyvatelstvo, a měst, kde němečtí občané tvořili dominantní část, která chtěla mít svoje jistoty v politickém životě.

⁵⁷ MATĚJČEK, Jiří: *Retardované oblasti českých zemí v 19. století a jejich sociální význam. Studie k sociálním dějinám 19. století.* Opava 1994, s. 26.

⁵⁸ K tomu blíže viz FASORA, L.: *Svobodný občan*, s. 28.

⁵⁹ POPELKA, P.: *Mocenský transfer*, s. 90.

V případě Nového Města na Moravě můžeme konstatovat, že se jednalo o téměř čistě české město se zanedbatelným počtem obyvatel, kteří se hlásili k německé národnosti. Jak vyplývá z jednotlivých kapitol práce, tito lidé výrazně do politického dění či fungování města obecně nezasahovali.

Jisté národnostní spory lze zaznamenat nedlouho po vyhlášení samostatné Republiky, kdy byly ve městě hromadně odstraňovány symboly monarchie a císařství. K jistým personálním čistkám došlo i na místním velkostatku: *„Národní očista provedena byla na velkostatku novoměstském. Pí. představená ústavu šlechtičen, ač sama německé národnosti, ukázala se nejvyšší spravedlivou a dle přání veřejnosti odstranila renegáty ředitele Wodiszku, lesního geometra Ruziszku a asistenta Konrada, kteří každý podle své moci a svého vlivu němečtí na velkostatku všemožně podporovali a všichni společně nepřáteli našeho českého lidu byli.“*⁶⁰ Další zprávy o národnostních sporech jsem ve svém výzkumu nezaznamenal. Vedení města podporovalo československé národnostní smýšlení a k častějším sporům docházelo především mezi jednotlivými politickými stranami, přičemž tyto pře měly často náboženský podtext.

O konfesijním složení ve městě blíže pojednává následující tabulka.

Tabulka č. 3 Náboženské vyznání obyvatel Nového Města na Moravě v letech 1900–1930

Náboženské vyznání	Rok	
	1900	1930
Římskokatolické	2 132	2 010
Evangelické	256	390
Československé	-	81
Židovské	31	14
Jiné	3	5
Bez vyznání	-	70

Zdroje: BARTOŠ, Josef – SCHULZ, Jindřich – TRAPL, Miloš: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960. Svazek XI. Oslava 1988., s. 118.*

⁶⁰ *Národní očista* (autor neuveden). Horácké listy, č. 22, 31. 5. 1919, s. 3–4.

Z uvedených údajů je zřejmé, že valná většina obyvatel Nového Města se hlásila k římskokatolické církvi. Současně je možno zaznamenat poměrně silné zastoupení občanů evangelického vyznání, a to s rostoucí tendencí, či relativně početnou skupinu stoupců československé církve na konci námi sledovaného období.

V souvislosti s touto církví nás Horácké listy informují o projevech náboženské netolerance hned brzy po jejím vzniku. 6. února 1921 byla v tělocvičně měšťanské školy „pokrokáři“ uspořádána přednáška Aloise Ševčíka z Brna – faráře této nově založené církve. Alois Ševčík na akci promluvil o poměru českého národa k Římu od vzniku křesťanství až po současnost a vysvětlil také principy československé církve. Dle Horáckých listů byla jeho řeč klidná, bez jakýchkoliv zbytečných narážek na římskokatolickou církev či agitace pro vstup do nové církve. Poté však svým vystoupením rozněčkal emoce katecheta Karel Žák, který s Aloisem Ševčíkem začal polemizovat. Přestože se novoměstský katolický farář Matěj Müller snažil Karla Žáka a ostatní rozohněné katolíky usměrnit, všeobecný povyk a křik znemožňoval Aloisi Švehlíkovi přednést svoje argumenty. Celá situace vyvrcholila rvačkou, po jejímž uklidnění se podařilo agresory vyvést z místnosti a i ostatní katolíci přednášku opustili. Poté Alois Ševčík svoji přednášku dokončil⁶¹.

⁶¹ *Bouřlivá schůze v Nov. Městě na Moravě. Klerikální násilníci* (autor neuveden). Horácké listy, č. 7, 11. února 1921, s. 1.

Z jiné perspektivy byla celá situace prezentována v článku prokatolického tisku Stráž, v němž interpretace událostí Horáckými listy byla označena za lživou a za agresory byli naopak označeni „pokrokáři“. Autor článku se však o bližším průběhu akce nezmiňoval⁶².

Jak již bylo výše uvedeno, pokud ve městě docházelo k politickým střetům, často se jednalo o konflikty mezi stranami či uskupeními, jejichž členská základna se lišila i vyznáním. Touto problematikou se zabývám i v kapitole o průběhu obecních voleb. Předmětem sporů byla mnohdy otázka uvolňování finančních prostředků na různé akce pořádané jednotlivými stranami. Zde projevovaly jak klerikální tak pokrokové strany vůči sobě značnou nevstřícnost. Zejména v závěru 20. let vrcholily spory častými odchody Lidové strany ze zasedání zastupitelstva, a tím maření dalších jednání kvůli nedostatečnému počtu členů. Výsledkem takto neúnosné politické situace byla dokonce rezignace starosty MUDr. Šimona Škrly. Následující úryvek z Horáckých listů se k atmosféře ve městě vyjadřuje takto: *„K nastávajícím obecním volbám vydala lidová strana v Novém Městě na Moravě leták, který svým obsahem vyvolává náboženskou nenávisť. V letáku varuje se před volbou lidí evangelického vyznání do naší obce, ba útočí se i na tak zvané matrikové katolíky. Je to zjev velice smutný. Byli u nás doby, kdy v městě našem sousedé žili klidně, neohlížející se, kdo je katolíkem a kdo evangelíkem, za poslední léta ale, čím dále tím více vyvolává se náboženský boj. Kde je příčina? - Katolický dům za poslední tři, čtyři léta stává se stále víc a více výbojnějším a zaslepuje nesnášenlivostí prostý a důvěřivý lid a místní pokrokáři, či lépe řečeno lžipokrokáři svojí činností nahání vodu na mlýn lidovcům. Činnost několika pánů ze strany lžipokroku, nutící k vystupování z církve je tak nešikovná, že sami lidovci měli by práci jejich honorovat.“*⁶³

⁶² *Jak se to rýmuje* (autor neuveden). Stráž, č. 7, 17. 2. 1921, s. 4.

⁶³ *To musí přestat*, (autor neuveden). Horácké listy, č. 42, 14. října 1927, s. 10.

Podobná prohlášení se objevují nejen v tisku, ale jsou dokumentována i v zápisech ze zasedání obecního zastupitelstva. Nabízí se zde úvaha, zda někteří vysoce postavení a vlivní komunální politici, jako například starostové, radní či náměstci, nebyli evangelického, tedy menšinového vyznání, což by mohlo vést ke zmíněným sporům. V současné době jsou badatelům přístupné pouze sčítací operáty do roku 1921. Na základě jejich studia jsem zjistil, že drtivá většina výše postavených představitelů města se do té doby hlásila k římskokatolickému vyznání. Nelze však rozhodně vyloučit jejich pozdější konverzi mezi církvemi, která během tohoto období byla velmi častá. Přesnější informace o náboženském vyznání představitelů města a jeho vlivu na atmosféru v městském zastupitelstvu v době dalšího sčítání budou však moci zodpovědět badatelé až po zpřístupnění těchto archiválií.

Ve výše uvedeném úryvku je zajímavá i zmínka o útoku lidové strany vůči tzv. „matrikovým katolíkům“. Takovým katolíkem mohl být například označován každý, kdo sice podmínku příslušnosti k římskokatolické víře splňoval, ale naopak nesympatizoval s názory místní Lidové strany či figuroval jako člen některého z jiných politických uskupení. Skutečnost, že se někdo takový v zastupitelstvu vyskytoval, se mi jeví jako pravděpodobnější vysvětlení sporů v zastupitelstvu. Mezi místními spolky panovala dlouhodobá nevraživost, která se velmi často projevovala i na poli obecní samosprávy. O neshodách mezi zastupiteli v souvislosti s fungováním novoměstských spolků pojednávám i v kapitole o spolkovém životě ve městě, kde se mimo jiné zaměřuji na fungování spolku Sokol a Orel.

Závěrem této části pouze uvedme, že počet obyvatel židovského vyznání byl ve městě zanedbatelný a během svého výzkumu jsem nepozoroval žádné známky antisemitismu. Jedním z dlouhodobých zastupitelů byl obchodník Mořic Skutecký⁶⁴. Do dějin města se nejvíce zapsaly

⁶⁴ Viz příloha č. 1 Tabulka zastupitelů (bez náhradníků).

osudy rodiny Brady, konkrétně Hany Bradyové. Její životní osud byl literárně zpracován v knize Hanin kufřík od autorky Karen Levine⁶⁵. Tato rodina se politicky neangažovala.

3.1 Průmysl v Novém Městě na příkladu pily a tírny lnu Jana Kadlece

Jan Kadlec se narodil 21. května 1876 v Novém Městě na Moravě. Jeho otcem byl obchodník Jan Kadlec (syn Antonína Kadlece, rolníka z Odrance)⁶⁶. Jan Kadlec st. zřídil v roce 1873 obchod v domě čp. 13, kde provozoval smíšený obchod⁶⁷ (prodával železo, cement, vápno, sklo, dřevěné a porcelánové zboží, cukr, mouku a další artikly)⁶⁸. Později jej přeložil do domu čp. 241⁶⁹. Během 90. let svoje podnikání rozšířil i o tírnu lnu a později přidal také parní pilu⁷⁰.

Oprávnění k provozování pilařské živnosti získal Jan Kadlec st. v roce 1894. Vystavěl tak dílnu s parní pilou, kde na zakázku zpracovával dřevo. V této době se mělo dokonce jednat o první obchodní pilu na Horácku. V témže roce založil společně s Františkem Nečasem tírnu lnu, která ale v roce 1899 utrpěla v důsledku požáru. Po této nešťastné události František Nečas svůj podíl prodal a Jan Kadlec se stal jediným majitelem⁷¹.

V rozmezí let 1910–1918 nechal továrník rozšířit pilu a koupil i parní kotel, ve kterém spaloval piliny a pazdeří. V podniku také nechal vybudovat vlastní vodovod. V roce 1929 ale Jan Kadlec zemřel a podnik po něm převzal jeho syn Jan⁷².

⁶⁵ LEVINE, Karen: *Hanin kufřík*. Praha 2002.

⁶⁶ Matrika narozených 1875–1919 (evangelického vyznání), Nové Město na Moravě, fol. 17. Online dostupné na: <https://www.mza.cz/actapublica/matrika/hledani> (citováno ke dni 23. 11. 2022).

⁶⁷ Kronika Nového Města na Moravě (1919)1922–1938, s. 129–130. Srov. Sčítací operáty rok 1880, Nové Město na Moravě, čp. 13. Online dostupné na: <https://www.mza.cz/scitacioperaty> (citováno ke dni 23. 11. 2022).

⁶⁸ KRÁLÍČKOVÁ, K.: *Průmysl a živnosti*, s. 17.

⁶⁹ Sčítací operáty rok 1890, Nové Město na Moravě, čp. 241. Online dostupné na: <https://www.mza.cz/scitacioperaty> (citováno ke dni 23. 11. 2022).

⁷⁰ Kronika Nového Města na Moravě (1919)1922–1938, s. 129–130. Srov. Sčítací operáty rok 1880, Nové Město na Moravě, čp. 13. Online dostupné na: <https://www.mza.cz/scitacioperaty> (citováno ke dni 23. 11. 2022).

⁷¹ KRÁLÍČKOVÁ, K.: *Průmysl a živnosti*, s. 17.

⁷² Tamtéž, s. 17.

Jan Kadlec ml. vychodil chlapeckou měšťanskou školu v Novém Městě a pokračoval studiem na Obchodní akademii v Chrudimi. Po dokončení studií závod po svém otci převzal. Dle firemního spisu byl oficiální název firmy „Jan Kadlec“, se sídlem v Novém Městě na Moravě na čp. 208 a 331. Do obchodního rejstříku Krajského soudu v Jihlavě byla zapsána 2. 2. 1932. Předmětem podnikání byla „koupě a prodej dřeva užitkového na stojaté i pokáceného, dřeva palivového, prken, hranolů, latí, beden, pilin, zpracování užitkového dřeva na prkna, hranoly, latě, bedny a obaly, koupě a prodej lnu stonkového, vytřeného, oflakovaného, koudele, zpracování lnu stonkového na rosený neb močený a těchto na len třený, oflakovaný a koudel, koupě a prodej zemských plodin, zejména lněného semene“⁷³. Pila poskytovala práci a potažmo výdělky i mnoha rolníkům, kteří z lesů do firmy sváželi kulatiny, které se na pile zpracovávaly. Ve firmě pracovalo i několik stálých dělníků, kteří po celý rok zpracovávali len a obstarávali pilu a dříví⁷⁴.

Pod vedením iniciativního Jana Kadlece se firma rychle modernizovala a rozšiřovala. V říjnu roku 1932 předložil Jan Kadlec okresnímu úřadu plány na stavbu skladiště řeziva u své parní pily a této žádosti bylo v lednu 1933 vyhověno. K dalšímu rozšíření došlo v roce 1934, kdy u parní pily nechal vystavět i dřevěnou výrobu beden o rozměrech 160 m². V bednárně byla kyvadlová pila a další stroje na rozřezávání prken, zkracování, sbíjení a potiskování. Tyto stroje obstarávalo kolem devíti dělníků a dělnic⁷⁵.

Dynamický rozvoj však byl narušen požárem, který vypukl 23. 10. 1935 kolem sedmé hodiny ráno v sušárně a tírně lnu v čp. 331. Požár vzniknul nešťastnou náhodou. Způsobila jej dělnice, která při podávání lnu ze sušárny jiné dělnici nedopatřením rozbila elektrickou lampu,

⁷³ MZA Brno, fond C 11 Krajský civilní soud civilní Brno (firemní spisy), inv. č. 3696, sig. A XIII 93, kart. č. 138, *Jan Kadlec a Co., obchod veškerým zbožím, pilařství, tírna lnu, obchod lnem a zemskými plodinami, Nové Město na Moravě*.

⁷⁴ Kronika Nového Města na Moravě (1919)1922–1938, s. 129–130.

⁷⁵ SOKA Žďár, OÚ Nové Město, inv. č. 1338, *Jan Kadlec, parní pila*.

kteřou si svítala. Kvůli následnému zkratu vzplanul lněný prach. Požár se velmi rychle rozšířil a dělnice již nebyla schopná z hořící budovy utéct a uhořela⁷⁶.

Ihned v listopadu 1935 podal Jan Kadlec na okresní úřad žádost o povolení prací na stavbě nové sušárny a tírny lnu, jíž bylo vyhověno. Stavbyvedoucím celého projektu byl místní stavitel Karel Šír⁷⁷. Kolaudace nové budovy poté proběhla 10. prosince 1937.

V období první Československé republiky firma Jana Kadlece zaměstnávala dohromady kolem 100 dělníků a byla největší továrnou v Novém Městě na Moravě⁷⁸. V květnu 1939 Jan Kadlec však zanechal své výdělečné činnosti⁷⁹ a požádal o vymazání firmy z obchodního rejstříku. V průběhu procesu vymazání začala nacistická okupace a Jan Kadlec musel vydat prohlášení, „že na právním jednání, tvořícím základ zápisu, nejsou zúčastněni Židé, židovské podniky nebo židovská sdružení osob.“⁸⁰ Firmu poté přenechal svým třem synům, kde hlavní slovo měl nejstarší Jan. Vystupovala pod novým názvem firma „Jan Kadlec a spol.“. Kromě Jana Kadlece, který firmu po celé období jejího fungování vedl, ve vlastnictví firmy figurovali i Jiří, Zdeněk a Libuše Kadlecovi⁸¹. Sourozenci firmu vlastnili až do roku 1948, kdy došlo k jejímu znárodnění⁸².

Jan Kadlec se během svého života také hojně angažoval veřejně, a to především v kuratoriu Československé církve evangelické v Novém Městě na Moravě.⁸³ Pracoval i v obecním

⁷⁶ Kronika Nového Města na Moravě (1919)1922–1938, s. 121.

⁷⁷ SOKA Žďár, OÚ Nové Město, inv. č. 1338, *Jan Kadlec, parní pila*.

⁷⁸ KRÁLÍČKOVÁ, K.: *Průmysl a živnosti*, s. 17.

⁷⁹ SOKA Žďár, OÚ Nové Město, inv. č. 1338, *Jan Kadlec, parní pila*.

⁸⁰ MZA Brno, fond C 11 Krajský civilní soud civilní Brno (firemní spisy), inv. č. 3696, sig. A XIII 93, kart. č. 138, *Jan Kadlec a Co., obchod veškerým zbožím, pilařství, tírna lnu, obchod lnem a zemskými plodinami, Nové Město na Moravě*.

⁸¹ MZA Brno, fond G 115, Obchodní a živnostenská komora, kart. č. 607, *Okres Nové Město na Moravě*.

⁸² Podrobnosti ke znárodnění firmy viz MZA Brno, fond H 272 *Jan Kadlec a spol., parní pila, tírna lnu a obchod*.

⁸³ Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938, s. 129–130.

zastupitelstvu, do kterého byl delegován při volbách v roce 1923 a 1927 za Československou stranu národně demokratickou⁸⁴.

Co se týče veřejné a politické angažovanosti rodu Kadlecových, doplňme ještě, že jeho otec, Jan Kadlec starší, byl do obecního zastupitelstva zvolen v roce 1919, taktéž za Československou stranu národně demokratickou⁸⁵. Politického a veřejného života se však účastnil ještě před vznikem Republiky. Patřil mezi nejbohatší poplatníky města, volil v I. voličském sboru⁸⁶ a do zastupitelstva byl pravidelně delegován od voleb roku 1883⁸⁷. V roce 1902 působil v místním knihovním spolku jako jednatel a v rozmezí let 1904-1905 jako pokladník⁸⁸.

Kadlecovi tedy představovali významnou a zámožnou novoměstskou rodinu, která se napříč generacemi podílela na politickém i veřejném životě města. Díky svým podnikatelským aktivitám zajistila práci poměrně velkému počtu dělníků.

⁸⁴ Viz příloha č. 1 Seznam zastupitelů (bez náhradníků).

⁸⁵ Tamtéž.

⁸⁶ DOLÁKOVÁ, Š.: *Obecní samospráva*, s. 47.

⁸⁷ Tamtéž, s. 61.

⁸⁸ Tamtéž, s. 81.

4. Obecní zastupitelstvo v Novém Městě na Moravě v letech 1918–1938

V rozmezí let 1918–1938 se v Novém Městě uskutečnilo celkem pět voleb do obecního zastupitelstva. První z nich proběhly v roce 1919 a další následovaly v pravidelných čtyřletých periodách. Změna nastala v roce 1933, kdy bylo novelou rozhodnuto o prodloužení periody na šest let. Byly tak vynechány volby v roce 1935 a naplánovány na rok 1937. I tyto volby však byly nakonec přeloženy, a to na rok 1939. Vzhledem k zhoršující se mezinárodní situaci nakonec byly urychleně uskutečněny v roce 1938. Ve městě se zároveň konaly různé volby doplňující, a to v případě rezignace či odstoupení některého člena zastupitelstva.

Během celého sledovaného období se volilo vždy 30 zastupitelů. Poté probíhala volba starosty, jeho dvou náměstků a sedmi radních. Během pěti volebních období bylo k dispozici celkem 150 mandátů, na kterých se vystříдалo 100 řádně zvolených osob (vyjádřeno bez náhradníků). Na jednoho člena tak vycházelo v průměru 1,5 volebního období⁸⁹. Situaci můžeme porovnat s výzkumem pro město Vsetín. Autorka zde uvádí, že během pěti volebních klání bylo k dispozici 180 mandátů, na kterých se vystříдалo 123 zvolených osob bez náhradníků. Na jednoho člena tak shodně vycházelo 1,5 mandátu⁹⁰. Dále například ve Svitavách bylo k dispozici taktéž 180 mandátů, na kterých se vystříдалo 112 osob. To odpovídalo 1,6 mandátu na jednoho člena zastupitelstva⁹¹.

Pro srovnání ještě uvedme, že v novoměstských obecních volbách v rozmezí let 1864–1906 bylo k dispozici celkem 277 mandátů, o které se podělilo celkem 76 osob, což představuje 3,5 let volebního období na jednoho člena⁹². Je tedy zřejmé, že během první Československé

⁸⁹ Viz příloha č. 1 Seznam zastupitelů (bez náhradníků).

⁹⁰ CHRÁSTECKÁ, K.: *Vývoj a fungování města Vsetína*, s. 104–107.

⁹¹ MARHOLD, David: *Svitavská samospráva*, s. 54.

⁹² DOLÁKOVÁ, Š.: *Obecní samospráva*, s. 60–62.

republiky docházelo k rychlejšímu střídání zastupitelů v jejich funkcích. Bližší informace o kontinuitě jednotlivých výborů nám poskytne následující tabulka.

Tabulka č. 4 Kontinuita obecních zastupitelstev Nového Městě na Moravě v letech (1912) 1919–1938 (1945) (bez náhradníků)

Zastupitelstvo zvolené v roce	Počet členů	Do následujícího obecního zastupitelstva přešlo členů	Vyjádřeno v %
(1912)	(24)	(8)	(33,3)
1919	30	9	30
1923	30	12	40
1927	30	15	50
1931	30	8	26,7

Zdroj: Příloha č. 1 Tabulka zastupitelů (bez náhradníků)

Předložená tabulka dokládá výše uvedené tvrzení o poměrně nízké kontinuitě obecních výborů během sledovaného období. Jak již bylo uvedeno, v rozmezí let 1864–1906 byla kontinuita mnohem vyšší a zkušené zastupitelé na svých postech setrvali po delší dobu. Mimořádné byly v tomto ohledu zejména volby v roce 1902, ve kterých bylo zvoleno 24 zastupitelů, přičemž 23 z nich bylo opakovaně zvoleno i při následujících volbách v roce 1906, což vyjadřuje přibližně 95,8% kontinuitu personálního složení zastupitelstva. K podobné situaci poté došlo i dříve, v roce 1879, kdy do dalších voleb přešlo 83,3 % zastupitelů. Více jak 50 % zastupitelů se obměnilo pouze po volbách v roce 1864, kdy jich do dalšího funkčního období přešlo 44,4 %⁹³. Pavel Kladiwa v tomto kontextu hovoří o takzvané „oligarchizaci lokální politické scény,“ kdy

⁹³ DOLÁKOVÁ, Š.: *Obecní samospráva*, s. 63.

byla moc kumulována v rukou několika jednotlivců či rodin⁹⁴. Tato situace byla do jisté míry vyvolána i volebním klíčem, který zvýhodňoval majetnější občany.

Jaká byla tendence kontinuity v průběhu námi sledovaného období? Zde bych upozornil na poslední volby před vypuknutím první světové války, v roce 1912, kdy bylo naposledy voleno 24 členů zastupitelstva. Celkem osm z nich obhájilo své posty i při prvních demokratických volbách v roce 1919, což představuje přibližně 27 % nového složení zastupitelstva. V tabulce je možné sledovat mírně rostoucí kontinuitu obecních výborů, v roce 1927 dokonce polovina zastupitelů na svých postech setrvala i po volbách v roce 1931. K výraznější obměně poté došlo až ve volbách v roce 1938, což lze vysvětlit zmíněným prodloužením mandátů zastupitelů.

Níže uvedená tabulka nám poskytuje detailnější pohled na danou problematiku. Uvádí informace o podílu absolutních nováčků v obecním zastupitelstvu na základě voleb 1919–1938.

Tabulka č. 5 Absolutní nováčci v obecním zastupitelstvu (bez náhradníků)

Rok voleb	Počet nováčků	
	Absolutně	Procentuálně
1919	22	73,3 %
1923	21	70 %
1927	14	46,7 %
1931	14	46,7 %
1938	21	70 %

Zdroj: Příloha č. 1 Tabulka zastupitelů (bez náhradníků)

Z údajů v tabulce vyplývá, že dané období charakterizovaly rozsáhlé personální změny v zastupitelstvu po volbách, v jednom volebním období zastupitelstvo tvořilo dokonce více než

⁹⁴ KLADIWA, P. – POKLUDOVÁ, A. – KAFKOVÁ, R.: *Muži z radnice*, s. 428. Podobnou situaci jsem pozoroval i v případě Bystřice nad Pernštejnem. Viz DENK, Libor: *Bystřice nad Pernštejnem*, s. 61.

70 % absolutních nováčků. Soudím, že tyto vcelku radikální změny ve složení zastupitelstva mohou být jistým ukazatelem chápání důležitosti voleb ze strany voličů.

Nejvýraznější změny pozorujeme při volbách v roce 1919. Tato situace byla vyvolána jednak proměnou volebního klíče, rozšířením počtu zastupitelů a skutečností, že předcházející volby se odehrály ještě před válkou, v roce 1912. Současně představovaly významný mezník v dějinách správy, neboť poprvé zde existovalo všeobecné volební právo a poprvé mohly volit i ženy.

Za důležitější bych však označil volební klání v roce 1923, jež mělo také ostřejší průběh. Dle mého názoru po volbách v roce 1919 došlo k většímu ideologickému vyhranění jednotlivých politických stran a tím současně k jisté selekci jejich členů. Do voleb v roce 1923 tak strany šly s propracovanějším programem a s týmem lidí, který jimi nastavené hodnoty dokázal naplňovat. Tato skutečnost se odrazila i ve výběru komunálních politiků ve volbách, neboť do vedení města nastoupilo 70 % absolutních nováčků.

Z čísel dále vyplývá, že po volbách v roce 1923 se fluktuace zastupitelů ustálila, přičemž v letech 1927 a 1931 se obměnila pouze necelá polovina zastupitelstva. Nabízí se otázka, zda tento stav svědčí o faktu, že občané byli vcelku spokojeni s fungováním komunální politiky a necítili potřebu radikálních změn. Tuto teorii lze do jisté míry potvrdit v případě voleb v roce 1931, kdy však navíc město začalo výrazněji pociťovat dopady Všeobecné hospodářské krize a volební dění proto nebylo na hlavním programu dne. Nicméně v případě voleb roku 1927 o stálosti komunální politiky hovořit nemůžeme. Po volbách v roce 1923 se totiž v zastupitelstvu začaly objevovat rozsáhlé politicko-náboženské spory, které vrcholily bojkotem čtených zasedání iniciovaných Lidovou stranou, vedenou Karlem Žákem. Jedním z hlavních zdrojů konfliktu byla například Horácká krajinná výstava, která byla Lidovou stranou chápána pouze jako prostředek sebepropagace pokrokových stran. Spory v zastupitelstvu v tomto volebním období byly natolik

rozsáhlé, že i přes veškerou snahu najít společnou řeč starosta Šimon Škrla (Československá strana národně demokratická) v roce 1926 na svůj post rezignoval a ve funkci jej vystřídal Rudolf Litochleb (Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská) Tato změna záhy ustálila situaci a konflikty se minimalizovaly. Lze tak předpokládat, že rezignace starosty mohla být pro Lidovou stranu dostatečnou satisfakcí, a proto i volby v roce 1927 zajistily částečnou kontinuitu komunální politiky.

Zvýšené angažmá absolutních nováčků v obecním zastupitelstvu po volbách v roce 1938 lze dát do souvislosti s již zmíněným prodlužováním mandátů po klidných volbách v roce 1931. Prameny současně odkazují na velmi klidný průběh i těchto obecních voleb, který byl bezesporu zároveň spjat s tehdejší vývojem mezinárodní situace.

Podobné tendence volebních výsledků uvádí i Jan Čopík v případě Nového Města nad Metují, kde se po volbách v roce 1919 v zastupitelstvu objevilo 70 % nováčků. Podobně i po volbách v roce 1923, v zastupitelstvu začal pracovat poměrně velký počet nových členů - 63,3 % Vývoji v Novém Městě také odpovídá větší kontinuita zastupitelstva po volbách v roce 1927 (46,7 % nováčků) i 1931 (53,3 % nováčků). Rozdílné oproti Novému Městu však byly výsledky voleb v roce 1938, kdy se v zastupitelstvu objevilo pouze 46,7 % nováčků⁹⁵.

Závěrem této podkapitoly lze konstatovat, že v období druhé poloviny 19. století bylo personální obsazení zastupitelstva mnohem stálejší a do tohoto orgánu byly opakovaně voleny určité osobnosti, přičemž nováčci se v něm objevovali v mnohem menší míře. Daný trend mohl souviset i se skutečností, že v tomto období v Novém Městě nefigurovaly pevně uskupené

⁹⁵ ČOPÍK, Jan: *Proměny a kontinuita*, s. 178.

politické strany a hlavní roli při volebních kláních tak hrály spíše osobnosti zastupitelů, tedy jednotlivci, což nahrávalo jejich opětovnému volení v následujících volbách.

Poměrně pestré politické spektrum první Československé republiky nabízelo množství kandidátů, kteří reprezentovali myšlenky celé strany. Pro voliče tak mohlo být v některých případech důležitější volit stranu, se kterou sympatizují, a konkrétní osobnost kandidátů mohla být v rámci rozhodování až na druhém místě. Proto nebylo tolik důležité, kdo přesně v zastupitelstvu zasedne, ale spíše jaké politické uskupení bude určovat tempo a směr vedení obce. Co se týče individualit, velmi silné postavení si udržovali především vůdci politických stran⁹⁶. Jako příklad můžeme opět uvést Karla Žáka z Lidové strany, který díky své silné autoritě výrazně ovlivňoval chod obecní samosprávy.

4.1 Socio-profesní skladba obecního zastupitelstva

Dalším aspektem charakterizujícím zastupitelstvo v určitém volebním období je jeho socio-profesní složení. Do následující tabulky jsem zařadil socio-profesní skupiny, které odrážejí specifika malých měst⁹⁷.

⁹⁶ ČOPÍK, J.: *Proměny a kontinuita*, s. 83.

⁹⁷ Podobný model jsem zvolil i ve své práci o malém městě Bystřice nad Pernštejnem. DENK, L.: *Bystřice nad Pernštejnem*, s. 35.

Tabulka č. 6 Sociální skladba 30-ti členného obecního zastupitelstva Nového Města na Moravě v letech 1919–1938

Profese	Volby v roce 1919 (v %)	Volby v roce 1923 (v %)	Volby v roce 1927 (v %)	Volby v roce 1931 (v %)	Volby v roce 1938 (v %)	1919–1938
živnostníci/ řemeslníci	12 (40 %)	6 (20 %)	8 (26, 7 %)	9 (30 %)	5 (16, 7 %)	40 (26, 7 %)
úředníci	4 (13, 3 %)	5 (16, 7 %)	6 (20 %)	4 (13, 3 %)	2 (6, 7 %)	21 (15 %)
zemědělci	1 (3, 3 %)	3 (10 %)	5 (16, 7 %)	3 (10 %)	5 (16, 7 %)	17 (11, 3 %)
obchodníci a hostinští	4 (13, 3 %)	5 (16, 7 %)	2 (6, 7 %)	1 (3, 3 %)	3 (10 %)	15 (10 %)
učitelé	4 (13, 3 %)	3 (10 %)	4 (13, 3 %)	3 (10 %)	6 (20 %)	20 (13, 3 %)
faráři	1 (3, 3 %)	1 (3, 3 %)	1 (3, 3 %)	1 (3, 3 %)	1 (3, 3 %)	5 (3, 3 %)
dělníci	1 (3, 3 %)	1 (3, 3 %)	2 (6, 7 %)	1 (3, 3 %)	2 (6, 7 %)	7 (4, 7 %)
svobodná povolání	2 (6, 7 %)	4 (13, 3 %)	1 (3, 3 %)	1 (3, 3 %)	2 (6, 7 %)	10 (6, 7 %)
stavitelé	1 (3, 3 %)	-	-	-	-	1 (0, 7 %)
podnikatel	0	2 (majitel strojířny; parní pily) (6, 7 %)	1 (3, 3 %)	1 (3, 3 %)	-	4 (2, 7 %)
telegrafický dozorce	-	-	-	1 (3, 3 %)	-	1 (0, 7 %)
okresní soudce	-	-	-	1 (3, 3 %)	-	1 (0, 7 %)
zaměstna- nec želez- nice	-	-	-	1 (3, 3 %)	2 (6, 7 %)	3 (2 %)
správce budovy	-	-	-	2 (6, 7 %)	1 (3, 3 %)	3 (2 %)
ostatní/ nezjištěno	-	-	-	1 (3, 3 %)	1 (3, 3 %)	2 (1, 3 %)

Zdroj: Příloha č. 1 Tabulka zastupitelů (bez náhradníků)

Tabulka ukazuje, jaké bylo zastoupení jednotlivých socio-profesních skupin ve vedení města v různých volebních obdobích. Ke zjištění povolání jednotlivých zastupitelů jsem vycházel z pramenů o průběhu voleb. Někteří v nich však byli zmiňováni pouze jako „měšťané“, u žen bylo většinou uváděno povolání „choť“. V těchto případech jsem se pokusil dohledat informaci o jejich povolání ve sčítacích operátech. Pokud se mi tyto údaje nepodařilo dohledat, zahrnul jsem je do skupiny ostatní/nezjištěno.

Jak z tabulky vyplývá, dlouhodobě nejsilnější a konstantní skupinu v zastupitelstvu představovali živnostníci/řemeslníci, kteří tvořili celkem v 26,7 % všech zastupitelů sledovaného období. Pokud data z tohoto období porovnáme se situací v Novém Městě během druhé poloviny 19. století, nezaznamenáme v tomto ohledu příliš velké rozdíly. Šárka Doláková uvádí, že v rozmezí let 1864–1906 tvořila tato skupina 33 % celého zastupitelstva⁹⁸. S podobnými daty se lze setkat i u města Příbor, kde až do posledních předválečných voleb řemeslníci a živnostníci jasně dominovali⁹⁹. Případ obou měst tak potvrzuje výsledky výzkumů malých měst, provedené rakouskými historiky, podle nichž si zmíněné vrstvy v maloměstském prostředí, na rozdíl od větších měst, udržovaly zásadní vliv na komunální politiku¹⁰⁰, a to patrně i během meziválečného období.

Druhou nejvíce reprezentovanou skupinou zde byli úředníci, a to s celkovým 15 % zastoupením. Poměrně vysoké zastoupení této skupiny koresponduje s pozicí Nového Města jako správního centra - sídla okresního úřadu. Úřednictvo se v komunální politice začalo angažovat výrazněji až od 80. let 19. století¹⁰¹. Tato tendence je poté patrná i během námi sledovaného období, byť od počátku 30. let jejich účast v zastupitelstvu pozvolna klesá.

Podobnou skupinu představují i učitelé, jejichž celková výše zastoupení je v tomto období srovnatelná s úředníky - 13,3 %, ovšem na rozdíl od 19. století, kdy jejich zastoupení tvořilo pouze 6,6 %¹⁰². V obou případech můžeme konstatovat, že vzrůst komunální angažovanosti těchto skupin souvisí s jejich zvyšující se prestiží a společenským vlivem. Poměrně silné zastoupení učitelů v zastupitelstvu současně odráží rozrůstající se školní infrastrukturu a rostoucí význam Nového Města jako vzdělanostního centra po nejširší okolí.

Naopak poněkud klesající vliv na komunální politiku je možné pozorovat u obchodníků, kteří v předválečném období patřili mezi ekonomické elity města, které se úspěšně dokázaly

⁹⁸ DOLÁKOVÁ, Š.: *Obecní samospráva*, s. 72.

⁹⁹ KLADIWA, P. – POKLUDOVÁ, A. – KAFKOVÁ, R.: *Muži z radnice*, s. 678.

¹⁰⁰ V průmyslových lokalitách byly tyto vrstvy často převýšeny zástupci nových středních vrstev (svobodná povolání, úřednictvo, technická inteligence). Viz KLADIWA, P. – POKLUDOVÁ, A. – KAFKOVÁ, R.: *Muži z radnice*, s. 678.

¹⁰¹ DOLÁKOVÁ, Š.: *Obecní samospráva*, s. 72–73.

¹⁰² Tamtéž, s. 72–73.

uplatnit i v zastupitelstvu¹⁰³. To se ale v námi sledovaném období mění, jelikož dosahují zastoupení pouze 10 %. Úpadek jejich vlivu a odchod z pozic by mohly souviset i s dopady Všeobecné hospodářské krize, která tuto skupinu silně zasáhla.

Poslední skupinou, o které se blíže zmíním, jsou zemědělci. Šárka Doláková uvádí, že ačkoliv zastoupení zemědělců ve voličských sborech bylo v druhé polovině 19. století široké, ve volbách se nedokázali prosadit a v zastupitelstvu jich působilo v průměru pouze 9,2 %¹⁰⁴. Patrně až v rámci politického stranictví a rozšíření volebního práva v období první Československé republiky zemědělci (hospodáři) úspěšně kandidovali a pravidelně se dostávali do zastupitelstva, kde tvořili jeho stálou a silnou složku (11,3 %).

Co se týče podnikatelstva, obecně platí, že nízké zastoupení této skupiny v komunální politice bývá znakem hospodářsky retardovaného města. V námi sledovaném období je podnikatelstvo v zastupitelstvu reprezentováno pouze dvěma subjekty. Tento fakt má především souvislost s nepříliš vysokým počtem technické inteligence a dělnictva ve městě, neboť tyto skupiny hledaly své uplatnění spíše ve větších městech.

Lze tedy konstatovat, že v případě maloměstského prostředí Nového Města si i v období první Československé republiky udržovaly v komunální politice stále hlavní slovo řemeslníci a drobní živnostníci. Situace se tak příliš nelišila od 19. století. Je to projevem skutečnosti, že město si i nadále udržovalo určitou „zastaralou“ ekonomickou skladbu, kde přetrvávala nevýrazná výrobní specializace a značný podíl malovýroby a domácí výroby¹⁰⁵. Na rozdíl od předválečného období je ale patrné rostoucí zastoupení nových vrstev, tedy zástupců svobodných povolání, učitelů nebo úřednictva.

¹⁰³ Tamtéž, s. 72–73.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 72–73.

¹⁰⁵ MACHAČOVÁ, J. – MATĚJČEK, J.: *Nástin sociálního vývoje*, s. 54–55.

4.2 Nejsilnější politické strany v Novém Městě na Moravě v letech 1918–1938

Pokud se blíže zaměříme na strukturu novoměstského politického spektra, můžeme konstatovat, že během sledovaného období do volebního klání zasáhlo celkem 12 různých politických stran či voličských uskupení (sdružení).

Součástí analýzy politického stranictví je i otázka personální mobility mezi politickými stranami. Již v předchozích kapitolách jsem zmínil, že v Novém Městě se na 150 mandátech vystříдалo celkem 100 zastupitelů. Současně 30 z nich bylo do obecního zastupitelstva zvoleno opakovaně, tedy dvakrát či vícekrát. Z tohoto počtu pouze čtyři zastupitelé změnili při volbách své členství v politické straně. V případě Nového Města tak lze dle mého názoru pozorovat poměrně velkou loajalitu politiků ke svým stranám, a tedy nízký stupeň personální mobility mezi nimi¹⁰⁶.

Jaké politické strany či volební uskupení se ve sledovaném období těšily největší přízni voličů? Potřebné údaje nalezneme v následující tabulce, která uvádí celkový počet mandátů, jež jednotlivé strany během svého působení v období první Československé republiky získaly. Z tabulky lze současně vyčíst, jaké posty v městské radě získala jednotlivá uskupení během sledovaného období. Tyto údaje pak určují sílu politických stran a míru jejich vlivu na politické dění ve městě.

¹⁰⁶ Viz příloha č. 1 Seznam zastupitelů (bez náhradníků)

Tabulka č. 7 Souhrn získaných mandátů v obecním zastupitelstvu a postů v obecní radě v období 1918–1938.

Politická strana/ uskupení	Mandáty celkem	starosta	I. Náměstek	II. Náměstek	Radní	celkem
LS	46	0	4	0	10	14
ŽO	32	3	1	2	5	11
ND	18	2	0	0	4	6
SD	12	0	0	0	5	5
NS (SS)	10	0	0	1	4	5
RS	11	0	0	1	3	4
PS	10	0	0	1	2	3
OV	4	0	0	0	1	1
SP	2	0	0	0	1	1
KS	4	0	0	0	0	0
VK	1	0	0	0	0	0

Zdroj: Příloha č. 1 Tabulka zastupitelů (bez náhradníků)

Výše uvedené údaje potvrzují, že mezi tři nejvlivnější strany ve městě patřila Československá strana lidová, Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská a Československá národně demokratická strana. Právě na tyto strany bych se zaměřil v bližší charakteristice.

Československá strana lidová dokázala obsadit vítěznou pozici ve všech volebních kláních, avšak s výjimkou prvního z nich, v roce 1919, kdy skončila na třetím místě. Díky uplatnění principu poměrného volebního systému pravidelně získávala největší počet mandátů v zastupitelstvu, přičemž od voleb v roce 1923 se pravidelně jednalo o více jak jednu třetinu. V souvislosti s tím strana uplatňovala nárok na volbu I. náměstka ze svých řad.

Místní Lidová strana však příliš neprojevovala ochotu spolupracovat s ostatními politickými uskupeními. Proti většině z nich se ostře vymezovala, zásadně prosazovala svoje politické zájmy a nebyla příliš ochotna přistupovat na kompromisy. Patrně nepředpokládala, že by ostatní strany podpořily jejího kandidáta na post starosty, a zřejmě proto ani jednou nevyšlala svého kandidáta na tuto funkci.

Z hlediska socio-profesního zastoupení členů strany je možné konstatovat, že vysokému počtu získaných mandátů odpovídalo i široké sociální spektrum členů zastupitelstva za tuto stranu, a to jak příslušníků katolické inteligence, úředníků, dělnictva, tak i nejpočetnější skupiny řemeslníků/živnostníků a zemědělců¹⁰⁷.

Československá strana lidová v Novém Městě patrně dlouhodobě těžila ze sociální diverzity svých kandidátních listin, které dokázaly oslovit nejširší počet voličů. Její fungování bylo současně postaveno na výrazné osobnosti lídra kandidátní listiny. Ten, kromě politických schůzí, mohl prezentovat svoje názory a upevňovat své pozice i na různých přednáškách a kázáních, což mu v převážně katolickém Novém Městě zajišťovalo vysokou autoritu.

Druhou nejvýznamnější pozici v rámci politického spektra Nového Města zaujímala Československá strana živnostensko-obchodnická středostavovská. I tato strana představovala velmi silné uskupení, které dokázalo dobře konkurovat Lidové straně po celé sledované období. Dokladem značného vlivu této strany je i zisk starostenského postu pro jejího člena Rudolfa Litochleba celkem ve třech následných volebních kláních¹⁰⁸.

Z analýzy socio-profesního složení zastupitelů strany vyplývá, že se převážně opírala o nejpočetnější socio-profesní skupinu ve městě - drobných řemeslníků/živnostníků. Reprezentovala tak skupinu, která představovala nejširší procento obyvatel města, jež jí zajistila vysoký počet hlasů v obecních volbách a v roce 1919 dokonce přispěla k jejímu vítězství.

Posledním uskupením, které bych se pokusil v rámci dané podkapitoly blíže specifikovat, je Československá národně demokratická strana. Nejvýraznější vliv zaznamenala hned na počátku první Československé republiky, při volbách v roce 1919, ale také v pozdějších volbách, v roce 1927, v nichž získala od voličů druhý nejvyšší počet hlasů. Důležitost strany podtrhuje i fakt, že při obou těchto volebních kláních byl z jejích řad zvolen starosta města MUDr. Šimon Škrála.

¹⁰⁷ Viz příloha č. 2 Socio-profesní složení obecního zastupitelstva.

¹⁰⁸ Pavel Marek ve svém výzkumu uvádí, že tato strana měla největší podporu v obcích, jejichž počet obyvatel se pohyboval kolem dvou až pěti tisíců. Tato situace tedy platí i v případě Nového Města. Viz MAREK, Pavel: *Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská v politickém systému ČSR v letech 1918-1938*. Olomouc 1995, s. 82.

Z Československé národně demokratické strany byli do zastupitelstva voleni především zástupci inteligence, svobodných povolání i významných ekonomických subjektů. Domnívám se, že úspěchy strany v prvních letech fungování Republiky lze odvozovat od zmíněné profilace jejích kandidátů, kteří byli příslušníky místních pokrokových elit. Právě od nich mohli voliči očekávat změny ve vedení města, které byly v rámci demokratické koncepce státu žádoucí.

Na konci dvacátých let však začala strana svoje postavení ztrácet. Hlavní příčinou byla patrně rezignace starosty Šimona Škrly v důsledku vleklých konfliktů v zastupitelstvu. Voliči tak pravděpodobně přišli o výraznou tvář této politické strany, případně rezignaci starosty mohli chápat jako selhání celé strany, jako její neschopnost vyjednávat se všemi uskupeními voličského spektra. Ve volbách v roce 1927 a 1931 již strana získala pouze po dvou mandátech v zastupitelstvu. Během 30. let došlo k její přeměně v Národní sjednocení, které však při posledních volbách, v roce 1938, nezískalo již žádný mandát.

Za účelem komparace v další části této podkapitoly blíže charakterizují vývoj komunální politiky ve Městě Žďár¹⁰⁹ a Bystřici nad Pernštejnem¹¹⁰.

Město Žďár procházelo poněkud jiným vývojem než Nové Město a Bystřice. Leželo sice ve stejném, hospodářsky relativně zaostalém regionu, mělo ovšem výhodnější železniční spojení a figurovalo zde několik průmyslových podniků, což vedlo i k nárůstu počtu obyvatel v tomto období. Daná skutečnost se částečně odrazila už ve volebních výsledcích prvních demokratických voleb v roce 1919. Nejvyšší počet hlasů zde získala Československá sociální demokracie, za níž následovala Československá strana lidová a poté Česká státoprávní demokracie¹¹¹.

¹⁰⁹ Údaje o volbách jsem čerpal z kroniky Města Žďáru. Nepodařilo se mi zde dohledat výsledky voleb z roku 1923. Viz. Kronika Města Žďáru. Online dostupné na: https://issuu.com/kmjs/docs/kronika_zr_1900_1947_do250?utm_medium=referral&utm_source=www.knihzdar.cz (citováno ke dni 22. 12. 2022).

¹¹⁰ Údaje o volbách jsem čerpal z kroniky Bystřice nad Pernštejnem. Nepodařilo se mi zde dohledat výsledky voleb z roku 1938. Viz. Kronika Bystřice nad Pernštejnem 1912–1950, s. 44. Online dostupné na: <https://www.bystricenp.cz/pdf/kronika%201914-1950.pdf> (citováno ke dni 22. 12. 2022).

¹¹¹ Kronika Města Žďáru, s. 38. Online dostupné na: https://issuu.com/kmjs/docs/kronika_zr_1900_1947_do250?utm_medium=referral&utm_source=www.knihzdar.cz (citováno ke dni 22. 12. 2022).

Od voleb v roce 1927 si již pravidelně udržovala nejvyšší přízeň voličů, podobně jako v Novém Městě, Československá strana lidová. Druhou stranou s nejvyšším počtem hlasů byla ve volbách v roce 1927 Československá strana národně socialistická, která ale v této době získala v Novém Městě pouze jeden mandát. Povšimněme si však třetí nejsilnější strany ve Žďáru, kterou byla Komunistická strana¹¹², jež si svůj výrazný vliv udržovala v tomto městě až do konce sledovaného období. Zcela jiná byla totiž situace v Novém Městě (částečně i Bystřici), kde se tato strana těšila přízni minimálního počtu voličů. Pramenilo to patrně z nízkého zastoupení dělnictva v socio-profesní struktuře obyvatel Nového Města.

Prakticky stejné rozložení sil charakterizovalo i obecní volby ve Městě Žďáru v roce 1931¹¹³. Při posledním volebním klání v roce 1938 se nejsilnějším uskupením ve Městě Žďáru stala Československá národně socialistická strana, poté Československá strana lidová a Komunistická strana¹¹⁴.

Naproti tomu obyvatelé Bystřice nad Pernštejnem měli podobné politické preference jako Novoměstřané. Při volbách v roce 1919 zde obdržela nejvyšší počet hlasů Československá strana lidová, která si nejsilnější pozici již udržela. Ta byla následována Československou národně socialistickou stranou a jistým Občanským sdružením¹¹⁵.

Ve volbách v roce 1923 získala, stejně jako v Novém Městě, po Československé straně lidové nejsilnější postavení Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská. Další nejvyšší počet hlasů obdržela sdružená kandidátní listina Agrárníků, Národní strany

¹¹² Tamtéž, s. 62–63.

¹¹³ Tamtéž, s. 83–84.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 125.

¹¹⁵ Kronika Bystřice nad Pernštejnem 1912–1950, s. 17. Online dostupné na: <https://www.bystricenp.cz/pdf/kronika%201914-1950.pdf> (citováno ke dni 22. 12. 2022).

socialistické a Národní demokratické strany. Společně získané mandáty se poté mezi strany dělily, a jednotlivě tak strany nezískaly silné zastoupení¹¹⁶.

Tato situace se opakovala i při volbách v roce 1927 a 1931. V roce 1927 se v Bystřici prosadila i Komunistická strana, když získala čtyři mandáty v zastupitelstvu¹¹⁷. Ve třicátých letech však její vliv slábl¹¹⁸.

Z předložených bilančních údajů vyplývá, že podobnost politické situace ve všech třech obcích spočívá především ve skutečnosti, že po většinu sledovaného období byla nejsilnější stranou Československá strana lidová. Ačkoliv v případě Bystřice nad Pernštejnem bylo rozložení sil mezi nejsilnějšími politickými subjekty velmi podobné Novému Městu, situace v hospodářsky rozvinutějším Městu Žďáru byla jiná, a to především v trvale silném zastoupení Komunistické strany, hájící zájmy místního dělnictva, které v ostatních dvou městech téměř chybělo.

V Bystřici ani Městě Žďáru si během sledovaného období nedokázala silnější pozici vydobýt Československá strana národně demokratická, která, zejména na počátku sledovaného období, patřila k nejsilnějším uskupením v Novém Městě.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 29.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 46.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 68.

5. Průběh voleb do obecního zastupitelstva a vybrané kapitoly z dějin města

5.1 První dny fungování republiky za starostenství Josefa Jelínka mladšího (1858–1921)

5.1.1 Josef Jelínek mladší

Josef Jelínek se narodil 18. února roku 1858 v Novém Městě Josefu Jelínkovi a Janě Jelínkové, rozené Süssové¹¹⁹. Jeho otec patřil mezi výrazné osobnosti novoměstského veřejného života. Josef Jelínek starší od roku 1861 působil jako novoměstský starosta a svým přesvědčením sympatizoval s politickým smýšlením staročeků. Za vrchol jeho kariéry lze označit červen roku 1870, kdy byl zvolen poslancem Moravského zemského sněmu. Mimo jiné finančně podporoval mnoho místních kulturních a sociálních projektů. Aktivně také působil v čele místních spolků.

Vysoká politická a společenská angažovanost otce pravděpodobně inspirovala i Josefa Jelínka mladšího, který se rovněž od svého raného mládí aktivně zapojoval do místního spolkového života, kdy se například stal prvním jednatelem místního ochotnického divadelnického spolku.

V roce 1890 vystoupil s kritikou politických sporů, které se na poli místních spolků odehrávaly, a zdůrazňoval nutnost jejich apolitičnosti. V této době také ve vedení města převládly mladočeské názory a Jelínek starší se rozhodl odejít do politického ústraní. Josef jej v tomto kroku následoval, také se stáhl z veřejného života a se svým otcem se soustředili na práci v rodinné koželužně.

¹¹⁹ Matriky narozených 1857–1877, Nové Město na Moravě, fol. 9. Online dostupné na: <https://www.mza.cz/actapublica> (citováno ke dni 22. 12. 2022).

V roce 1900 se Josef Jelínek ml. do veřejného života znovu zapojil, částečně v důsledku naléhání svého okolí, které vyzdvihovalo jeho vzdělanost a zkušenosti. Tehdy došlo k založení tělocvičné jednoty Sokol a Josef se stal jejím prvním starostou. Vrcholem jeho politické kariéry byl však rok 1913, kdy byl zvolen na post novoměstského starosty. V této pozici vystřídal stavitele a zkušeného komunálního politika Josefa Sadílka. Dle vzpomínek pamětníků starosta Josef Sadílek nesl s nelibostí vzestup vlivu Josefa Jelínka. Údajně nešlo pouze o politické soupeření, ale byla zde i jistá souvislost se soukromými záležitostmi. Jejich spory se projevovaly zejména při zasedáních obecní rady. Josef Jelínek na nich často kritizoval činnost Josefa Sadílka, jenž tuto kritiku snášel velmi těžce.

Vzhledem k první světové válce, kdy volby neproběhly, vykonával Josef Jelínek funkci starosty společně se zastupitelstvem zvoleným v roce 1913 až do prvních demokratických voleb v roce 1919¹²⁰.

Jak bude blíže popsáno v kapitole o průběhu těchto voleb, Jelínkovi byly v této době především vyčítány válečné půjčky, které během války odsouhlasil a získal za ně dokonce záslužný kříž. Jeho postoje zajímavě odráží zápis v obecní kronice: „*V době světové války staral se pečlivě o zásobování Nového Města na Mor. Jsa stoupencem bývalé strany staročeské, souhlasil se slovy Palackého: „Kdyby Rakouska nebylo, museli bychom je v zájmu českého národa vytvořiti.“ Proto za světové války věřil, že Rakousko zvítězí, což se mu zazlívalo a nebyl proto po převratu již zvolen starostou města.*“¹²¹ I přes silnou kritiku ze strany opozice vyhlásil v roce 1919 vznik své nové Občanské politické strany, za niž byl zvolen do obecního zastupitelstva. Jeho působení v zastupitelstvu však nemělo příliš dlouhého trvání, jelikož na

¹²⁰ K jeho životním osudům CIGÁNEK, Emil: *Dějiny novoměstských spolků*. Nové Město na Moravě 1942. Srov. DOLÁKOVÁ, Š.: *Obecní samospráva*, s. 85–86.

¹²¹ Kronika Nového Města na Moravě (1919)1922–1938, s. 124.

svou funkci v roce 1923 rezignoval¹²². Důvodem pro tento krok mělo být jisté „znechucení“ z celého politického angažmá¹²³, což patrně souviselo se ztrátou jeho dřívějšího vlivu a vlnou kritiky.

V polovině 20. let prodal v Novém Městě svůj rodný dům čp. 32 a odstěhoval se za svým švagrem, akademickým malířem Janem Šírem do Pardubic¹²⁴. Zde zemřel v pondělí 27. ledna 1936 ve věku 79 let. Ve své závěti odkázal polovinu svého jmění Ústřední matici školské, čtvrtinu Národní jednotě severočeské a Národní jednotě pro jihozápadní Moravu. Také obci Nové Města na Moravě byla v závěti odkázána blíže nespecifikovaná částka a některé hodnotnější předměty Horáckému muzeu¹²⁵.

5.1.2 Ohlasy vzniku první Československé republiky v Novém Městě na Moravě

Dobovou atmosféru výstižně dokumentuje zápis v městské kronice: *„Zpráva o vyhlášení samostatného státu československého rozšířila se v Novém Městě na Moravě v úterý 29. října 1918 ráno. Radostný rozruch zavládl ihned po městě, jemuž městská rada slavnou zvěst vyhláškami a bubnem sdělovala. Ihned ozdobeny domy prapory červenobílými. Jásavé nadšení jevílo se na všech tvářích, radost, že je po vojně a že konečně po 300 letech jsme zase pány svého domova. Okresní hejtman Hroneš pověřen telegraficky Národním výborem, aby převzal správu okresu novoměstského. O 5. hodině odpolední slavnostně vyzváněno zbylými zvony po ¼ hodiny. Na výzvu městské rady sešlo se občanstvo před radnicí k manifestačnímu projevu. Po proslovu starosty Josefa Jelínka přečetl dr. Bláha svolání Národního Výboru, promluvil*

¹²² SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 216, kniha č. 209, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1921–1924*. Zasedání dne 5. června 1923.

¹²³ CIGÁNEK, E. *Dějiny*, s. 23. Srov. DOLÁKOVÁ, Š.: *Obecní samospráva*, s. 86.

¹²⁴ DOLÁKOVÁ, Š.: *Obecní samospráva*, s. 86.

¹²⁵ Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938, s. 124.

o významu historické události s přáním zdaru pro nový stát československý. Na konec provolána nadšeně sláva našim osvoboditelům: Wilsonovi, Masarykovi i legiím, načež s hlubokým a zřejmým pohnutím zapěna hymna „Kde domov můj“. Nato uspořádán po městě lampiónový průvod, jehož za zpěvu národních písní účastnily se davy z města i vesnic okolních. Mnoho oken slavnostně osvětleno, ač bylo zle o svítivo.

Odznaky bývalého Rakouska, dvouhlaví orlové, sňaty ze všech úředních budov a pověšeny na šibenici postavené na náměstí. Po skončeném průvodu strhla mládež bronzové poprsí císaře Františka Josefa, postavené evangelickou církví zdejší z vděčnosti, že za jeho panování provedena náboženská rovnoprávnost, na místě, kde ve starém kostele protestantském (na náměstí zvaném „Husí rynek“) stával stůl Páně. Téhož večera na okolních návrších, zvláště u Rokytna, vzplanuly slavnostní ohně.“¹²⁶

Okresní hejtman Jan Hroneš byl telegraficky (29. října 1918 v 11 hodin dopoledne) pověřen Národním výborem československým převzetím správy novoměstského politického okresu a udržení klidu¹²⁷. Současně byl v Novém Městě (po vzoru pražského Národního výboru československého) téhož dne ustaven okresní národní výbor, který měl být „pojátkem důvěry mezi občanstvem a státními úřady“. Tvořili jej zástupci jednotlivých politických stran: Karel Sáblík (poslanec ve Slavkovicích), Oskar Caha (rolník v Rosičkách), František Koudela (řídící učitel v Novém Městě), František Filipi (ředitel hospodářského družstva v Novém Městě), Josef Pokorný (rolník v Bobrové), Josef Smejkal (továrník ve Žďáře), Josef Matoušek (přednosta stanice ve Žďáře), Ladislav Kratochvíl (okresní soudce v Bystřici nad Pernštejnem), Josef Veselý (továrník v Německém), Stanislav Doležel (kaplan v Bystřici nad Pernštejnem), František Kučera (starosta v Radňovicích), Josef Khun (učitel v Novém Městě), Karel Konečný

¹²⁶ Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938, s. 4.

¹²⁷ KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Horácký kalendář na léta 1918–1945*, s. 25.

(učitel v Bystřici), František Navrátil (rolník ve Velkém Domaníně), Ludvík Šmarda (dělník ze Štěpánova), V. Hora (obuvník ve Žďáře), Dr. Ing. Arnošt Bláha (profesor v Novém Městě).

Za svého předsedu si výbor zvolil doktora Arnošta Bláhu a místopředsedy se stali Karel Sáblík a Josef Veselý. Jednatelům byl zvolen Josef Khuna, pokladníkem František Filipi¹²⁸.

Ve svých prohlášeních okresní hejtman Jan Hroneš mimo jiné upozornil na kontinuitu všech úřadů a institucí a na platnost zákonů a nařízení před převratem¹²⁹. V Novém Městě se tak sešlo stejné zastupitelstvo, které bylo zvoleno ve volbách před první světovou válkou.

Dne 1. listopadu 1918 zahájil novoměstský starosta Josef Jelínek první zasedání obecního zastupitelstva uskutečněné po říjnových událostech následujícími slovy: „*Velečtění pánové! Den, kterýž téměř po 300 roků snil český národ, sen, jehož uskutečnění ještě před krátkým časem zdálo se, ne-li nemožným, tehdy alespoň v mlhavé a šedé dálce položeným, stal se skutkem. Český národ došel po 300 letech - samostatnosti a svobody. - Nebylo to zadarmo, - snad statisíce českých životů bylo utraceno, bez počtu nevinných žalářováno, národní majetek drancován jako v zemi nepřátelské.*“ (...) ¹³⁰ Poté se přešlo k řešení běžných záležitostí.

Nadšení se promítalo do všech oblastí života ve městě. Například studenti místní reálky, podporovaní svými učiteli, zavedli vlastní samosprávu. Na škole byl ustaven studentský Senát a studenti například sami vykonávali dozory na chodbách a zakládali si různé kroužky¹³¹. V květnu roku 1919 ještě došlo ke zmíněné „národní očistě“ na novoměstském velkostatku.

K nějakým dalším zásadním změnám ve městě brzy po rozpadu monarchie nedošlo. Absence rozjitřených emocí a celkově klidná atmosféra tohoto období (ve srovnání s některými

¹²⁸ Okresní Národní výbor v Novém Městě (autor neuveden). Horácké listy, č. 47, 23. listopadu 1918, s. 4.

¹²⁹ KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Horácký kalendář na léta 1918–1945*, s. 25.

¹³⁰ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 215, kniha č. 208, *Knihy zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1913–1921*. Zasedání dne 1. listopadu 1918.

¹³¹ KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Horácký kalendář na léta 1918–1945*, s. 28.

jinými městy v nově vzniklé republice) rozhodně souvisely s dříve zmiňovaným národnostním složením novoměstského obyvatelstva. Rozhodně lze ovšem zaznamenat zvýšenou politickou angažovanost občanů a zakládání politických stran, které se aktivně začaly připravovat na první demokratické volby.

5.1.3 První demokratické volby v roce 1919

Místní tisk na počátku roku 1919 neinformuje o nějakých podstatných politických sporech, avšak na březnovém zasedání novoměstského zastupitelstva oznámil starosta Jelínek svoji rezignaci. Zdůraznil, že se dlouhodobě netajil s tím, že po skončení války již nechce ve svém úřadu setrvat, což objasnil blíže nespecifikovanými osobními důvody¹³². Je patrné, že skutečně šlo o dlouhodoběji očekávaný krok, neboť nevyvolal žádnou větší reakci veřejnosti¹³³.

Situace se ale razantně změnila v květnu roku 1919, kdy se sestavovaly kandidátní listiny pro nové volby, přičemž bývalý starosta Jelínek svolal schůzi, na níž oznámil založení své vlastní politické strany Občanské¹³⁴. Měl tak učinit v rozporu se svými dřívějšími prohlášeními, že již nehodlá znovu kandidovat do zastupitelstva, navíc jeho jméno figurovalo na prvním místě na kandidátní listině¹³⁵. Především příznivci pokrokových stran byli Jelínkovým jednáním pobouřeni, jeho Občanskou stranu označovali za odbočku klerikální strany¹³⁶ a v Horáckých listech bylo uveřejněno několik kritických článků. Opozice na celou záležitost reagovala následovně: „Bývalý starosta Jelínek svolal si na neděli dne 11. t. m. schůzi, aby založil novou

¹³² SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 215, kniha č. 208, *Knihy zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1913–1921*. Zasedání dne 11. března 1919.

¹³³ V Horáckých listech vyšla pouze stručná zpráva, která uváděla, že byla „resignace přijata občanstvem s povděkem.“ Viz *Resignace starosty* (autor neuveden). Horácké listy, č. 11, 15. března 1919, s. 4.

¹³⁴ *Poslední mohykáni novoměstští* (autor neuveden). Horácké listy, č. 20, 17. května 1919, s. 2.

¹³⁵ *Novoměstské poměry* (autor neuveden). Horácké listy, č. 23, 7. června 1919, s. 2–3.

¹³⁶ Tamtéž, s. 2–3.

*stranu, tak zvanou „občanskou“ proti všem cizákům, přivandrovalcům. Celkem 34 účastníků bylo svědkem komedie, kterou sehrál bývalý císařsko-královský starosta, majitel zlatého záslužného kříže. Bývalý pan starosta nikde nechce býti a jeho hospodský nadháněč do duše se zapřísahá, že ho do obecního zastupitelstva nikdo nedostane, a najednou zakládá se osmá politická strana, aby pan c. k. starosta zůstal starostou. [...]*¹³⁷

Ve výše uvedeném úryvku se při kritice Jelínka, coby podporovatele starého režimu, hovoří o zlatém záslužném kříži, který bývalý starosta získal během válečného období¹³⁸. Hlavním podnětem pro udělení tohoto ocenění měla být vysoká vojenská půjčka, kterou město pod jeho vedením poskytlo monarchii na vedení války. Blíže nás o tomto kroku informuje pokračování článku: [...] *Přišla válka. Obce byly nuceny upisovati na válečnou půjčku. Nové Město upsalo skoro milion. Jiné obce nebo peněžní ústavy snažily se v příhodnou dobu válečnou půjčku prodat. [...] O to se však pan Jelínek nestaral, on pouze poukazoval na patřičných místech na svoje zásluhy. [...] Pan Jelínek dostal zlatý záslužný kříž za to, že obecní spořitelně narostl milion válečných půjček. Ani nejhorší hejtman nepředstavoval si podobné výsledky.[...]*

Diskuse o této problematice proběhly i na květnovém zasedání zastupitelstva v roce 1919. Zde se „staré zastupitelstvo“ hájilo tím, že spořitelny, které podléhaly přímému doзору místodržitelství, nemohly výši nařízených půjček nijak odporovat. Někteří zastupitelé navíc poukazovali na výhrůžky nadřízených úřadů v případě, kdyby proti těmto požadavkům někdo vystupoval¹³⁹. Dále se již situace ohledně válečných půjček neřešila.

¹³⁷ *Poslední mohykáni novoměstští* (autor neuveden). Horácké listy, č. 20, 17. května 1919, s. 2.

¹³⁸ Ve fondu Okresní úřad Nové Město na Moravě, se dochovala pouze zpráva o udělení zlatého záslužného kříže jeho otci Josefu Jelínkovi staršímu. Ten jej získal v roce 1885. Viz SOkA Žďár, OÚ Nové Město, čj. 92, kart. č. 528, Presidiální spisy, *Okresní hejtman vrací místodržitelství zlatý záslužný kříž Josefa Jelínka*.

¹³⁹ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 215, kniha č. 208, *Knihá zápisků ze schůzí obecního zastupitelstva 1913–1921*. Zasedání dne 19. 5. 1919.

Způsob předvolební agitace blíže nespecifikovaných stran byl v tisku kritizován a označen za právně napadnutelný. Například Horácké listy upozorňovaly na nevhodné chování některých agitátorů, kteří měli obcházet jednotlivé voliče a zapisovat si ty, kteří chtěli dát jejich straně ve volbách hlas. Zároveň další lístky měly být údajně voličům odebírány jako zbytečné. V souvislosti s touto skutečností se upozorňovalo na ohrožení principu tajnosti voleb a o pokusech o ovlivňování jejich výsledků¹⁴⁰.

Předmětem agitačních snah kandidujících stran se staly i městské slavnosti. Na Prvního máje se ve městě uskutečnila slavnost pod záštitou místní organizace Československé národní demokracie, Sociální demokracie a České strany socialistické. Na akci promluvil několik řečníků, a to za Sociálně demokratickou stranu p. Černý ze Žďáru, za stranu Národně demokratickou p. prof. Hlavinka z Brna, za stranu Národně sociální p. Příbyl z Nového Města¹⁴¹.

Volby do obecních zastupitelstev byly vypsány na 15. června 1919. Jednalo se o první volby v nově vzniklé Československé republice v samostatných dějinách. Jejich hlavním rysem byla především demokratičnost, která vynikala v celoevropském kontextu. Poprvé v dějinách (a to i na rozdíl od většiny evropských zemí) bylo volební právo uděleno všem občanům státu bez ohledu na stav a národnost a vůbec poprvé byla možnost volit a být volen poskytnuta i ženám. Právě poslední ze zmíněných bodů stavěl demokracii v Československu vysoko nad ostatní evropské země. I přes tyto pokrokové změny je nutné konstatovat, že volby byly pouze dílčí. Nemohly se například konat na Slovensku, které bylo ještě částečně zabráno Rudou armádou, a o volbách na Podkarpatské Rusi se v této chvíli nedalo ani uvažovat¹⁴².

¹⁴⁰ *K obecním volbám* (autor neuveden). Horácké listy, č. 17, 26. dubna 1919, s. 2.

¹⁴¹ *První máj v Novém Městě* (autor neuveden). Horácké listy, č. 18, 3. května 1919, s. 3–4.

¹⁴² KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře První československé republiky (1918–1938)*. I. díl. *Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Praha 2000, s. 69–70.

Voleb se v Novém Městě na Moravě zúčastnilo celkem 1269 voličů. Ti své hlasy odevzdávali celkem sedmi politickým uskupením, přičemž Československá národní demokracie, Republikánská strana československého venkova a Československá strana socialistická sdružily svoje kandidátní listiny¹⁴³. V těchto volbách jako v jediných nezvítězila Československá strana lidová. Voliči v nich dali prostor spíše pokrokovým kandidátům z řad místní inteligence a živnostenstva.

Tabulka č. 8 Výsledky obecních voleb v roce 1919

STRANA	POČET HLASŮ	POČET MANDÁTŮ
Lidová	248	6
Živnostenská	323	8
Národně demokratická	280	7
Sociálně demokratická	131	3
Republikánská	82	2
Občanská volební skupina	171	4
Socialistická	29	0

Zdroj: Státní okresní archiv Žďár nad Sázavou, Archiv města Nové Město na Moravě (dále jen SOKA Žďár, AM Nové Město), inv. č. 765, kart. č. 373, *Obecní volby 1886–1942*.

Proti volbám nebyly podány námitky a mohlo se přejít k volbě starosty a městské rady. Ta proběhla 25. června 1919 na schůzi, které se zúčastnilo všech 30 členů zastupitelstva. Starostou byl jednohlasně zvolen MUDr. Šimon Škrla, který kandidoval za stranu Národně demokratickou. Jeho I. náměstkem se poté stal Jan Havlíček a II. náměstkem Vincenc Makovský, kteří oba kandidovali za stranu Živnostenskou¹⁴⁴. Co se týče Občanské skupiny, která před volbami způsobila největší rozruch, do městské rady byl zvolen Josef Beneš, neboť Josef Jelínek svoji volbu nakonec odmítnul¹⁴⁵. Současně je nutné zmínit, že se důležitost voleb tkvěla i v tom, že se výrazně proměnilo personální složení zastupitelstva a objevilo se zde kolem 73 % absolutních nováčků¹⁴⁶.

¹⁴³ SOKA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 765, kart. č. 373, *Obecní volby 1886–1942*.

¹⁴⁴ Tamtéž, *Obecní volby 1886–1942*. Posty radních v kapitole o průběhu volebních klání neuvádím. Lze je dohledat v Příloze č. 1 Tabulka bez náhradníků.

¹⁴⁵ SOKA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 765, kart. č. 373, *Obecní volby 1886–1942*.

¹⁴⁶ Tabulka č. 5 Absolutní nováčci v obecním zastupitelstvu (bez náhradníků).

5.2 MUDr. Šimon Škrla

Narodil se 13. října 1868 v jihomoravských Morkůvkách do rolnické rodiny Josefu Škrlovi a Veronice Skřivánkové a dostal jméno po svém dědovi. V Morkůvkách také vychodil obecnou školu¹⁴⁷. Později studoval na gymnáziu v Brně, avšak gymnaziální studia dokončil v Litomyšli, kde 19. července 1890 složil s vyznamenáním maturitní zkoušku.

Následně studoval na české lékařské fakultě v Praze a nutno podotknout, že byl vynikajícím studentem, neboť všechny zkoušky složil s vyznamenáním. Dokonce se stal demonstrátorem v patologicko-anatomickém ústavu prof. Hlavy, kde prohloubil svoje lékařské zkušenosti. Odpromoval po absolutoriu v březnu roku 1896.

Po dokončení studia absolvoval službu ve vojenské nemocnici v Brně a poté působil jako praktický lékař na pražských klinikách. Po nabytí těchto zkušeností se usadil v Novém Městě, kde 15. 3. 1897 zahájil lékařskou praxi. Impuls k tomuto kroku dal pravděpodobně místní rodák a lékař Dr. Josef Svítal, který byl Škrlovým spolužákem jak na gymnáziu, tak na lékařské fakultě¹⁴⁸.

Během stavby železniční dráhy z Města Žďáru do Tišnova současně pracoval jako hlavní ošetřovatel železničních pracovníků. Práce nebyla sice vysoce finančně ohodnocena, ale velkou výhodou bylo poskytnutí jízdenky vlakem zdarma, a to i do ciziny. Tato skutečnost nahrávala jeho studijním ambicím, neboť již od počátku roku 1903¹⁴⁹ absolvoval téměř půlroční studijní pobyty v Berlíně a Paříži, a to se zaměřením především na porodnictví a gynekologii.

Do roku 1905 poté pobýval nějaký čas i v Londýně a následně se vrátil zpět do Nového Města. Zde, kromě zmíněné lékařské praxe, provozoval i činnost zubařskou, neboť v té době

¹⁴⁷ Archiv Horáckého muzea (dále jen Archiv HM), krabice č. 32, *Starostové Nového Města*.

¹⁴⁸ *Večerní české slovo* (autor neuveden), MUDr. Šimon Škrla, č. 294, 15. prosince 1943, s. 3.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 4.

v kraji chyběli odborníci v daném oboru. V zubařské praxi byl vyhledáván především lidmi z venkova. Někdy byl také zván k soudním jednáním (soudní pitvy), a to i do okolních okresů. V roce 1914 byl povolán do války jako válečný lékař. Nejdříve do nemocnice ve Znojmě, pak na frontu do polní nemocnice a odtud do vojenské nemocnice v Krakově, kde nabyl důležité chirurgické zkušenosti. V roce 1916 byl vyznamenán zlatým křížem za významné služby v této nemocnici a bylo mu zde také nabídnuto místo primáře, jež však odmítl a vrátil se zpátky do Nového Města¹⁵⁰.

Díky svému lékařskému působení a také válečným zásluhám se těšil velké důvěře a vážnosti u novoměstských obyvatel, což sehrálo důležitou roli pro jeho zvolení starostou. Historické výzkumy všeobecně řadí lékaře mezi elitu městské společnosti a nejinak tomu bylo i v případě Šimona Škrly. Život lékaře v malém městě na Horácku však rozhodně nebyl lehký. Dobový náhled na lékaře při rozhovoru Škrly sám popsal: *„To, že práce lékařů není právě z nejllehčích, je dnes většině občanů dobře známo. (...) A což teprve před padesáti lety!¹⁵¹ To se panečku musel lékař velmi těžce probíjet se svou existencí. Tehdy se nás na Horácku lidé ještě báli. Nedůvěřovali nám a raději vyhledávali všelijaké pokoutní mastičkáře a báby. Ti jim mnohdy pomohli ne od nemoci, ale spíše pod zelený drn.“¹⁵²*

Překážkou pro vykonávání praxe zde byly také zejména nepříznivé povětrnostní poměry, které jsou pro oblast Horácka typické, a to především na podzim a v zimě: *„Asi před 30 lety stihl v osadě Milovy, vzdálené od Nového Města 15 km, manželku nadlesního velkostatku Bargrovou silný záchvat mozkové mrtvice. Bylo to v zimě, a proto poslal nadlesní pro mne dva hajné. Řádily obrovské vánice a na cestách a silnicích byly mnohde až několikametrové závěje. V obci Kuklíku vyčnívaly ze sněhu pouze komíny a hřebeny střech. Obyvatelé se museli dostávat*

¹⁵⁰ SVÍTIL, Josef: *Šimon Škrly*. Věstník českých lékařů, č. 41–42, 15. října 1943, s. 3.

¹⁵¹ Rozhovor proběhl v roce 1943. Viz Archiv HM, krabice č. 32, *Starostové Nového Města*.

¹⁵² *Večerní české slovo* (autor neuveden). MUDr. Šimon Škrly, č. 294, 15. prosince 1943, s. 4.

z chaty vikýřem u půd. Oba hajní si museli vzít s sebou dlouhé tyče, kterými sondovali cestu. Cesta k nemocné byla dramatická. Povož i s koňmi byl několikrát úplně zasypán sněhovou lavinou. V hrozném sněhové metelici bylo možno postupovat pouze krok za krokem. A při tom stále ještě hrozilo každou chvíli nebezpečí zřícení některé příkré skály při cestě. Vzdálenost 15 km jsme ujeli za osm hodin.“¹⁵³

MUDr. Šimon Škrla zemřel 26. února 1944 a 29. února byl pohřben na katolickém hřbitově v Novém Městě na Moravě. Svůj život v Novém Městě zasvětil příkladnému vedení města a aktivní práci v četných spolcích. Jeho hlavní zásluhy však tví v dlouhodobé službě lidem, kterým byl odhodlán pomoci ve dne i v noci. O tom také svědčí četné vzpomínky na jeho činnost, uložené v pozůstalosti v Horáckém muzeu¹⁵⁴. Následující kapitoly budou pojednávat o Škrlově osobnosti a událostech spjatých s jeho působením.

5.2.1 Volby v roce 1923 ve znamení bojů mezi pokrokovými stranami a stranou klerikální „na všech frontách“

Tyto volby měly zcela jiný charakter než předchozí, konané v roce 1919. Volební boj byl charakterizován soupeřením dvou hlavních znesvářených politických táborů v zastupitelstvu – strany Lidové (v tisku často označované jako klerikální) a stran pokrokových, které mnohdy postupovaly společně a neměly mezi sebou žádné výrazné konflikty, jež by se ve vedení města projevíly. Mezi pokrokové strany prameny řadí stranu Národně demokratickou, Agrární, Socialistickou, Sociálně demokratickou a Živnostenskou.

¹⁵³ Tamtéž, s. 4.

¹⁵⁴ Archiv HM, krabice č. 32, *Starostové Nového Města*.

Rozpory mezi oběma politickými tábory byly patrné již nějakou dobu před volbami a pronikaly do různých úrovní veřejného života. Často také docházelo k „vyřizování“ sporů na listech stranického tisku. Základnou pro názory Lidové strany se staly třebíčské noviny Stráž a u stran pokrokových novoměstské Horácké listy.

Spory provázely činnost prvního československého zastupitelstva již od jeho zvolení v roce 1919 a začaly nabývat na intenzitě zejména od chvíle, kdy se do čela Lidové strany postavil katecheta Karel Žák, pod jehož vedením se ještě zintenzivnila horlivá předvolební agitace Lidové strany, která stála za programem většiny katolických akcí. Nelibost u pokrokových stran tehdy vzbudily především několikadenní katolické misie dominikánského řádu z Prahy, které se ve městě konaly ve velikonočním týdnu, od 8. do 14. dubna 1923, a jež byly ukončeny slavnostním posvěcením misionářského kříže. Akce se účastnila také místní organizace katolického spolku Orel¹⁵⁵. Reakce na tuto několikadenní akci se okamžitě objevila v Horáckých listech, kde byla odsouzena jako pouhá agitační snaha pro získání většího politického vlivu: *„Klerikální strana stará se všemožně, aby těžila z politického rozvratu. Naše okresy sjezdili agitačně klerikální poslanci třetího řádu, kteří dovedli výtečně lhát tam, kde se nedostávalo pravdy, jen když mohli štvát proti pokrokovým stranám. Bojovní páteři á la Žák nelitují času a námahy, aby systematicky neotravovali náš lid klerikálním bejblím v pravidelných týdenních dávkách. K dovršení všeho pozvali si sem ještě misionáře.[...] Skončilo to svěcením kříže, který nás bude zase pár let upomínat na hloupost lidskou.“*¹⁵⁶

Lidová strana oplácela stejnou mincí. Upozorňovala například na nemorální chování pokrokářských politiků: *„[...] Opravdu mohli by se stydět mnozí, kteří hýří na účet druhých dlouho do noci! Kdyby aspoň byli jistému pánu vděční za pohoštění a jej dovedli domů! Ale*

¹⁵⁵ Z *Nového Města* (autor neuveden). Stráž, č. 16, 19. dubna 1923, s. 4.

¹⁵⁶ *Blíž se volby* (autor neuveden). Horácké listy, č. 16, 20. dubna 1923, s. 3.

*oni ho chudáka nechají, aby bouřil lidi ve spánku! Koho bude zajímati tato skutečnost, může se o tom lehce přesvědčiti při orgiích v některých hotelích a hostincích od 11–12 hod. v noci. Najde tam v největší ráži obrpokrokové lidi z Nov. Města, kteří takto dělají politiku u zeleného stolu! [...]*¹⁵⁷

Lidová strana se zároveň kriticky stavěla k akcím, které pořádaly pokrokové strany. Zde bych zmínil zejména tradiční velkolepé oslavy výročí upálení Mistra Jana Husa, konané 5. až 6. července 1923. Během nich došlo k poměrně četným sporům mezi oběma tábory, a to nejen v rámci Nového Města, ale i na celostátní úrovni. Rozruch vyvolal článek Jaroslava Durycha, otištěný 10. června v Lidových novinách, v němž autor vybízel, aby byl ze Staroměstského náměstí odstraněn pomník Mistra Jana Husa. V reakci na danou událost se i v Novém Městě sešli zástupci pokrokových politických stran, městského úřadu, místní školní rady, okresního osvětového sboru, profesorského sboru reálky, církvi československé a českobratrské evangelické, legionářů a spolků (např. Sokola, hasičského sboru, Národní jednoty pro jihozápadní Moravu, Sportovního klubu, spolku akademiků „Horák“ a dalších). Společně přijali prohlášení, ve kterém odsuzovali Durychův projev, označili Husa za největší postavu českých dějin a vyzvali vládu, aby vyhlásila 6. červenec za státní svátek. K prohlášení byla připojena podpisová listina¹⁵⁸.

„V Novém Městě po celý týden u dveří kostelních byl vyvěšen plakát polepený výstřížky klerikálních listů hanobících památku Husovu a druhý plakát varoval před účastí na slavnosti Husově slovy: ‘Nikam nechod’te’. Ale lid přišel. Ve čtvrtek večer přes 1500 účastníků shromáždilo se před radnicí, kdež po zapětí sboru Kdož jsme boží bojovníci zahájil slavnost starosta města, p. Dr. Škrla, zdůrazniv, jaký význam mělo pro nás jméno Husovo v cizině, když

¹⁵⁷ Z *Nového Města* (autor neuveden). Stráž, č. 18, 3. května 1923, s. 3.

¹⁵⁸ KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Historický kalendář na léta 1918–1945*, s. 57.

za světové války tvořily se nové státy a budována naše samostatnost. U hranice, jež zapálena na Kaplisku promluvil p. prof. Novotný, poukázav na vztah Husův ke Kristu a význam učení Husova a české reformace pro český národ. V program slavnosti vřazeny bohoslužby v českobratrském kostele, jež celé věnovány byly památce Husově a jichž v hojném počtu účastnili se příslušníci i jiných vyznání. Při těchto bohoslužbách promluvil na kázání univer. profesor p. farář Žilka o součinnosti církve českobratrské s vědou a těmi, kteří chtějí zavést lepší, spravedlivý řád společenský. Týž řečník promluvil pak na táboru lidu, jehož se účastnilo přes 2000 lidí, pojednav nejprve o významu Husových slavností a zdůrazniv, že nelze přestat na průvodech, pálení hranic, pořádání táborů, ale že jest třeba zařídit celý život dle zásad Husových. Celá slavnost zajistě hluboký dojem v srdci všech účastníků.¹⁵⁹

Touto akcí se zabývaly i noviny Stráž. V čísle, které vyšlo po zmíněných oslavách, se polemizovalo o pravosti podpisů některých osob, jež se objevily na podpisové listině: „V prohlášení proti straně lidové a pro národní svátek Husův octly se podpisy lidí, kteří tvrdí, že prohlášení takového obsahu nepodepsali. Bud' mají pravdu Hor. List, tu nevíme, jak bychom takové bezcharakterní jednání oněch lidí nazvali, aneb mají pravdu dotyční páni, pak zneužily některých podpisů Hor. Listy! Kde je pravda?“¹⁶⁰ Noviny Stráž se také sarkasticky vyjadřovaly o účasti některých spolků na podepsání petice. Současně poukazovaly i na skutečnost, že někteří lidé díky tomu, že byli členy více spolků, stvrdili petici svými podpisy několikrát: [...] „Jak k tomu přišel sportovní a turistický klub a hasiči, nad tím si marně lámeme hlavu. Byl Hus turista, fotbalista či hasič? [...] Když se mohl p. uč. Málek podepsat jen 4krát, proč by se také p. Tulis a jiní pp. nepodepsali aspoň 3krát?“ [...] ¹⁶¹ Horácké listy poté nijak výrazně

¹⁵⁹ Husova oslava v Novém Městě na Mor. (autor neuveden). Horácké listy, č. 28, 13. července 1923, s. 2–3.

¹⁶⁰ Kde je pravda? (autor neuveden). Stráž, č. 28, 12. červenec 1923, s. 3.

¹⁶¹ Ještě o tom protestě (autor neuveden). Stráž, č. 29, 19. července 1923, s. 2.

na tyto články nereagovaly a chování klerikální strany stručně odsoudily v článku s názvem „Klerikálové chápou, že se postřelili.“¹⁶²

Spory mezi znesvářenými politickými tábory se promítly i do spolkové roviny. Jedním z terčů útoků ze strany lidovců se stal spolek Sokol, který představoval jistý protipól katolického spolku Orel: „Sokolovna se topí, a proto žádají obec, by jim k jejich vlastní potřebě na obecní účet zřízena byla kanalizace. Víme dobře, že na opravy pro dobro veřejnosti peněz není a že vždy přichází se s poznámkou: Máme dluh jako kvítí a přirůstají jako tráva po dešti, ale na kanalizaci Sokolovny bude peněz dosti. Obecní hostinec se odbourává, že není peněz na opravy. Věříme, pro Sokoly se ihned něco najde. Bude asi nutno upozornit zemský výbor.“¹⁶³

Pokrokové strany naopak zase napadaly spolek Orel: „Orelské plakáty na výlet orlů hlásají hrdě, že účinkovati bude na výletě městská žďárská kapela. Můžeme sdělit, že je to pouhý trik, který má lákati obecnstvo a hrubé zneužití jména městské žďárské kapely. Neboť té a zejména jejímu kapelníku není o tom ničeho známo, že by tam mohla účinkovati. Také na výletě bude účinkovat nějaká sebranecká kapela nikoli městské žďárská. Takové švindly by si Orlici neměli osvojovat.“¹⁶⁴

Dlouhodobé kritiky nebyl ušetřen ani tradiční novoměstský spolek Horák: „Studentský spolek Horák (jehož mnozí funkcionáři jsou komunisté) ohřál si pokrokovou polívčičku při protestu uveřejněném v Hor. listech a tím se vybarvil zjevně protikatolicky. Proto jim nevěřte a nic jim nedávejte, na jejich podniky nechod'te!“¹⁶⁵

¹⁶² Klerikálové chápou, že se postřelili (autor neuveden). Horácké listy, č. 31, 3. srpna 1923, s. 1.

¹⁶³ Sokolovna se topí (autor neuveden). Stráž, č. 22, 31. května 1923, s. 3.

¹⁶⁴ Žďárská anebo sebranecká kapela? (autor neuveden). Horácké listy, č. 24, 15. června 1923, s. 4.

¹⁶⁵ Studentský spolek Horák (autor neuveden). Stráž, č. 29, 19. července 1923, s. 2.

Co se týče samotných voleb, z pramenu vyplývá, že Lidová strana se předvolebním agitacím věnovala mnohem intenzivněji než strany pokrokové. Dne 14. června 1923 se v Novém Městě uskutečnila lidovecká konference, kde se jednalo o přípravách strany na obecní volby, a byl vytyčen záměr posílit hnutí na novoměstském okrese¹⁶⁶. Před samými volbami, konkrétně 8. září, se na novoměstském náměstí konal tábor Lidové strany. „Zahájil jej a řídil taj. Zdražil, načež promluvil taj. Šrámek z Třebíče. Ostrou satirou, místy humorem, osvětlil činnost pokrok. agrár. - socialistických stran a pojednal o všech běžných otázkách. [...] Nepřátelé, ač přítomni, chovali se slušně. [...]“¹⁶⁷

Nutno podotknout, že ve srovnání s lidovci členové pokrokových stran tolik úsilí do agitace rozhodně neinvestovali. V Horáckých listech odsuzovali přehnanou snahu zástupců Lidové strany prosazovat svoje politické názory a způsob, jakým se snažili zajistit si volební vítězství. Kritiky se jim například dostalo v článku, který vyšel bezprostředně po samotných volbách. I přes posměšný a kritický tón, dává nám nahlédnout do předvolebních aktivit strany Lidové: „*To bylo pilno. Od domu k domu, od majitele k nájemníkům spěchali klerikální náhončí v předposlední den voleb, aby buď svou ochablou řečí nebo aspoň rozdáváním letáků lákali náš lid pro své zpátečnické zájmy. Ale jim jen taková agitace nepostačovala. Oni, milující tmu, dokázali ještě něco více. Když tma rozprostřela svoje perutě nad ulicemi novoměstskými a všichni dobří lidé odcházeli po denní lopotě na svá lůžka, tu oni vylézali jako jezevci, bojící se světla, ze svých úkrytů a lepili na okna, dveře, vrata, sloupy, stromy, inu, na vše nač přišli, své chytačky. A ti nejhorlivější kohouti, kteří se nechají zvat sluhy božími, šli s putnou vápna v ruce a štětkou znečišťovali novoměstské chodníky, které dodnes nesou stopy jejich klukovské práce. [...]*“¹⁶⁸ Kandidátní listinu místní strany Lidové vedl profesor Karel Žák¹⁶⁹. Do voleb tato strana

¹⁶⁶ V *Novém Městě* (autor neuveden). Stráž, č. 24, 14. červen 1923, s. 3.

¹⁶⁷ *Tábor* (autor neuveden). Stráž, č. 37, 13. září 1923, s. 3.

¹⁶⁸ *Agitace novoměstských lidovců* (autor neuveden). Horácké listy, č. 39, 28. září 1923, s. 3.

¹⁶⁹ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 765, kart. č. 373, *Obecní volby 1886–1942*.

vstupovala rozhodně značně posílená, což uznávaly i Horácké listy, když v souhrnném pojednání o volbách na Novoměstsku uvedly, že „[...] letos je podán větší počet kandidátek, zejména mimostranických. Také lidová strana, která v r. 1919 měla v 151 obcích jen 53 kandidátky, kandiduje dnes všude. Z toho důvodu se dá čekat vzrůst hlasů na účet strany republikánské, která v prvních volbách kandidovala všude. [...]“¹⁷⁰

Volby byly vypsaný na 16. září 1923. Do obecních voleb bylo přihlášeno dalších osm kandidátních listin. Strana sociálně demokratická, Čeští socialisté, Komunistická strana, Živnostníci, Poplatníci, Národní demokraté, Republikánská strana zemědělského a maloroľnického lidu (Agrárníci) a v rámci voleb se utvořily dvě koalice. Českoslovenští socialisté se spojili s Československými sociálními demokraty a druhou koalici vytvořili Národní demokraté s Československými sociálními demokraty. Další tři strany – Strana občanská, Lidová a Živnostensko-obchodní středostavovská šly do voleb samostatně¹⁷¹.

Tabulka č. 9 Výsledky obecních voleb v roce 1923

STRANA	POČET HLASŮ	POČET MANDÁTŮ
Lidová	463	11
Živnostenská	271	6
Národně demokratická	283	7
Sdružení poplatníků	86	2
Sociálně demokratická	76	1
Socialistická	54	1
Komunistická	51	1
Republikánská	25	0

Zdroj: SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 765, kart. č. 373, *Obecní volby 1886–1942*.

Pro Lidovou stranu byly volby rozhodně úspěšné a volební výsledky byly vyzdvihovány i ve stranickém tisku: „Voličové! Voličky! První bitva slavnostně dobojována. Šílený nápor

¹⁷⁰ *Volby do obcí v roce 1919* (autor neuveden). Horácké listy, č. 37, 14. září 1923, s. 5.

¹⁷¹ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 765, kart. č. 373, *Obecní volby 1886–1942*.

*spojených nepřátel vítězně zlomen. Ze třiceti věží jedenáct dobyto. Jak málo scházelo do patnácti, aby správa obce byla úplně v našich rukou. Díky vám, vřelé díky, křesťanští hrdinové a hrdinky! Vy pochopili jste příkaz doby. Bud' Kristus nebo Belial. Zde není kompromisu. Kdo není se mnou, proti mně jest.*¹⁷² Pokrokové strany výsledky příliš nekomentovaly. Jak však vyplývá z dříve uvedeného, v tisku kritizovaly způsob předvolební agitace prováděné členy klerikální strany.

Proti volbám nebyly podány námitky, a tak 2. října proběhla volba starosty a městské rady. Schůzi zahájil okresní hejtman Zeman. Ještě před samotnou volbou se přihlásili zástupci strany Lidové s nárokem (na základě nejvyššího počtu získaných hlasů) na volbu I. náměstka. Na tento post byl dosazen vrchní kancelářský oficiál Josef Škarohlíd (Lidová strana). Karel Žák ještě zkoušel „reklamovat“ nárok Lidové strany i na volbu II. náměstka, ale zbytkem zastupitelů byl vyzván, aby si příště lépe prostudoval volební řád, a reklamace byla zamítnuta. Za II. náměstka byl poté zvolen řezník/živnostník Vincenc Makovský (Živnostensko-obchodnická strana). Dále se přešlo k volbě starosty. Z celkových 19 platných odevzdaných volebních lístků bylo šest prázdných a třináct se vyjadřovalo pro zvolení dosavadního starosty MUDr. Šimona Škrly, který byl tedy opětovně zvolen starostou.

Mimořádná důležitost těchto voleb spočívala v tom, že opět došlo k výrazné změně ve složení obecního zastupitelstva a objevilo se zde 70 % absolutních nováčků. Současně se vytvořilo rozložení sil, které bez větších změn setrvalo až do posledních voleb v roce 1938¹⁷³.

5.2.2 Eskalace konfliktů v zastupitelstvu a rezignace starosty (1923–1926)

Další období fungování obecního zastupitelstva rozhodně nepřineslo smíření obou táborů. Konflikty čím dál více eskalovaly a nabývaly na intenzitě. Hned na úvodní schůzi zastupitelstva po volbě starosty a radních vystoupil se svým proslovem nový starosta MUDr. Škrla, v němž

¹⁷² *Z Nov. Města* (autor neuveden). Stráž, č. 38, 20. září 1923, s. 3.

¹⁷³ Tabulka č. 5 Absolutní nováčci v obecním zastupitelstvu (bez náhradníků).

apeloval na zastupitele, aby při svém rozhodování odložili stranicví s politikou a rozhodovali se jako jeden občan a celek¹⁷⁴. Na to reagovala lidová strana značně uštěpačně slovy: „...vděčně zaznamenáváme a příležitostně připomeneme...“¹⁷⁵, což s myšlenou starostovy výzvy evidentně příliš nekorespondovalo.

Hned od počátku roku 1924 bylo možné pozorovat rostoucí konflikty mezi jednotlivými zastupiteli či politickými stranami. Existující vztahy v zastupitelstvu místy připomínaly zákopovou válku. Výrazem neschopnosti zastupitelů dosáhnout konsenzu i v rutinních záležitostech byla například neochota zapisovatele vykovávat svoji práci, jelikož byl neustále osočován z tendenčního vedení zápisů¹⁷⁶, a jelikož tento trend dlouhodobě setrval, vedl až k samotné rezignaci starosty Šimona Škrly v roce 1926.

Ihned první, únorové, zasedání zastupitelstva dobře ilustrovalo náladu, jaká byla příznačná pro zasedání v průběhu celého volebního období. Místo konstruktivní diskuse k rozpočtu města na rok 1924, který byl vrácen zemským výborem k přepracování, se situace vyhroutil, když se k rozpočtu města začal vyjadřovat radní Filip Jaroš, zastupitel Československé živnostensko-obchodnické strany. Zápis ze zasedání svědčí o tom, že byl slovně napadán lídrem Lidové strany Karlem Žákem, který poté vyzval spolustraníky k opuštění schůze: „*Při tom radní Karel Žák choval se vůči mluvícímu vyzývavě, gestikuloval rukama a hlasitě ho přerušoval různými poznámkami. Pan Filip Jaroš však pokračoval: „Já se Vám divím pane profesore, ve škole učíte křesťanské mravouce a v kostele ...“ dále nemohl pro hluk pokračovati v řeči, neboť pan radní Karel Žák dvakrát za sebou vstal a žádal starostu, aby pana Jaroše volal k pořádku. Starosta však pokaždé upozornil p. radního Žáka, že slovo má pan Jaroš a že z mezí slušnosti ve své řeči nevybočil. Při pronesení slov p. Jarošem: „ve škole učíte křesťanské mravouce*

¹⁷⁴ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 216, kniha č. 209, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1921–1924*. Zasedání dne 18. října 1923.

¹⁷⁵ *Z Nov. Města* (autor neuveden). Stráž, č. 43, 25. října 1923, s. 2.

¹⁷⁶ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 217, kniha č. 210, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1924–1931*. Zasedání dne 27. listopadu 1925.

a v kostele“ - vybočil pan radní Karel Žák sám z mezí slušnosti, hřmotně vstal a zarudlý ve tváři křičel na pana Jaroše: „Vy nás tady nebudete poučovati ... my máme právo jménem drobného poplatnictva svoje požadavky zde uplatňovati ... to sem nepatří, co Vy povídáte ...“ Potom dal pokyn svým 10 soudruhům, kteří napodobující svého vůdce vstávali z lavic, křičeli a poutěmi zasedací sň.¹⁷⁷

V důsledku jejich odchodu na radnici nezůstala ani polovina zastupitelstva, a stalo se tak neusnášeníschopným, což vedlo k ukončení a rozpuštění schůze. Lidová strana tak poprvé znemožnila další zasedání¹⁷⁸. Tato událost měla ještě dohru ve stranickém tisku Lidové strany, kde autor zpochybnil pozici starosty Šimona Škrly v čele města: „Hledáte důvěru u členů zastupitelstva, avšak bohužel je fuč. Při posledních volbách zvolen jste byl jednohlasně, sám také jste se volil za starostu a dnes z 30 hlasů pro vás odevzdalo 13, jestli jste se volil sám, tak 14. Jeden živnostník, který vás volil, měl být ze strany živnostenské vyloučen proto, že odevzdal hlas vám. Radíme vám, byste složil zbraň a chopil se pinsety, a předem vás ubezpečujeme, že zástupci strany lidové usnesení v Sokolovně¹⁷⁹ ani pastoru se nepodrobí.“¹⁸⁰

Na tomto zasedání se vytvořil nový trend, kterým Lidová strana vyjadřovala nesouhlas s kroky učiněnými ostatními politickými stranami, a to odchody jejích členů z jednotlivých zasedání, čímž znemožňovali a bojkotovali další jednání. Z celkových devíti zasedání, která se během roku 1924 uskutečnila, opustila Lidová strana celkem čtyři. K podobným odchodům ale často docházelo i v následujících letech. Důvody bojkotování zasedání zastupitelstva byly

¹⁷⁷ SOKA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 216, kniha č. 209, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1921–1924*. Zasedání dne 1. února 1924.

¹⁷⁸ Tamtéž, zasedání dne 1. února 1924.

¹⁷⁹ Jak jsem již zmínil, konflikty mezi oběma tábory se střetávaly i na spolkové úrovni. Trnem v oku klerikální strany byl spolek Sokol, o kterém se vyjadřovali následovně: „[...] není tajno, že blok všech stran schází se i se starostou v Sokolovně, a že starosta tancuje jak sokolovna a pastor píská. Jest nám docela lhostejno, co se v sokolovně upeče, my stojíme na zásadách vrstev lidových a poplatníků a nepřipustíme, by Sokolovna na úkor ostatních ulic byla okrašlována.[...]“ Viz *Schůze obec. zastupitelstva v Novém Městě* (autor neuveden). Stráž, č. 6, 7. února 1924, s. 3.

¹⁸⁰ *Panu Dr. Škrlovi*, (autor neuveden). Stráž, č. 6, 7. února 1924, s. 3.

různé. Velmi často se jednalo o již zmíněný nesouhlas se zněním zápisů ze schůzí, střety ohledně různých finančních výdajů města či organizování některých akcí ve městě¹⁸¹.

Takto emotivní schůze se brzy staly oblíbenou podívanou i pro širší veřejnost, jež se jich účastnila v poměrně hojném počtu. Dokládá to i úryvek z Horáckých listů: „*Schůze obecního zastupitelstva v N. Městě na Moravě konána byla v pondělí 31. března za účasti všech 30 členů zastupitelstva. Do této schůze dostavilo se tolik obecnstva, že nemohlo se do zasedací síně vůbec vejít. Většinou nevedl tam zájem o obecní záležitosti, jako spíše, že očekávalo, že vůdce lidové strany P. Žák postará se o zábavu se svojí uraženou ješitností.*“ [...] ¹⁸²

Z dalších 14 zasedání, která se uskutečnila od ledna 1925 až do rezignace starosty 8. července 1926 lidovci opustili další čtyři. K projektům, které v tomto období vzbudily horečnou diskusi, patřila zejména elektrifikace města a pořádání Horácké krajinné výstavy. Oběma projektům věnují samostatné kapitoly. Situace v zastupitelstvu však byla neudržitelná, neboť nebylo možné řešit základní problémy. Zde si dovolím ještě jednu citaci z Horáckých listů, která atmosféru v zastupitelstvu hodnotí takto: „*Je zde srážka dvou živlů, tmy a světla. Lidová strana s 11 členy v zastupitelstvu opouští schůze a znemožňuje projednávání naléhavých záležitostí obecních.*“ ¹⁸³

Vzhledem k tomuto stavu starosta Šimon Škrála nakonec 8. července 1926 oznámil svoji rezignaci¹⁸⁴. V reakci na tuto událost se hned druhý den, 9. července, sešlo obecní zastupitelstvo. I přes protesty některých zástupců Lidové strany bylo rozhodnuto, že k MUDr. Škrlovi bude vyslána deputace, která jej měla přemluvit, aby tento krok odvolal¹⁸⁵. Ta nakonec byla úspěšná,

¹⁸¹ Zde vycházím ze studia zápisů ze schůzí zastupitelstva. Z celé řady těchto konfliktů bych například zmínil, že k odchodu Lidové strany vzhledem k nesouhlasu se zněním zápisu došlo na zasedání 6. března 1924. Viz SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 216, kniha č. 209, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1921–1924*. Zasedání dne 1. února 1924. Viz Tamtéž, inv. č. 217, kniha č. 210, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1924–1931*. Zasedání dne 5. ledna 1925.

¹⁸² *Schůze obecního zastupitelstva* (autor neuveden). Horácké listy, č. 14, 4. dubna 1924, s. 4.

¹⁸³ *Schůze obecního zastupitelstva v N. Městě na Moravě* (autor neuveden). Horácké listy, č. 12, 21. března 1924, s. 3.

¹⁸⁴ *Kronika Nového Města na Moravě (1919)1922–1938*, s. 21.

¹⁸⁵ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 217, kniha č. 210, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1924–1931*. Zasedání dne 9. července 1926.

nebot' Škrla rezignaci odvolal a byla mu vyslovena důvěra, aby ve své funkci pokračoval¹⁸⁶. Bylo to však pouze na krátkou dobu, nebot' na dalším zasedání v září na svůj post rezignoval definitivně a proběhla nová volba starosty¹⁸⁷.

5.2.3 Msgr. ThDr. a JUDr. Karel Žák

Karel Žák se narodil 22. ledna 1887 v místní části Třebíče Horka u Třebíče obuvníkovi Emanuelu Žákovi a jeho manželce Josefě, rozené Uhlířové¹⁸⁸. Studoval v Brně, kde absolvoval kněžský seminář¹⁸⁹.

Během první světové války působil jako vojenský duchovní, přičemž k aktivní vojenské službě byl povolán 1. dubna 1916. Koncem války měl být dokonce zajat v Itálii a domů se vrátil na sklonku roku 1918. Po svém návratu byl povolán do Letovic, kde nastoupil na post místního kooperátora¹⁹⁰. V letech 1919 a 1920 zde vykonával funkci prorektora spolku Orel¹⁹¹.

V roce 1920 přišel do Nového Města, kde od 16. února působil jako profesor náboženství na místní reálce¹⁹². Jeho schopnosti a atmosféra doby byly ve vzpomínkách popsány následovně: „Přišel v době, kdy i Horáckem zmítaly vlny bouří, kdy vládl chaos v duších mladých i starých a kdy bylo třeba budovat hráze proti nebezpečnému přívalu. Nový profesor přišel doprostřed tohoto prudkého zápasu a kvasu vyzbrojen vynikajícími vlastnostmi dobrého řečníka a organizátora, pustil se s plnou vervou do práce.“¹⁹³

¹⁸⁶ *Otázka starosty v Novém Městě na Mor.* (autor neuveden). Horácké listy, č. 29, 16. července 1926, s. 2.

¹⁸⁷ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 217, kniha č. 210, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1924–1931*. Zasedání dne 17. září 1926.

¹⁸⁸ Matrika narozených 1879–1894, Třebíč - město, fol. 56. Online dostupné na: <https://www.mza.cz/actapublica> (citováno ke dni 22. 12. 2022).

¹⁸⁹ *Studiosi ss. Theologiae in a. II.* (autor neuveden). Catalogus cleri dioeceseos Brunensis, č. 1, 1909, s. 269.

¹⁹⁰ Archiv HM, krabice č. 32, *Veřejně činné osoby*.

¹⁹¹ NÁROŽNÝ, Martin: *Spolky a jejich činnost v Letovicích*. Brno 2008 (nepublikovaná bakalářská práce), příloha č. 3 (strana neuvedená).

¹⁹² Archiv HM, krabice č. 32, *Veřejně činné osoby*.

¹⁹³ Tamtéž, *Veřejně činné osoby*.

Hlavním polem působnosti se pro něj kromě výuky stala komunální politika. Pod jeho vedením dokázala místní Lidová strana získat ve volbách v roce 1923 nejvíce hlasů a Karel Žák byl jmenován radním¹⁹⁴. Nedlouho poté však získal v zastupitelstvu ještě silnější pozici, když byl 11. července 1924 zvolen na post I. náměstka starosty, který se uvolnil po rezignaci Josefa Škarohlída¹⁹⁵.

V této době také začal v zastupitelstvu vystupovat velice nekompromisně až ofenzivně proti ostatním politickým stranám, což rozdmýčovalo několikaleté spory v zastupitelstvu. Hlavní strategií k vyjádření nesouhlasu s rozhodnutím zastupitelstva se pro Lidovou stranu staly odchody ze zasedací síně, čímž se znemožňovala další jednání. Veškeré diskuse se tím dlouhodobě dostávaly do patové situace a vyvrcholením těchto konfliktů byla rezignace starosty MUDr. Šimona Škrly v roce 1926¹⁹⁶.

V rámci Lidové strany si Karel Žák vybudoval velmi silné postavení a jako lídr kandidátní listiny dokázal stranu dovést k vítězství i ve volbách v roce 1927, po nichž byl svými spolustraníky opět zvolen za I. náměstka starosty¹⁹⁷. Pod vedením nového starosty Rudolfa Litochleba se atmosféra v zastupitelstvu výrazně zklidnila a zasedání probíhala v konstruktivnějším duchu. Přispěla k tomu patrně i skutečnost, že Karel Žák byl v roce 1929 zvolen do okresního zastupitelstva a své dosavadní funkce v obecním zastupitelstvu se tak musel vzdát. Do obecní samosprávy poté již přímo nezasahoval¹⁹⁸. Na místo I. náměstka byl stranou následně zvolen farář Matěj Müller¹⁹⁹.

¹⁹⁴ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 765, kart. č. 373, *Obecní volby 1886–1942*.

¹⁹⁵ Tamtéž, inv. č. 217, kniha č. 210, *Knih zázpisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1924–1931*. Zasedání dne 11. července 1924.

¹⁹⁶ Tamtéž, zasedání dne 9. července 1926.

¹⁹⁷ Tamtéž, inv. č. 765, kart. č. 373, *Obecní volby 1886–1942*.

¹⁹⁸ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 766, kart. č. 374, *Volby do vyšších orgánů samosprávy, říšské rady a parlamentu*.

¹⁹⁹ Tamtéž, inv. č. 217, kniha č. 210, *Knih zázpisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1924–1931*. Zasedání dne 16. února 1929.

Kromě svého působení v zastupitelstvu se Karel Žák také zasloužil o založení místní organizace Orel, kde působil nejprve jako vzdělavatel a později i jako dlouholetý starosta²⁰⁰. Byl též literárně činný. Během svého pobytu v Novém Městě napsal i svoji rigorózní práci *Dějiny Kartouze Královopolské*²⁰¹, monografii *ThDr. a JUDr. Josef Vratislav šl. Monse, národní buditel novoměstský*²⁰², či již jednou zmiňovanou knihu *Historický průvodce Novým Městem na Moravě*²⁰³.

Jeho další životní osudy však již nebyly spojeny s Novým Městem na Moravě. Od 1. září 1933 totiž přešel na gymnázium a učitelský ústav do Znojma²⁰⁴ a 1. září 1936 byl jmenován profesorem na Československém státním gymnáziu v Brně²⁰⁵.

Vrcholným uznáním jeho kněžské a učitelské kariéry bylo jmenování papežským komořím v roce 1941. Zemřel 8. dubna 1963 v Brně²⁰⁶.

5.2.4 Horácká krajinná výstava v roce 1925 (politický či živnostensko-hospodářský počín?)

Další událostí, na jejímž pozadí je možné sledovat politicko-náboženské spory ve vedení města, byla Horácká krajinná výstava, která proběhla v roce 1925. Již v roce 1923 se zrodila myšlenka uskutečnit v následujícím roce okresní živnostenskou výstavu a u obyvatel Nového Města, ale i širokého okolí, se setkala s převážně kladnými ohlasy. Záměr podpořila i Okresní hospodářsko-lesnická jednota v Novém Městě, která prostřednictvím výstavy chtěla oslavit

²⁰⁰ Archiv HM, krabice č. 32, *Veřejně činné osoby*.

²⁰¹ ŽÁK, Karel: *Dějiny kartusiánského kláštera v Králově Poli u Brna*. Nové Město na Moravě 1929.

²⁰² ŽÁK, Karel: *Národní buditel PhDr. A JUDr. Josef Vratislav šl. Monse, univerzitní profesor, rodák novoměstský*. Nové Město na Moravě 1935.

²⁰³ ŽÁK, K.: *Historický průvodce*.

²⁰⁴ Horácké listy tuto událost nijak nekomentovaly. Přišly pouze se strohou zprávou: „*Novoměstský profesor Karel Žák byl přeložen na státní reálné gymnázium ve Znojmě*.“ Viz Osobní (autor neuveden). Horácké listy, č. 35, 1. září 1933, s. 3.

²⁰⁵ Archiv HM, krabice č. 32, *Veřejně činné osoby*.

²⁰⁶ Tamtéž, *Veřejně činné osoby*.

své sedmdesáté páté výročí založení. Po řadě jednání, bylo na velké schůzi výstavního výboru v Novém Městě v červnu 1924 rozhodnuto uspořádat 5. července 1925 velkou výstavu s názvem Horácká krajinná výstava. Celá akce měla za cíl zvýšit povědomí o existenci a problémech této oblasti. Jejím pořádáním se mělo přispět k hospodářskému a kulturnímu pozvednutí nejen Nového Města na Moravě, ale i celého Horácka²⁰⁷. Již v květnu 1925 byl současně požádán ministr zemědělství a obchodu, aby nad akcí vzali „protektorát“, čemuž bylo vyhověno²⁰⁸.

Výstava byla slavnostně zahájena 5. července 1925 několika proslovy významných osobností, například senátora Karla Sáblíka, starosty MUDr. Šimona Škrly či okresního hejtmána Josefa Zemana²⁰⁹. Přihlížel jim téměř třítisícový dav, který po jejich skončení začal provolávat slávu prezidentu republiky. V té chvíli se nad hlavami účastníků objevilo letadlo 2. leteckého pluku z Olomouce, které kroužilo nad výstavištěm a rozhazovalo výstavní letáky. Brzy se k němu přidalo druhé a po chvíli letadla společně odletěla z dohledu účastníků²¹⁰.

Pro tuto událost byly domy slavnostně vyzdobeny vyvěšenými prapory a v rámci možností také nově opraveny. Cesta z nádraží na výstaviště, jehož hlavní část byla na Nivě, byla navíc vyznačena stožáry s prapory ve státních barvách²¹¹. Večer se konal ohňostroj a nad městem byly zapáleny hranice k uctění výročí upálení Jana Husa, které připadalo na následující den. O Husově odkazu promluvil na výstavišti profesor, spisovatel a redaktor

²⁰⁷ KALLÁB, Karel – KONVALINKA, Karel – NOVOTNÝ, Jaroslav – TULIS, Jaroslav: *Almanach Horácké krajinné výstavy v Novém Městě na Moravě. Nové Město na Moravě 1925.*

²⁰⁸ K převzetí protektorátu nad výstavou byl vyzván i prezident republiky. Jeho úřadem mu však bylo doporučeno, aby nominaci nepřijímal, jelikož se jedná „pouze o výstavu krajinskou“. Viz SOkA Žďár, OÚ Nové Město, č. j. 126, kart. č. 545, Presidiální spisy, *Horácká krajinná výstava v Novém Městě na Moravě.*

²⁰⁹ Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938, s. 19–20.

²¹⁰ *Horácká krajinná výstava zahájena* (autor neuveden). Horácké listy, č. 28, 10. července 1925, s. 1–2.

²¹¹ Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938, s. 19–20.

Národních listů Karel Juda z Prahy²¹² a mezi jeho posluchače patřili i účastníci velkého lampiónového průvodu, kteří sem dorazili po trase, začínající na nádraží.

Po slavnostních ceremoniích byly otevřeny pro veřejnost všechny expozice. Je důležité zmínit, že centrem veškerého výstavního dění byla sokolovna, sokolský stadion a nově postavený výstavní pavilon, přiléhající ke stadionu. V rámci výstavy bylo přístupné i Horácké muzeum, kde byla mimo jiné nainstalovaná i zvláštní legionářská výstava²¹³.

Krajinná výstava trvala až do 10. srpna 1925. Jako součást výstavy se v průběhu jejího trvání konaly například zemský sjezd kovářů a podkovářů, výstava hovězího dobytka, všeživnostenský den, zemědělské dny, včelařský sjezd, sjezd hostinských a kavárníků, dny sportu a turistiky, lesnicko-lovecký den a mnoho dalších slavností a kulturních událostí. V rámci tohoto výčtu vyzvedněme zejména zemědělské dny, konané 18. až 19. července, kdy Nové Město navštívil i ministr vnitra Jan Malypetr a ministr zemědělství dr. Milan Hodža. Dle dochovaných údajů se hned první den jejich konání do Nového Města sjelo až 20 000 účastníků, přičemž v jednu chvíli poslouchalo přednášející kolem 8 000 lidí najednou²¹⁴.

Výše uvedená fakta dokládají, že Horácká krajinná výstava zřejmě představovala největší veřejnou událost, která se během sledovaného období ve městě odehrála. Jak již bylo uvedeno, jejím cílem bylo mimo jiné soustředit na Nové Město větší pozornost, která by mohla napomoci jeho budoucímu rozvoji či případně při prosazování různých modernizačních projektů.

Pokud se ohlédneme a budeme podrobněji zkoumat okolnosti související s organizací této obrovské akce, shledáme, že se rozpory nábožensko-politických uskupení ve městě projevíly

²¹² Tamtéž, s. 19–20.

²¹³ KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Historický kalendář na léta 1918–1945*, s. 69–70.

²¹⁴ K Hospodářské krajinské výstavě detailně viz Tamtéž, s. 69–75.

i zde. Organizace výstavy byla spjata především s iniciativou „pokrokových stran“. To se stalo trnem v oku místní Lidové straně, která za realizací výstavy viděla snahu nekatolických náboženských uskupení politických stran či jednotlivců o vlastní propagaci. Na zasedání obecního zastupitelstva se tak několikrát projevila neochota zástupců Lidové strany pro výstavu udělat jakýkoli vstřícný krok.

Například 5. ledna 1925 proběhla diskuze nad žádostí výstavního výboru o darování dřeva na postavení výstavního pavilónu. Zástupci pokrokových stran zde vyjadřovali souhlas s tímto krokem a zdůrazňovali hospodářský užitek celé akce pro místní živnostníky a obchodníky, ale i pro město samotné. Karel Fiala, který vystoupil za Lidovou stranu, však zdůrazňoval, že z výstavy město rozhodně nic mít nebude, že z ní budou těžit jen jednotlivci, a proto odmítá, aby město dřevo darovalo. Navíc poukazyval na orelský slet, konaný pod záštitou Lidové strany, kdy jednota Orel nevznesla vůči obci žádné požadavky. Občané měli být tehdy pouze požádáni o výzdobu domů, ale ani to povoleno nebylo, a ještě navíc musel Orel městu zaplatit 1 400 Kč daň ze zábavy. Někteří zastupitelé v této souvislosti oponovali, že výstava rozhodně nepodporuje zájmy žádné konkrétní politické strany, ale má být ku prospěchu všech. O tom již ale zástupci Lidové strany odmítli dále diskutovat a opustili zasedací místnost. Po jejich odchodu ale na zasedání zůstal úsnášeníschopný počet členů zastupitelů a dar dříví byl drtivou většinou přítomných schválen²¹⁵.

Další zásadnější rozpory ze zápisů ze zasedání zastupitelstva nevyplývají. Spory se patrně přesunuly mimo zasedací síň. Dokládají to Moravské národní noviny, které otiskly článek o bojkotování výstavy ze strany klerikálů. Článek výstižně odráží podobu politické situace ve městě v tomto období: „*V dnešním stranicví není nikomu volno, kdo pamatuje časy minulé,*

²¹⁵ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 217, kniha č. 210, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1924–1931*. Zasedání dne 5. ledna 1925. Rozpory nad tímto darem se táhly až do březnového zasedání. Viz Tamtéž, zasedání dne 2. března 1925.

ale v Novém Městě zásluhou klerikální menšiny jsou poměry úžasně. Je jich v zastupitelstvu jedenáct, právě dost, aby odchodem znemožnili jednání, a této své „výhody“ používají při každé příležitosti. Vodi je kněz, katecheta, člověk nesnášenlivý, domýšlivý. Klerikální nesnášenlivost projevila se o krajinské výstavě. Postavili se na radnici proti všemu, co jest učiniti městu, aby si ve své sváteční dni letošního roku dodalo lesku; svolali na náměstí veřejnou schůzi, sehnali do ní štváče a jejich ústy prohlásili výstavu za dílo d'ábelské, namířené proti svaté víře katolické, zájmům církve a římského papeže.“ Z článku je patrné, že spory provázely již poradní a přípravné schůze pro pořádání výstavy, na něž byly zvány všechny složky obyvatelstva bez rozdílu stavovské, politické či náboženské příslušnosti.

První takové schůze se zúčastnili i zástupci místní Lidové strany, v čele s prof. Karlem Žákem. Na další zasedání se však již nikdo ze straníků nedostavil a nemohli pro tuto pasivitu být zvoleni do výstavního výboru²¹⁶. Na to ovšem okamžitě zástupci Lidové strany reagovali v tisku stručným sdělením: „Výstava, která se má konati v létě letošního roku v Novém Městě není hospodářsko-živnostenskou krajinskou výstavou v běžném smyslu, nýbrž politickou výstavou str. Agrární a živnostensko-středostavovské. Tím je určeno k ní naše stanovisko. Upozorňovali jsme zavčas, kde o nás nestojí, tam ani peníze nenosíme.“²¹⁷ Lidová strana dala tímto sdělením jasně najevo, že žádné vstřícné kroky z její strany nepřicházejí v úvahu. To se projevilo kromě otázky daru dřeva i ve stanovisku k žádosti výstavního výboru o propůjčení Katolického domu pro potřeby výstavy. Žádost byla vedením Lidové strany zamítnuta s opakovaným argumentem, že výstava má politický charakter a také má „za účel posílití posice Sokolovny“.²¹⁸

²¹⁶ *Horácká krajinná výstava* (autor neuveden). *Horácké listy*, č. 29, 17. července 1925, s. 2–3.

²¹⁷ *Na mnohé dotazy* (autor neuveden). *Stráž*, č. 1, 8. ledna 1925, s. 5.

²¹⁸ *K informaci do Nového Města a horáckého kraje* (autor neuveden). *Stráž*, č. 24, 18. června 1925, s. 3.

5.3 Nejdelší starostenské období v dějinách města

Rudolf Litochleb

Rudolf Litochleb se narodil v domě čp. 132 do rodiny měšťana Josefa Litochleba a Josefy, roz. Kučerové z Radňovic²¹⁹. Pocházel z měšťanské rodiny novoměstských starousedlíků. Jeho praděd Baltazar vlastnil dům čp. 133 a děd Jan se usadil v roce 1823 v domě čp. 132. Oba byli vyhlášenými mistry provaznického řemesla. Rudolfův otec Jan byl mydlářským mistrem, zdědil po svém otci dům čp. 132²²⁰, a v roce 1863 se oženil s Josefou, roz. Kučerovou z Radňovic. Drobná mydlářská výroba ale brzy nebyla schopna konkurovat rozvíjejícímu se průmyslu. To nakonec vedlo Jana Litochleba k tomu, aby se svému nepříteli prosperujícímu řemeslu přestal věnovat. Coby vášnivý myslivec si našel obživu ve službách obce jako hajný nad obecním lesem Ochozou. Je třeba zdůraznit, že díky tomu jeho syn Rudolf již od svého nejútlejšího dětství trávil mnoho času v lese, velmi si jej zamiloval a později se u něj také rozvinula záliba v myslivosti.

Rudolf v Novém Městě absolvoval nejprve obecnou a poté i měšťanskou školu. Ačkoliv měl dobré předpoklady pokračovat ve vyšším vzdělání, rodina nebyla schopna mu na něj poskytnout dostatečné finance²²¹. Rozhodl se proto pro úřednickou kariéru a po dokončení studia se stal písařem u okresního hejtmanství. Od roku 1897 postoupil na pozici berního praktikanta u novoměstské berní správy. Právě tato pozice určila i jeho další kariérní postup, neboť po několikaleté praxi, v roce 1908, se stal berním oficiálem, v roce 1919 berním správcem a v roce 1921 dokonce berním ředitelem.

²¹⁹ Matrika narozených 1857–1877, Nové Město na Moravě, fol 273. Online dostupné na: <https://www.mza.cz/actapublica/matrika> (citováno ke dni 22. 12. 2022).

²²⁰ Rodný Litochlebův dům (ani vedlejší čp. 133) ve městě nestojí. Oba byly v roce 1896 zakoupeny sborem Českobratrské evangelické církve, zbořeny a na jejich místě byl stavitelem Josefem Sadílkem vystavěn a 8. září 1898 slavnostně posvěcen nový evangelický chrám.

²²¹ *Ke 130. výročí narození Rudolfa Litochleba* (autor neuveden). Novoměstsko, č. 11, 9. června 2006, s. 3.

Postupem času si také vybudoval významné postavení ve vedoucích pozicích městské správy. V roce 1926 se stal starostou (za stranu Československou živnostensko-obchodnickou středostavovskou) a tuto funkci vykonával až do své rezignace roku 1945.

Svoje politické aktivity kombinoval s rozsáhlou veřejnou angažovaností v dalších oblastech. Jakožto dobrý hudebník a zpěvák byl dlouholetým předsedou hudebního spolku Smetana. Na hudebních produkcích se však podílel i ve spolku Horák a Cyrilská jednota²²². Byl také aktivním členem spolku Sokol, kde se především věnoval činnosti v jeho hudebním odboru. Dříve zmiňovaná záliba v myslivosti mu vynesla předsednictví v myslivecko-kynologickém spolku.

Z jeho pozice starosty zároveň plynuly četné další funkce - předsedy kuratoria Horáckého muzea, předsedy vedení městské spořitelny, předsedy Okrašlovacího spolku, členství v kostelním výboru a rovněž předsednictví ve školním výboru živnostenské pokračovací školy²²³.

Je také nutné zdůraznit, že závěr Litochlebova působení v roli starosty spadá do nelehkého období druhé světové války. Do obecního zastupitelstva byl tehdy dosazen důstojník SS Petr Fritz za účelem dohledu nad řízením města²²⁴. Byli to především starosta Litochleb a městský tajemník Karel Smejkal, kteří nesli na svých bedrech výkon velké části náročné a nucené agendy, jež byla v té době po představitelích obce vyžadována, a z pozice své funkce musel Rudolf Litochleb často konat proti svému přesvědčení. Tyto skutečnosti se neblaze podepsaly na jeho duševním a tělesném zdraví. Město ale dovedl až do posledních

²²² Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938, s. 132.

²²³ Tamtéž, s. 132.

²²⁴ MARKOVÁ, L.: *Nové Město*, s. 32.

květnových dnů roku 1945, kdy se ještě dočkal jeho osvobození²²⁵. Zemřel 27. května 1945 v Novém Městě na Moravě²²⁶.

5.3.1 První kroky v čele města a volby v roce 1927

Po definitivní rezignaci Šimona Škrly proběhla v září 1926 doplňující volba nového starosty a jeho dvou náměstků. Starostou byl zvolen Rudolf Litochleb, který díky osmnácti obdrženým hlasům porazil místního židovského obchodníka Mořice Skuteckého, v jehož prospěch se vyslovil pouze jeden člen zastupitelstva. Lidová strana poté uplatnila nárok na I. náměstka, za kterého jednomyslně zvolila prof. Karla Žáka²²⁷. Při volbě II. náměstka následně obdržel nejvíce hlasů řezník Vincenc Makovský²²⁸.

Nově zvolený starosta si ještě vyžádal osmidenní lhůtu na rozhodnutí, zda tuto funkci přijme. Její vykonávání podmínil tím, že musí být ve svém úřadu uznán všemi politickými stranami ve městě. Po uplynutí této lhůty se vyjádřil kladně²²⁹. Hned ve svém vystoupení na prvním zasedání zastupitelstva Rudolf Litochleb zdůraznil, že hlavní důraz klade na spolupráci se všemi místními stranami napříč celým politickým spektrem²³⁰. Právě tento apel na spolupráci mezi všemi politickými subjekty podporovala i Lidová strana, která Litochlebovu volbu podpořila. V tisku navíc uvedla, že v případě starosty Litochleba cítí, že

²²⁵ Kronika Nového Města na Moravě (1919)1922–1938, s. 198. K osvobození Nového Města na Moravě podrobně viz ČERVENÝ, Ondřej: *Osvobození Žďárska*. Brno 2014, s. 325–338.

²²⁶ Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938, s. 104.

²²⁷ Zde lidová strana uplatnila skutečnost, že v zastupitelstvu měla počet členů více jak jednu třetinu z celkového počtu. Z toho důvodu jim náležela možnost volby I. náměstka. Viz SOKA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 765, kart. č. 373, *Obecní volby 1886–1942*.

²²⁸ Tamtéž, inv. č. 217, kniha č. 210, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1924–1931*. Zasedání dne 17. září 1926. Srov. Tamtéž, inv. č. 765, kart. č. 373, *Obecní volby 1886–1942*.

²²⁹ *Nový starosta v Novém Městě* (autor neuveden). Horácké listy, č. 41, 8. října 1926, s. 3.

²³⁰ SOKA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 217, kniha č. 210, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1924–1931*. Zasedání dne 8. října 1926.

„chce změnit kurz, který tak neblaze prováděl p. dr. Škrly a že bude se snažiti, aby jeho postup byl přijatelný všem.“²³¹

Dokladem skutečnosti, že rezignace starosty Škrly do jisté míry ustálila politickou situaci, byla mnohem větší ochota všech stran pro spolupráci. Například ihned po samotné volbě byl bez komplikací schválen protokol o schůzích zastupitelstva, na kterém se do té doby zástupci stran nemohli shodnout²³².

Volby byly v Novém Městě vyhlášeny na 16. října 1927 a účastnilo se jich osm politických uskupení. O předvolební atmosféře v Novém Městě, v níž se opět vyostřily spory související s náboženským vyznáním, referovaly Horácké listy takto: *„Do poslední doby zdálo se, že volební období v našem městě bude celkem klidné. V posledním týdnu ukázala však strana lidová, že nezapomenula své dravé povahy. Na svoji kandidátní listinu dala 40 kandidátů v pevné víře, že se jí podaří získati všech 30 mandátů v obecním zastupitelstvu. (...) Vydány byly po sobě lidovou stranou dva letáky, jež soptily bezmeznou nenávisť proti zdejším evangelíkům, z nichž několik velice řádných a rozumných lidí byla na různých kandidátních listinách.“* Objevila se i citace z jednoho ze zmíněných předvolebních letáků: *„Katoličtí voliči! Jak dlouho ještě budete snášet komando evangelíků ve zdejším městě? Nevěřte matrikovým katolíkům, kteří jsou přísluhovači evangelického teroru. Zmařte rozpínavosti hrstky evangelíků, která vám chce diktovati. Vedení v našem městě musí býti v rukou katolických. (To je starostou města musí být katecheta K. Žák)²³³. Smeťte evangelicko-pokrokovou nadvládu. Ani hlasu evangelicko-pokrokové klíce!“²³⁴*

²³¹ *K volbě starosty* (autor neuveden). Stráž, č. 38, 23. září 1926, s. 3–4.

²³² SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 217, kniha č. 210, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1924–1931*. Zasedání dne 8. října 1926.

²³³ V závorce se patrně jedná o redakční poznámku.

²³⁴ *Obecní volby v Novém Městě na Mor.* (autor neuveden). Horácké listy, č. 43, 21. října 1927, s. 3.

Na tento článek reagovala následně i Stráž, která do té doby o volbách nepřinesla žádné informace. Její článek rozporoval tvrzení o tom, že by strana Lidová chtěla získat tak velký počet mandátů²³⁵.

Tabulka č. 10 Výsledky obecních voleb v roce 1927

STRANA	POČET HLASŮ	POČET MANDÁTŮ
Národně demokratická	102	2
Republikánská	100	2
Pokroková	160	4
Sociálně demokratická	79	2
Komunistická	58	1
Národně socialistická	61	1
Lidová	518	11
Živnostenská	294	7

Zdroj: SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 765, kart. č. 373, *Obecní volby 1886–1942*.

Volby, ve kterých bylo odevzáno celkem 1390, skončily vítězstvím strany Lidové, která získala celkem 11 mandátů v zastupitelstvu, a ostatní strany si dle volebních výsledků rozdělily zbývajících 19 mandátů. Při celkovém počtu 1534 oprávněných voličů bylo odevzdáno 1390 hlasů, z nichž 18 bylo neplatných²³⁶.

Proti průběhu voleb ale byly podány reklamace ze strany některých členů Lidové strany, týkající se způsobu jejich provádění ve druhé volební místnosti. Zahrnovaly čtyři body. Volební listiny byly údajně před volbou voličům vyměňovány, tajnost voleb měla být porušena nedostatečným oplentěním, volební komise dále neměla přiznávat volební právo osobám s tělesnou vadou (konkrétně krátkozrakostí) a výsledek sčítání hlasů měl odporovat číslům, která si zaznamenali zapisovatelé z Lidové strany. Na začátku prosince však přišlo vyrozumění od Zemského úřadu, na jehož základě byly všechny zmíněné body zamítnuty jako neopodstatněné. Platnost voleb tak byla zachována a nemuselo dojít k jejich opakování²³⁷.

²³⁵ *Ještě volby* (autor neuveden). Stráž, č. 42, 27. října 1927, s. 3.

²³⁶ Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938, s. 28. Srov. SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 765, kart. č. 373, *Obecní volby 1886–1942*.

²³⁷ Tamtéž, *Obecní volby 1886–1942*.

Mohlo se tedy přejít k volbě starosty, náměstků a radních pro nové volební období. Jediným kandidátem na starostenský post byl Rudolf Litochleb, který získal z celkových 19 hlasů 16, a tři hlasovací obálky byly prázdné. Strana Lidová využila právo na delegování I. náměstka, přičemž opět zvolila prof. Karla Žáka. Za II. náměstka byl zvolen Dr. Jaroslav Novotný z Pokrokového uskupení.

Na první schůzi zastupitelstva v roce 1928 starosta Rudolf Litochleb opět zdůraznil, že jeho snahou bude nestranně postupovat při řešení obecních záležitostí a eliminovat politické nesváry. Současně si vytyčil cíle, na něž se během svého mandátu zaměří, a to stavbu okresního domu a vodovodu²³⁸. Těmto záležitostem, které se staly hlavním předmětem dění ve městě v daném volebním období, věnuji samostatné kapitoly.

5.3.2 Klidné volby v neklidném roce 1931

Další volby do obecního zastupitelstva byly naplánovány na 27. září roku 1931. Zúčastnilo se jich 1409 voličů a probíhaly v klidné atmosféře²³⁹. Na zasedáních zastupitelstva se neřešily žádné výrazně sporné problémy, které by podněcovaly konflikty mezi jednotlivými politickými stranami. Je zajímavé, že na stránkách místního tisku se dokonce přestaly objevovat zápisy ze zasedání zastupitelstva. Z tisku současně není patrná ani silná předvolební agitace. Domnívám se, že celkově klidná předvolební situace souvisela i s faktem, že polovina zastupitelů setrvala na svých postech i po volbách v roce 1931. Ani podíl absolutních nováčků v zastupitelstvu nebyl příliš vysoký - dosáhl hodnoty necelých 47 %.

²³⁸ Tamtéž, inv. č. 217, kniha č. 210, *Knihla zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1924–1931*. Zasedání dne 13. ledna 1928.

²³⁹ Tamtéž, inv. č. 765, kart. č. 373, *Obecní volby 1886–1942*.

Tabulka č. 11 Výsledky obecních voleb v roce 1931

STRANA	POČET HLASŮ	POČET MANDÁTŮ
Republikánská	147	3
Národně socialistická	146	3
Sociálně demokratická	95	2
Komunistická ²⁴⁰	72	1
Pokroková	159	4
Národně demokratická	88	2
Lidová	415	9
Živnostensko-středostavovská	287	6

Zdroj: SOKA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 765, kart. č. 373, *Obecní volby 1886–1942*.

Proti volbám nebyly podány žádné námítky a mohlo se tak přejít k volbě starosty a městské rady. Starosta byl zvolen 19 hlasy, přičemž 16 z nich bylo pro jeho zvolení a tři hlasovací obálky byly odevzdány prázdné. Lidová strana opět uplatnila svůj nárok na volbu I. náměstka a zvolila opět Karla Žáka. Za II. náměstka byl zvolen profesor Jaroslav Novotný (Pokroková strana)²⁴¹.

Jak Horácké listy, tak i kritičtější laděné noviny Stráž, se spíše věnovaly politickému předvolebnímu dění v jiných obcích, kde byla situace vyhrčenější než v Novém Městě. K samotnému průběhu voleb na Novoměstsku se ve Stráži uvádí: ...“ *Je možno říci, že dosud nebylo žádné velké nálady pro obecní volby. Jen místy se vzduly vlny agitace. Dnes už je jisto, že strana lidová vyjde na Horácku z obecních voleb čestně, neseslabená a že její posice jsou už ustáleny.*“²⁴²

Mimořádnost voleb v roce 1931 spočívala zejména v tom, že nově zvolené zastupitelstvo vykonávalo svou funkci po delší období, než tomu bylo dosud, a zastupitelé na svých postech setrvali až do roku 1938. V roce 1933 totiž došlo k reformě volebního řádu, kdy se volební

²⁴⁰ V roce 1931 si nechávalo okresní hejtmánství vypracovat zprávu o činnosti Komunistické strany na Novoměstsku. V případě Nového Města se ve zprávě uvádí, že komunistická organizace zde není čteně zastoupená. Tento rok současně komunisté pod vedením místního lídra Josefa Figuráka ani neprojeví žádnou zvláštní činnost a nepodnikli významnější akce. Viz SOKA Žďár, OÚ Nové Město, č. j. 72, kart. č. 199, Presidiální spisy, *Okresní hejtmán na základě četnických relací podává ZÚ zprávu o činnosti KSČ v roce 1931*.

²⁴¹ SOKA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 765, kart. č. 373, *Obecní volby 1886–1942*.

²⁴² *Obecní volby na Novoměstsku* (autor neuveden). Stráž, č. 39, 24. září 1931, s. 4

mandát prodloužil z původních čtyř let na šest. Hlavním důvodem pro tento krok byla snaha, aby délka volebního období v obcích odpovídala volebnímu období okresních a zemských zastupitelstev²⁴³.

Ačkoliv volby samotné velký rozruch mezi Novoměšťany zřejmě nevzbudily, městem tehdy rezonovala jiná událost - vražda. V dubnu roku 1931 byl přepaden novoměstský listonoš Klement Mífka u silnice mezi Novou Vsí a Dlouhým, nedaleko Nového Města. Pachatel zasadil oběti do hlavy několik ran železnou částí vozové brzdy. Vážně zraněný Mífka byl sice brzy nalezen, a to stále ještě se známkami života, avšak i přes veškerou snahu lékařů zemřel v izolační nemocnici v Novém Městě. Místní četnictvo bezprostředně po incidentu spustilo pátrání a do dvou dnů byl zadržen hlavní podezřelý – listonošův pomocník Antonín Horký z Řečice. Podezřelý se při výslechu k vraždě přiznal a jako motiv uvedl, že k činu jej vedla vyhlídka dostat se na lépe placené místo své oběti. Za tento čin byl pachateli vyměřen trest smrti oběšením²⁴⁴.

Událost začala brzy plnit titulky mnoha novin. V Horáckých listech se v souvislosti s vraždou objevil článek, ve kterém se mimo jiné píše: ... „*Dá se omluvit a vysvětlit srocování před budovou soudu i před sídlem četnictva, rozrušení diváků a celého kraje; ale jak si vysvětlit výrok jistého občana novoměstského, - že k vraždě vedla pokroková výchova moderní školy? Vyslovil se tak ještě před tím, než byla známa osoba vrahova a jeho příslušnost k Orлу, jeho zbožnost a katolictví. Jak asi soudí nyní? – A na druhé straně: Nebylo by správné vyvozovat ze stranické příslušnosti výchovy zkaženost výchovy orelské, klerikální, jistě oni sami se stydí za*

²⁴³ JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy v českých zemích*, s. 376. Vyhláška ministerstva vnitra ze dne 15. července 1933 (123/1933 Sb.) o úplném znění zákona, který vydává se řád volení v obcích republiky Československé. V pramenech se mi nepodařilo dohledat, že by tato změna, související s absencí obecních voleb v roce 1935, vyvolala nějakou reakci.

²⁴⁴ O celé události podrobněji píše ve svém článku na webu Horáckého muzea: DENK, Libor: *Z dějin kriminality na Novoměstsku: Vražda listonoše mezi Novou Vsí a Dlouhým v roce 1931*. In: <https://hm.nmnm.cz/z-dejin-kriminality-na-novomestsku-vrazda-listonose-mez-novou-vsi-a-dlouhym-v-roce-1931/> (citováno ke dni 11. 12. 2022).

svého příslušníka i za to, že s jejich pomocí se vrah do úřadu dostal. ... Být to příslušník Sokola nebo některé jiné strany – bylo by to řečí a psaní o bezbožské a pokrokářské výchově! Ukažme jim, že my jsme lepší a rozumnější, demagogií se nikdy nezískaly úspěchy trvalé.“ ...²⁴⁵

Z úryvku je patrné, že ačkoliv uvedený zločin sledoval zcela soukromý zájem, hodnocení celé události rozdmýchávalo mezi místními obyvateli rozepře politického charakteru a její interpretace závisela na tom, v jakých novinách byla uveřejněna. Vzhledem k tomu, že z úst mnohých novoměstských občanů zpočátku zaznívala kritika pokrokové výchovy, coby možné příčiny takového druhu jednání, o to horlivěji poté Horácké listy využily odhalení totožnosti vraha, který měl být mimo jiné i členem Orla a nenechaly si ujít několik narážek na katolické spolky a stranictví.

Podobné narážky patrně nebyly v dané situaci ničím neobvyklým, což dokládá i článek v katolickém tisku Stráž: „*Poněvadž se staly v našem kraji případy, že někteří jednotlivci používají tohoto případu k urážení katolických spolků, žádáme všechny, aby nový případ podobné urážky ihned hlásili, aby mohlo býti v každém takovém případě soudně zakročeno.*“²⁴⁶ Noviny se současně vymezily vůči výrokům Horáckých listů o vrahově horlivé agitaci v čele katolických spolků, zejména Orla, a většinu závěrů se pokoušely vyvracet²⁴⁷.

V souvislosti s touto mimořádnou událostí lze tedy konstatovat, že i když ve městě v daném období panovala poměrně klidná politická atmosféra, stále přetrvávaly rozepře, tolik typické pro Nové Město především na konci 20. let, pramenící z různého názorového přesvědčení, včetně náboženského.

²⁴⁵ *K novoměstské vraždě* (autor neuveden). Horácké listy, č. 16, 17. dubna 1931, s. 1.

²⁴⁶ *Upozornění* (autor neuveden). Stráž, č. 16, 16. dubna 1931, s. 4.

²⁴⁷ *Naše poznámky k novoměstské vraždě* (autor neuveden). Stráž, č. 17, 23. dubna 1931, s. 3.

Další volby do městského zastupitelstva měly proběhnout v roce 1937. Horácké listy o nich informovaly čtenáře v dubnu 1937 s tím, že datum dosud nebylo stanoveno, a zároveň poukazovaly na počínající agitaci volebních uskupení, připravujících se k získání přízně voličů²⁴⁸. Ihned v dalším čísle bylo udáno, že obecní volby jsou plánovány na podzim roku 1937. Co se týče termínu voleb, hlavní měla být snaha, aby nedošlo k jejich konání v roce 1938, který měl být plně zasvěcen oslavám 20. výročí vzniku Republiky²⁴⁹. V říjnu roku 1937 však noviny uveřejnily zprávu, že obecní volby se na Novoměstsku ani Tišnovsku konat nebudou a funkce obecních zastupitelstev bude opět prodloužena. Zároveň se zde uvádělo, že další volby by se měly konat až v roce 1939, aby se mohlo důstojně oslavit zmíněné výročí Republiky. Podobně jako v roce 1935, tak i v souvislosti se zrušením voleb v roce 1937, jsem v pramenech nenašel žádné reakce na odklad voleb.

5.3.3 Fašistické hnutí v Novém Městě na Moravě na začátku 30. let

K systematickému formování fašistického hnutí na Moravě docházelo od roku 1926 díky vzniku organizace Národní obec fašistická (NOF), jež hnutí zastřešovala. Ačkoliv si Rudolf Gajda, který stanul v jejím čele, nikdy nedokázal pro stranu vydobýt příliš silnou pozici v rámci existujícího politického spektra, úspěšně se mu dařilo uplatňovat vliv této strany i v některých menších obcích na Moravě a jeho ambicí bylo najít její sympatizanty i v jiných lokalitách, včetně Nového Města²⁵⁰.

O vzrůstajícím vlivu fašistické ideologie na Moravě se Novoměšťané pravidelně dozvídali například i z Horáckých listů, které na toto téma uveřejnily několik článků. Byly publikovány

²⁴⁸ *Nálada téměř předvolební* (autor neuveden). Horácké listy, č. 15, 9. dubna 1937, s. 1.

²⁴⁹ *Rok 1938 bez voleb* (autor neuveden). Horácké listy, č. 16, 16. dubna 1937, s. 1.

²⁵⁰ K problematice fašismu na Moravě viz SUCHÁNEK, Marek: *Organizace a aktivity českých fašistů na Moravě v letech 1922–1945*. Brno 2010 (nepublikovaná disertační práce).

na počátku 30. let, kdy Národní obec fašistická měla svoje stoupence i v tomto malém horáckém městě²⁵¹.

Například na přelomu září a října 1932 prověřovalo Policejní ředitelství v Brně styky jistého Ladislava Kobsinka s fašisty na okrese. Zmíněný se měl setkat s Rudolfem Gajdou 9. 10. 1932, v den, kdy hodlala fašistická strana konat tábor lidu. Ten však nebyl okresním úřadem povolen²⁵².

Na 22. října 1932 byla do hotelu Gregor (čp. 201) v Novém Městě u nádraží svolána Národní obcí fašistickou schůze s programem „Fašismus a národní hospodářství“. Ohlášenými řečníky zde byli František Zvoníček, rolník z Nedomice v Čechách, a Josef Miloslav Tichý z Tišnova. Veřejnosti byla schůze prezentována jako shromáždění zemědělského lidu, a zúčastnili se jí tak i rolníci z okolních vesnic. Celkem zde bylo kolem 150 posluchačů, včetně 20 členů Komunistické strany z Nového Města a Města Žďár. Ti zhruba po pěti minutách proslouvu prvního řečníka vyvolali takový rozruch, že jeho další průběh znemožnili. Fašisté se narušitele snažili ze sálu vytlačit a začalo tak hrozit, že potyčky přejdou v hromadnou „rvačku“. Okresní komisař JUDr. Stanislav Illek, který byl pověřen dohledem nad průběhem schůze, se ji rozhodl ukončit a sál nechal vyklidit četnictvem²⁵³.

V listopadu roku 1932 bylo okresnímu hejtmanovi sděleno presidiem zemského úřadu, že se do Nového Města odstěhovala Pavla Melicharová, vdova po finančním vládním radovi z Brna. Byl upozorněn na skutečnost, že Pavla Melicharová je členkou strany fašistické, zároveň předsedkyní jejího dámského odboru a aktivní účastnicí všech schůzí a porad této strany. Udržovala písemné i osobní styky s Rudolfem Gajdou. Dne 28. listopadu 1932 byla proto

²⁵¹ Jako příklad viz *Fašisté na námluvách u zemědělců* (autor neuveden). Horácké listy, č. 38, 23. září 1932, s. 1–2.; *Agrární politika italských fašistů* (autor neuveden). Horácké listy, č. 34, 26. srpna 1932, číslo 34, s. 1–2; *Fašisté chtějí řešit krizi* (autor neuveden). Horácké listy, č. 24, 17. června 1932, s. 1.

²⁵² SOKA Žďár, OÚ Nové Město, č. j. 21, Presidiální spisy, *Policejní ředitelství v Brně zjišťuje styly Ladislava Kobsinka*.

²⁵³ *Schůze* (autor neuveden). Horácké listy, č. 43, 27. října 1932, s. 5.

místní četnická stanice vyzvána, aby u Pavly Melicharové provedla v domě čp. 412 domovní prohlídku. Podle zprávy četnické stanice o této prohlídce byly u Pavly Melicharové nalezeny různé propagační letáky fašistické strany, pozvánky na její akce a přihlášky²⁵⁴.

S dalšími zprávami souvisejícími s aktivitami fašistického hnutí se ve spojitosti s Novým Městem nesetkáváme²⁵⁵.

5.3.4 Poslední demokratické volby roku 1938 a v předvečer Mnichova

Obecní volby byly vypsány na 22. května 1938. V této době Nové Město řešilo mnoho projektů. Nejvýznamnějším z nich byla stavba okresní nemocnice, jejíž zbudování by zásadním způsobem ovlivnilo postavení města v rámci regionu. V kontextu doby, která byla charakterizována zhoršující se mezinárodní situací v předvečer Mnichova a druhé světové války, však nadcházející volby nebyly to hlavní na pořadu dne. Horácké listy se zmiňují o období před volbami následovně: *„Předvolební týden probíhá prozatím velice klidně, jako by ani volby neměly být. Agitace stran je mírná, nehlučná, zatím bez obvyklých agitačních šlágrů. Jenom národní socialisté si nemohli odpustit agitaci při nejmenším neskromnou, a ve svých novinách Moravské slovo a Večerní České slovo píší tak, jakoby všechno to, co se v N. Městě v minulém období volebním vykonalo, bylo zásluhou jenom nár. soc. strany. Stejným způsobem jsou psány i jejich volební letáky, ve kterých si za svou zásluhu přisvojují i okresní nemocnici“*²⁵⁶.

Ani v opozičním tisku Stráž se neobjevují informace o nějak výjimečně bouřlivém průběhu předvolebního klání. Jedno z květnových čísel pouze informuje o celkovém množství

²⁵⁴ SOkA Žďár, OÚ Nové Město, č. j. 211, kart. č. 207, Presidiální spisy, *Presidium zemského úřadu upozorňuje okresního hejmana*.

²⁵⁵ Dle zpráv Okresního úřadu v Novém Městě na Moravě mělo být fašistické hnutí nejsilnější na Bystřicku. Viz SOkA Žďár, OÚ Nové Město, č. j. 238/32, kart. č. 969, Presidiální spisy, *NOF, činnost v politickém okrese Nové Město na Moravě*.

²⁵⁶ *Předvolební týden* (autor neuveden). Horácké listy, č. 20, 20. května 1938, s. 4.

odevzaných kandidátních listin²⁵⁷ a následující číslo tohoto tisku o předvolební agitaci referuje mimo jiné takto: „Volební boj v Novém Městě zatím probíhá slušně. Agituje se sice usilovně, ale potají. Různé materiálie jako cukr, káva a podobné dávají se nerozhodným voličům, aby tak byli získáni pro určitý směr. (...)“²⁵⁸ Po volbách, které představovaly opět vítězství pro stranu Lidovou, noviny Stráž zdůraznily, že se tak stalo i přes skutečnost, že den před volbami byl po městě rozhozen leták, který tvrdil, že její straníci jsou „spojenci antikrista“²⁵⁹.

Tabulka č. 12 Výsledky obecních voleb v roce 1938

STRANA	POČET HLASŮ	POČET MANDÁTŮ
Všeodborové sdružení křesťanského dělnictva při straně Lidové	72	1
Národní sjednocení	2	0
Národní liga	22	0
Lidová	429	9
Pokroková strana	116	2
Komunistická	49	1
Sociálně demokratická	142	3
Republikánská	196	4
Živnostenská strana	244	5
Národně sociální	262	5

Zdroj: SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 765, kart. č. 373, Obecní volby 1886–1942.

Ve volbách bylo odevzdáno celkem 1563 platných hlasů, jimiž se občané vyjadřovali pro kandidáty uvedené na deseti kandidátních listinách. Jak již bylo uvedeno výše, nejvíce hlasů ve volbách opět obdržela Československá strana lidová, která získala devět mandátů. Ačkoliv zastoupení politických stran zůstalo podobné jako v předcházejících letech, personální složení zastupitelstva se značně obměnilo. Bylo do něj totiž zvoleno 70 % absolutních nováčků²⁶⁰ a pouze 26,7 % zastupitelů obhájilo svoje mandáty z voleb předešlých²⁶¹.

²⁵⁷ *Obecní volby*, s. 3 (autor neuveden). Stráž, č. 19, 12. května 1938, s. 3.

²⁵⁸ *Volební boj v Novém Městě* (autor neuveden). Stráž, č. 20, 19. května 1938, s. 5.

²⁵⁹ *Radostný výsledek usilovné práce volební* (autor neuveden). Stráž, č. 21, 26. května 1938, s. 6.

²⁶⁰ Tabulka č. 5 Absolutní nováčci v obecním zastupitelstvu (bez náhradníků).

²⁶¹ Tabulka č. 4 Kontinuita obecních zastupitelstev Nového Městě na Moravě v letech (1912) 1919–1938 (1945) (bez náhradníků).

Proti volebním výsledkům nebyly podány žádné námitky a 9. června se tak mohlo přejít k volbě starosty a jeho dvou náměstků. Jediným kandidátem na post starosty byl opět Rudolf Litochleb, který obdržel 29 hlasů z 30, přičemž jeden hlasovací lístek byl prázdný. I. náměstkem byl zvolen Josef Fiala z Lidové strany a II. náměstkem Josef Svoboda za stranu Národně socialistickou²⁶².

Jak již bylo připomenuto v úvodu této kapitoly, volby se konaly v období, kdy se stále více schylovalo k dalšímu válečnému konfliktu v Evropě. V Německu se pod vedením Adolfa Hitlera upevňovala nacistická ideologie a prosazovala expanzivní politika, jež měla za cíl i získk průmyslově rozvinutých oblastí československého pohraničí pod záminkou ochrany německé menšiny. To vše společně s britskou politikou appeasementu vytvořilo cestu k Mnichovské dohodě 30. září 1938, jež ukončila slavnou éru první Československé republiky.

Tyto události se promítly i do dění v Novém Městě na Moravě. Na základě výsledků mnichovské dohody například docházelo k přesunům státních zaměstnanců. Ti, kteří byli německé národnosti, byli umístováni do úřadů na zabraných pohraničních územích. Dosavadní okresní hejtman JUDr. Alois Dworzak byl tak přeložen k Okresnímu úřadu v Moravské Třebové, aby zde vykonával funkci zástupce okresního hejtmana. Na uvolněné místo okresního hejtmana byl dosazen vrchní komisař Václav Zábrša²⁶³.

Na aktuální dění reagoval i místní tisk. V Horáckých listech například v souvislosti s událostmi v Mnichově vyšel článek nazvaný „Horácko sousedí s Německem“, který čtenáře informoval o tom, že součástí postoupeného území je i větší část nepřítis vzdáleného Poličska,

²⁶² SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 765, kart. č. 373, *Obecní volby 1886–1942*.

²⁶³ KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Historický kalendář na léta 1918–1945*, s. 150.

byť bez města Poličky samotné²⁶⁴. Současně se ve stejném čísle apelovalo, zejména s ohledem na zhoršující se situaci, na urychlenou výstavbu nemocnice²⁶⁵.

Navzdory celkové tíživosti doby nutno konstatovat, že i v průběhu druhé Československé republiky Nové Město představovalo centrum politického okresu s rozvinutou školskou a kulturní infrastrukturou. Bylo to ale jedno z posledních období, kdy si uchovalo toto postavení v rámci okresu, neboť po komunistickém převratu zmiňované hodnoty převzal nedaleký Žďár nad Sázavou.

²⁶⁴ *Horácko sousedí s Německem* (autor neuveden). Horácké listy, č. 40, 14. října 1938, s. 1.

²⁶⁵ *S největším urychlením budujeme nemocnici v Novém Městě na Mor.* (autor neuveden). Horácké listy, č. 40, 14. října 1938, s. 1.

6. Spolkový a kulturní život v Novém Městě na Moravě

Vyomezit význam pojmu spolek není jednoduchou záležitostí. „*Souvisí to se složitostí vývoje, který spolčování prodělalo, i se stále probíhajícím výzkumem role spolků v osvícenské a zejména občanské společnosti a s bádáním ohledně vývoje spolků.*“²⁶⁶ Interpretace tohoto pojmu se u různých badatelů liší a dodnes neexistuje jeho jednotná definice. Například rakouský badatel Hans Peter Hye definuje spolek jako „*dobrovolné spojení osob, jehož cílem je dosažení účelu, který si samy na základě stanov převzaly. Toto spojení představuje v kontinuálním trvání možnost institucionalizace občanské (bürgerlicher) veřejnosti, neboť ve spolcích nacházely soukromé osoby nejen možnost svobodné diskuze, ale také možnost přenesení cílů do skutečnosti. Dobrovolnost, ústavnost, rovnost, účast na vytváření vůle, kontinuita a vypočitatelnost tedy podle něj nepředstavují jen všeobecné znaky spolku, nýbrž i přední místa v rámci „občanského katalogu ctností“.*“²⁶⁷

Lukáš Fasora ve své práci naopak vychází z interpretace Thomase Nipperdeye, podle kterého „*měl spolek překonat tradiční rozdělení lidí podle rodin, domů, stavů, profesí atd., podržené množstvím starobylých ceremonií a rituálů, a měl dopřát lidem prostor pro svobodnou společnou „zábavu“ v nejširším možném slova smyslu. Členové spolku podle Nipperdeye ve vztahu ke společenstvu vystupovali v roli rovných mezi rovnými, chtěli se vzájemně vychovávat a povzbuzovat k rozumnému, lidskému jednání s druhými lidmi, k všeobecné humanitě, a proto také byly s činností mnoha spolků často spojovány určité veřejné úkoly, realizace celospolečensky významných cílů v oblasti sociálních otázek, vědy nebo hospodářství.*“²⁶⁸

²⁶⁶ KLADIWA, P. – POKLUDOVÁ, A. – KAFKOVÁ, R.: *Muži z radnice*, s. 87.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 88. Srov. HYE, Hans Peter: *Bürgerliches Vereinswesen*. Forschungsprojekt (P 6523 G). Schlussbericht. Wien 1991, s. 9–10.

²⁶⁸ FASORA, L.: *Svobodný občan*, s. 105. Srov. NIPPERDEY, Thomas: *Verein als soziale Struktur in Deutschland im späten 18. und früh 19. Jahrhundert*. In: *Geschichtswissenschaft und Vereinswesen im 19. Jahrhundert* (Veröffentlichungen des Max Planck-Institutes für Geschichte, Bd.1). Göttingen 1972, s. 2.

Vznik spolků byl tedy logickým důsledkem zrodu moderní občanské společnosti. Jejich fungování vycházelo ze základních principů této společnosti a představovalo jeden z jejích pilířů. V průběhu 19. století docházelo k výrazné diferenciaci spolků a postupně zasahovaly jak do politické, kulturní, hospodářské, tak i náboženské sféry života v daném městě. V jejich režii byly pořádány různé společenské události, které souvisely s příslušným oborem zájmu spolku. Tyto akce se zpravidla těšily hojně účasti občanů a nabízely tak dostatečný prostor výrazným osobnostem spolků, aby se veřejně projevíly, což mělo svůj význam například právě na poli komunální politiky.

Spolková struktura Nového Města se průběžně vytvářela během druhé poloviny 19. století, kdy zde vzniklo několik desítek spolků a různých sdružení²⁶⁹. Některé z nich ve své činnosti pokračovaly i během první Československé republiky.

V období 1918–1938 v Novém Městě fungovaly spolky vzdělávací, kulturní či sportovní²⁷⁰, nejdůležitější roli však hrály tělovýchovné spolky Orel a Sokol. Cílem této kapitoly není prezentace historie všech místních spolků, mojí snahou je spíše představit jejich celkovou strukturu a poukázat na jejich propojení s politickým životem. Hlavní pozornost zde budu věnovat spolkům Sokol a Orel, které se nejvýrazněji zapojovaly do kulturního života, který se často prolínal i s tím politickým.

²⁶⁹ Spolkovou strukturou v Novém Městě během druhé poloviny 19. století se v bakalářské práci zabývala Šárka Doláková. Viz DOLÁKOVÁ, Šárka: *Spolkový život v Novém Městě na Moravě ve druhé polovině 19. století* (nepublikovaná bakalářská práce) Brno 2010.

²⁷⁰ Viz příloha č. 3 Seznam spolků.

6.1 Novoměstský Orel²⁷¹ v meziválečném období

Tělovýchovná a vzdělávací jednota Orel představovala masovou organizaci, která byla ovlivňovaná jak přímo Československou lidovou stranou, tak i dalšími institucemi katolické církve²⁷². Vznikla jako protiváha liberálního Sokola²⁷³. Předpokládalo se, že především na venkově si může získat část členů Sokola, v jehož činnosti se od počátku 20. století projevovaly antiklerikální rysy. Například prostřednictvím organizace Husových oslav Sokol vyjadřoval kritiku bojovného klerikalismu, a jeho členové se tak dostávali do konfliktů s představiteli politického katolicismu²⁷⁴.

Na rozdíl od dříve založeného Sokola se dějiny novoměstského spolku Orel začínají psát až v námi sledovaném období. Ustavující schůze Jednoty československého Orla se konala dne 12. prosince 1920²⁷⁵ v nádražním Hotelu Gregor. Prvním starostou se stal Josef Peňáz (rolník z Petrovic), náčelníkem Josef Lukeš z Nového Města a náčelnicí Marie Kociánová. Novoměstská jednota byla součástí Západoslovácké župy sv. Metoděje. Členové spolku nejprve cvičili v tělocvičně reálky²⁷⁶.

Částečně v reakci na dokončení stavby budovy nové sokolovny zakoupil Orel společně s dalšími katolickými spolky dům čp. 115 na Vratislavově náměstí, který měl sloužit jako katolický (lidový) dům a pod vedením stavitele Františka Šmídy byl za 100 000 Kč přestavěn. Hlavní sál s jevištěm se otevřel v roce 1923 a stal se místem konání plesů, divadelních

²⁷¹ Samostatný fond jednoty Orel se nedochoval.

²⁷² TRAPL, Miloš: *Politický katolicismus a Československý strana lidová v Československu v letech 1918–1938*. Praha 1990, s. 44.

²⁷³ MAREK, Pavel a kol.: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Rosice u Brna 2000, s. 152.

²⁷⁴ TRAPL, M.: *Politický katolicismus*, s. 44.

²⁷⁵ MZA Brno, fond B 40 Zemský úřad Brno, kniha č. 437, *Spolkový katastr okresu Nové Město*.

²⁷⁶ KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Historický kalendář na léta 1918–1945*, s. 42.

představení, přednášek, schůzí či filmových produkcí kina Charita. V prvním patře byla poté v roce 1929 otevřena kancelář Spotřebitelského a záložního spolku²⁷⁷.

Podobně jako Sokol, tak i spolek Orel pořádal různé župní slety. Jeden z těch významnějších a rozsáhlejších se uskutečnil ve dnech 2. a 3. července roku 1922, kdy poprvé Nové Město hostilo slet orelské župy sv. Metoděje. Centrem sletu byl právě katolický dům. Z něj také vyšel průvod, který se ubíral ulicemi města a poté znovu zamířil na náměstí, kde dav vyslechnul kázání Msgre. Dr. Jana Sedláka z Brna. Následoval tábor lidu, který řídil p. Peňáz z Petrovic a na němž také promluvil přisedící zemského výboru profesor František Drobný a poslanec Bedřich Bezděk. Akce se mělo účastnit přes 1000 členů Orla a na několik tisíc členů a členek Omladin, Lidových jednot a jiných katolických spolků. Po skončení těchto ceremonií se v odpoledních hodinách průvod opět vydal na pochod novoměstskými ulicemi. Jeho cílovou destinací bylo cvičiště u reálky, kde po proslovu zemského starosty Dr. Daňka z Brna proběhlo samotné župní cvičení Orla²⁷⁸.

Katolický dům se však po nějakém čase jevil členům Orla jako nedostatečný. V dubnu roku 1936 tak společně s Raiffeisenovou záložnou koupili měšťanský dům na Masarykově ulici čp. 200 po zemřelém staviteli Josefu Sadílkovi. Stávající katolický dům čp. 115 na Vratislavově náměstí byl současně prodán Ústřední jednotě hospodářské v Brně a měl být upraven pro hospodářské účely²⁷⁹. Spolupráce těchto organizací byla pochopitelná, jelikož všechny byly úzce napojeny na Československou stranu lidovou²⁸⁰.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 49. Podrobný výčet akcí pořádaných spolkem Orel viz SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 815, sign. IV/4-1, *Spolky, sdružení a politické strany*.

²⁷⁸ *Z Nov. Města* (autor neuveden). *Stráž*, č. 27, 6. 7. 1922, s. 3.

²⁷⁹ *Změna nemovitostí* (autor neuveden). *Stráž*, č. 18, 30. 4. 1936, s. 6.

²⁸⁰ Bývalý lidový dům na Vratislavově náměstí nechala Jednota hospodářských společenstev zbořit a na jeho místě vystavěl účelovou budovu s obilným skladištěm. Zde také i nadále sídlila Raiffeisenova záložna. Stavbu provedl František Burian z Dolních Louček dle plánů ing. Františka Kříže z Brna-Řečkovic. Viz KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Historický kalendář na léta 1918–1945*, s. 49.

Zakoupený dům čp. 200 měl být podroben stavebním úpravám a součástí projektu dle plánů architekta Lva Krčila z pražského ateliéru Kincl-Krča-Tobek měla být i přístavba víceúčelového sálu s příslušenstvím. Stavbou samotnou byl pověřen místní stavitel František Šmída²⁸¹. 15. srpna 1936 se konalo slavnostní svěcení základního kamene ke stavebním úpravám budovy. Předcházela mu odpolední mše „na kostelíčku“, po níž se vydal průvod za zpěvu písně „Ježíši Králi“ na staveniště lidového domu. Byl zde posvěcen základní kámen a přečtena pamětní listina s nejdůležitějšími daty o městě a státu. Ta byla následně s několika tehdejšími mincemi vložena do základního kamene²⁸².

Stavba byla dokončena v roce 1937 a 18. července k slavnostnímu otevření budovy za hojné účasti stoupenců Československé strany lidové, Orla, Omladiny a duchovenstva nejen z města, ale i samotného kraje. Kolem 9. hodiny ráno vyšel z nádvoří lidového domu průvod na Vratislavovo náměstí, kde proběhla mše a byl zazpíván svatováclavský chorál. Dav se poté rozptýlil jak do Družstevního domu čp. 115 na Vratislavově náměstí, tak i do nového lidového domu čp. 200 na Masarykově ulici. Zde byl v tělocvičně pověšen kříž, který byl v průběhu předcházející mše posvěcen²⁸³.

Dochované prameny mi nedovolují sestavit kompletní výčet představitelů novoměstského Orla. Kolem roku 1928 je ve funkci jednatele uváděn František Kincl (Československá strana lidová). V roce 1929 byl starostou místního Orla Karel Žák (Československá strana lidová), tedy dlouholetý městský zastupitel za Lidovou stranu a lídr její kandidátní listiny. Jednatel

²⁸¹ Tamtéž, s. 142. Stavební údaje k lidovému domu se mi ve fondu Okresní úřad Nové Město na Moravě ve Státním okresním archivu ve Žďáru nad Sázavou nepodařilo dohledat.

²⁸² *Svěcení základního kamene v Novém Městě na Moravě* (autor neuveden). *Stráž*, č. 34, 3. 9. 1936, s. 5.

²⁸³ *Velký den našeho Horácka* (autor neuveden). *Stráž*, č. 30, 5. 8. 1937, s. 6.

spolku byl ve stejné době František Šud. Kolem roku 1937 v pozici starosty vystupuje Vojtěch Marzy a v pozici jednatele spolku zastupitel Karel Linhart (Československá strana lidová). Další jména jsem z dostupných pramenů nebyl schopen vyčíst.

6.2 Novoměstský Sokol v meziválečném období

Spolek Tělovýchovná jednota Sokol vznikl v Novém Městě v roce 1870 a jeho prvním starostou se stal místní stavitel Jan Šír. Po pěti letech ale došlo k ukončení jeho činnosti, přičemž do důvodů tohoto kroku nás prameny nenechávají nahlédnout. Výraznější iniciativa k obnovení jednoty vzešla až na konci 90. let. V roce 1899 tak došlo k propagačnímu veřejnému cvičení členů Sokola jednoty žďárské, křižanovské a z Velkého Meziříčí. V roce 1900 byly vypracovány stanovy a svolána schůze všech 43 tehdejších členů, na níž proběhly volby vedení spolku. Novoměstský Sokol byl posléze Zemským úřadem uznán 29. ledna 1900²⁸⁴.

Od okamžiku svého vzniku se členové spolku aktivně podíleli na pořádání mnoha kulturních akcí ve městě, z nichž mezi ty nejvýraznější patřily Husovy oslavy. Navíc v roce 1901 dal Sokol popud ke zřízení veřejné čítárny a v roce 1907 byl založen ženský odbor²⁸⁵. Důležitý krok představovalo založení Družstva pro stavbu sokolovny v roce 1911²⁸⁶. Brzy se však začala zhoršovat mezinárodní situace a konflikty gradovaly první světovou válkou. Hlavní aktivity tohoto družstva proto spadají do období 20. let 20. století.

Posledním starostou Sokola v předválečném období byl na schůzi, konané 4. ledna 1914, zvolen stavitel Karel Šír. Jelikož většina členů spolku byla nucena odejít na frontu, jeho aktivity ustaly. Činnost nadále provozoval pouze ženský odbor Sokola, ovšem události první světové války s sebou přinesly definitivní přerušení aktivit jednoty²⁸⁷.

²⁸⁴ MZA Brno, fond B 40 Zemský úřad Brno, kniha č. 437, *Spolkový katastr okresu Nové Město*.

²⁸⁵ TULIS, Mirko a kol.: *Centenarium recreationis physicae 1870/1970*. Nové Město na Moravě 1970, s. 1–2.

²⁸⁶ MZA Brno, fond B 40 Zemský úřad Brno, kniha č. 437, *Spolkový katastr okresu Nové Město*.

²⁸⁷ Archiv HM, Archiv TJ Sokol, kart. č. 1, inv. č. 30 NM-B, *TJ Sokol*.

Nedlouho po vzniku samostatné republiky byla však činnost Sokola obnovena. První členská schůze proběhla 12. listopadu 1918, kdy zároveň došlo ke zvolení spolkového výboru²⁸⁸. Prvním poválečným starostou zůstal i nadále Karel Šír, pro nějž se členové vyslovili již v roce 1909. Ve vedení spolku figurovalo navíc i několik obecních zastupitelů. Vzhledem k torzovitosti pramenů jsem schopen jmenovat například starostu spolku Jana Vetchého (Československá národně demokratická strana), náměstký starosty Arnošta Bláhu (Československá národně demokratická strana) a Jindřicha Hošpese (Československá národně demokratická strana). Dále také náčelníky Karla Beranovského (Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská), Karla Švandu (Pokroková strana) a Josefa Beneše (Občanská volební skupina)²⁸⁹.

6.2.1 Stavba sokolovny

Ačkoliv se spolek Sokol těšil veliké oblibě u Novoměstřanů již v předválečném období, jeho členové se museli scházet a cvičit pouze v provizorních prostorách hostince Medlešice (pozdějšího Hospodářského družstva)²⁹⁰. S rychle se rozšiřující členskou základnou vyvstala otázka nutnosti vystavět samostatnou budovu pro potřeby spolku. Jak již bylo výše uvedeno, v roce 1911 vzniklo Družstvo pro stavbu sokolovny, které mělo za úkol realizaci stavby zajistit. Vzhledem k válečnému konfliktu to ale nebylo možné a snahy o zřízení sokolovny se obnovily po vzniku samostatné Československé republiky²⁹¹.

²⁸⁸ Tamtéž, kart. č. 1, inv. č. 32 NM-B, *TJ Sokol 1918*.

²⁸⁹ Tamtéž, kart. č. 1, inv. č. 30 NM-B, *TJ Sokol*.

²⁹⁰ Od roku 1920 se provizorně scházel také v místnostech restaurace Františka Německého. Viz. *Tělocvičná jednota Sokol v Nov. Městě* (autor neuveden). *Horácké listy*, č. 39, 24. září 1920, s. 4.

²⁹¹ TULIS, M. a kol.: *Centenarium recreationis physicae*, s. 1–2.

Konkrétnějších obrysů tento projekt začal nabývat v březnu 1919, kdy Družstvo pro stavbu sokolovny zakoupilo od novoměstského velkostatku pozemek, který měl sloužit jak pro stavbu sokolovny, tak i cvičiště²⁹². Družstvo si současně vytklo za cíl, že by sokolovna měla být „srdcem veškerého kulturního podnikání v horáckém kraji.“ Měla pod svoji správu shromáždit nejen sportovní, ale také velkou část kulturního dění ve městě, ale i mimo něj²⁹³.

Na jaře 1921 vrcholily přípravné práce ke stavbě samotné. V březnu 1921 byly na stavební místo sváženy cihly ze Zubří a také stavební dřevo na pilu Jana Kadlece, který se zavázal jej rozřezat na trámy a prkna. Na stavbu daroval 10 m³ vybraného řezivového dřeva i velkostatkář Nádherný z Borutína z Dolního Adršpachu v Čechách, jehož rodina vlastnila zámek v Moravci²⁹⁴. 30. dubna byl Družstvu předán projekt od stavitele Josefa Sadílka (taktéž člena Sokola), kterému bylo zároveň svěřeno provedení stavby. 9. května 1921 se začalo s výkopem základů a místní občanstvo bylo požádáno o spolupráci, neboť stavbu Družstvo provádělo svépomocí²⁹⁵.

Na 19. června 1921 bylo naplánováno slavnostní položení základního kamene sokolovny²⁹⁶. Při této příležitosti bylo osloveno obecní zastupitelstvo s prosbou o darování základního kamene. V souvislosti s tím proběhla diskuse nad významem Sokola a jeho činnosti, přičemž bylo zdůrazněno, že daná organizace nemá protináboženské tendence. Katolický farář Matěj Müller ze strany Lidové s tímto darem sice nesouhlasil, avšak zbytkem zastupitelstva byl přehlasován²⁹⁷.

²⁹² *Stavba Sokolovny v Novém Městě* (autor neuveden). Horácké listy, č. 12, 22. března 1919, s. 3.

²⁹³ *Náš venkov a stavba Sokolovny* (autor neuveden). Horácké listy, č. 14, 5. dubna 1919, s. 4.

²⁹⁴ *Stavba Sokolovny v Novém Městě na Mor.* (autor neuveden). Horácké listy, č. 13, 25. března 1921, s. 4.

²⁹⁵ *Se stavbou Sokolovny v Nov. Městě na Mor.* (autor neuveden). Horácké listy, č. 20, 13. května 1921, s. 5.

²⁹⁶ *Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938*, s. 8.

²⁹⁷ SOKA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 216, kniha č. 209, *Knihy zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1921–1924*. Zasedání dne 31. května 1921.

Účastníci slavnostní akce položení základního kamene si vyslechli několik proslovů a zhlédli doprovodný kulturní program, který zahrnoval například i hudební čísla spolku „Smetana“²⁹⁸. Do kamene byla vložena pamětní listina s vylíčením historie místního Sokola, kterou umělecky zpracoval akademický malíř Karel Němec, a to do kovového pouzdra, zhotoveného v místní umělecké dílně A. B. Částka²⁹⁹.

Vybudování sokolovny proběhlo rychle a bez větších komplikací. Aby slavnostní otevření sokolského domu v Novém Městě na Moravě mělo symbolický význam, bylo naplánováno na 28. října 1921. Zahájením celé akce byl pověřen starosta Družstva pro stavbu Sokolovny Antonín Málek³⁰⁰.

Nutno zmínit, že vzhledem k nedostatku finančních prostředků bylo upuštěno od stavby tělocvičného sálu. Byl zde nakonec pouze velký společenský sál a v patře restaurace a zasedací místnost. V roce 1925, před konáním Horácké krajinné výstavy, ozdobil štít v průčelí sokolovny a hudební pavilon na sokolském stadionu³⁰¹ svými malbami akademický malíř Karel Němec³⁰². V roce 1928 byla Sokolu udělena i hostinská koncese, na jejímž základě mohl spolek na všech svých akcích poskytovat občerstvení všeho druhu³⁰³.

²⁹⁸ KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Historický kalendář na léta 1918–1945*, s. 48.

²⁹⁹ Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938, s. 8.

³⁰⁰ *Slavnostní otevření Sokolského domu* (autor neuveden). Horácké listy, č. 42, 14. října 1921, s. 1. Antonín Málek byl dlouhodobým zastupitelem města a pozdější ředitel měšťánské školy. Viz příloha č. 1 Tabulka zastupitelů (bez náhradníků).

³⁰¹ Sokolský stadion byl vybudován v roce 1924 a stal se největším sokolským cvičišťem v celé Pernštýnské župě. Mělo ale velký sklon, který se podařilo vyrovnat až v roce 1937.

³⁰² KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Historický kalendář na léta 1918–1945*, s. 48.

³⁰³ SOKA Žďár, OÚ Nové Město, inv. č. 1039, *Živnostenské koncese* (Hostinské koncese - neuspořádaná část).

Stavbou nové budovy místní Sokol získal prostory pro konání přednášek, divadelních představení, biografu a jiné zábavy, které doposud velmi postrádal³⁰⁴. Bylo tak zbudováno komunitní centrum pro kulturní život Nového Města, ale i jeho nejbližšího okolí³⁰⁵.

Stavba nové sokolovny a vzrůst prestiže a významu tohoto spolku se patrně stal trnem v oku místní lidové straně a spolku Orel, který vznikl v roce 1920 jako striktně katolický protipól spolku Orel. Ihned během 20. let se začalo hovořit o nutnosti stavby lidového domu.

Velká část těchto sporů se brzy přenesla i na politickou rovinu, především na samotná zasedání zastupitelstva. Dvacátá léta fungování spolku Orel i Sokol se tak převážně nesla ve znamení četných konfliktů a k jejich zpolitizování, čemž se obě strany bránily, ale rozhodně to nelze na základě prostudovaných pramenů vyvrátit.

6.3 Konflikty mezi spolky Orel a Sokol na zasedáních obecního zastupitelstva

V jedné z úvodních kapitol této práce zabývající se mimo jiné problematikou náboženského vyznání obyvatel Nového Města na Moravě jsem poukázal na vzájemné prolínání náboženských a spolkových konfliktů, jež se zejména na poli obecní samosprávy objevovaly takřka neustále. Nejvyšší intenzity dosáhly v průběhu 20. let, kdy konflikty mezi Lidovou stranou a ostatními politickými uskupeními eskalovaly.

Pro demonstraci daného stavu uvádím okolnosti projednávání rozpočtu na rok 1926, ke kterému se zastupitelé sešli na říjnovém zasedání v roce 1925. K neshodám došlo zejména při projednávání finančních výdajů zahrnujících kulturní program ve městě. První náměstek,

³⁰⁴ Kronika Nového Města na Moravě (1919)1922–1938, s. 8.

³⁰⁵ Spisy ke stavbě sokolovny se mi ve fondu Okresní úřad Nové Město na Moravě ve Státním okresním archivu Žďár nad Sázavou nepodařilo dohledat.

prof. Karel Žák, člen Lidové strany, ve svém proslovu upozornil na nutnost větší spolupráce mezi jednotlivými představiteli města a také na vhodnost jejich účasti, coby reprezentantů města, na všech kulturních událostech, a to bez ohledu na stranickou příslušnost či vyznání jejich organizátorů. Běžně se totiž stávalo, že na akce pořádané jednotou Orel nezavítal nikdo ze zastupitelstva.

Na Žákův proslov reagoval ředitel měšťanské školy Antonín Málek, reprezentant Národně demokratické strany, který se ztotožnil s myšlenkou větší tolerance v rámci města. Současně však upozornil, že stát se členem jednoty Sokol je umožněno každému bez rozdílu politického přesvědčení, zatímco v jednotě Orel mohou být organizováni pouze členové Lidové strany, a tudíž samotný Orel je spolkem politickým. Taktéž poukázal na neochotu Lidové strany, a potažmo jednoty Orel, účastnit se Horácké krajinné výstavy. Okamžitě se poté rozvířila napříč celým zastupitelstvem velká debata³⁰⁶.

Vzájemné osočování pokračovalo hned na dalším zasedání v listopadu při schválení zápisu z předchozí schůze. Dle náměstka Karla Fialy (zástupce strany Lidové) je „(...) *jednota Sokol spolkem výhradně politickým, že ve svých řadách nestrpí žádného příslušníka církve římsko-katol., který by veřejně svoje náboženství vyznal, zakazuje členům zúčastniti se katol. náboženských obřadů a volá k zodpovědnosti ty, kteří jakýmkoliv způsobem by veřejně příslušnost ke katolické církvi vyznali.*“³⁰⁷ Tyto argumenty však nebyl schopen podložit konkrétním důkazem a odvolával se na určitý dopis, který měl někdo z členů Sokola údajně obdržet.

K tématu se vyjádřil i radní August Kubík (Československá strana demokratická), který zase vystupoval v pozici obhájce tohoto spolku: „*Co se týče snášlivosti, o níž pán*

³⁰⁶ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 217, kniha č. 210, *Knih zázpisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1924–1931*. Zasedání dne 16. října 1925.

³⁰⁷ Tamtéž, zasedání dne 27. listopadu 1925.

*profesor mluvil, o spolupráci v kulturních otázkách se stranou Lidovou, připojují se k vývodům p. ředitele Málka. Musím však zdůraznit, že to byla v Novém Městě na Moravě jen strana lidová a p. profesor Žák, jako vůdce její, který tu dřívější tradiční snášenlivost porušil a rozvířil boj, nechutnosti a způsobil sočení občanů jedné strany proti druhé. Hlavně se vrhli na zdejší spolek Sokol a na budovu jeho. Vždyť Sokol není spolkem politickým, jak strana lidová se snaží stále dokazovati. (...) V Novém Městě bylo nutno vystavěti místnost, kde by se mohly pořádati kulturní podniky a kde by se soustředil kulturní život zdejší. Ta je trnem v očích lidovců. Přes to, že nám ji okolní města závidějí, přes to, že se stala nejen kulturním střediskem města, ale i širokého okolí, snaží se lidovci zdejší znemožniti vše, co by podniku tomu bylo na prospěch.*³⁰⁸

Domnívám se, že předložené úryvky dostatečně vystihují atmosféru v zastupitelstvu a podstatu konfliktů, které zde neustále vznikaly. Ačkoliv zastupitelstvo se muselo zabývat projednáváním záležitostí nejrůznější povahy, veškeré diskuse vždy přecházely ve spory, jejichž základ byl vždy stejný. Ve městě se vytvořily dvě hlavní kulturně-politicko-náboženská uskupení či tábory, které odmítaly jakoukoli spolupráci. Spory probíhaly naprosto na všech frontách. Charakterizovala je vzájemná neochota poskytovat finanční prostředky na nejrůznější akce pořádané druhou stranou, bojkotování účasti na těchto akcích či spory ohledně spolkového zázemí.

Kritika, vycházející z odlišné stranické či náboženské příslušnosti, se neomezovala výhradně na spolky Orel a Sokol. V dubnu 1921 ve Stráži vyšel článek útočící na Okrašlovací spolek v Novém Městě, který začínal posměšně: „Zdejší okrašlovací spolek dal se na evangelickou víru. V poslední době pěstují se jen „parčičky“ kolem evang. kostela. Inu - svůj k svému a vždy dle pravdy. (...)”³⁰⁹ Na článek reagovaly Horácké listy: „Výše citovaná

³⁰⁸ Tamtéž, zasedání dne 27. listopadu 1925.

³⁰⁹ Zdejší okrašlovací spolek (autor neuveden). Stráž, č. 14, 7. dubna 1921, s. 4.

*zpráva Stráže jest jen jedním článkem z celého řetězu štvavých a při tom zcela lživých lokálek novoměstských dopisovatelů, kteří ve svém štvání nezastaví se ani u spolku, jehož veškerá snaha nese se jen a jen k okrase Nového Města.*³¹⁰

³¹⁰ *Městská rada v Novém Městě* (autor neuveden). Horácké listy, č. 19, 6. května 1921, s. 4.

7. Hospodaření města

7.1 Finance

Během první poloviny 19. století byly rozpočty měst velice nízké a jejich struktura jednoduchá. Situace se výrazně změnila ve druhé polovině 19. století. Svůj vliv na tuto změnu měly procesy, kterými město v této době procházelo – industrializace, urbanizace či výstavba moderní městské infrastruktury. Tyto proměny si pochopitelně vyžádaly velké množství výdajů, které změnily dosavadní strukturu městského hospodaření, neboť vysokým výdajům musely odpovídat i vyšší příjmy. Rozpočty mnohých měst se ale dostávaly do slepé uličky, neboť nebyly schopny vysoké výdaje pokrýt. Byl to problém především malých měst, která disponovala nepřilíživě rozsáhlým obecním majetkem a musela proto pracovat s nízkými rozpočty³¹¹.

Hlavním zdrojem příjmů obcí byl právě obecní majetek, který měl být spravován tak, aby zisky z něj plynoucí vytvořily přebytek v rozpočtu. Město mělo tyto finance využít ke krytí důležitých výdajů či k výhodným investicím³¹². V praxi to znamenalo, že malá města neměla dostatek prostředků a jedinou cestou pro realizaci nových projektů bylo zadlužit se. V této souvislosti Lukáš Fasora uvádí, že staroměstské vrstvy, mající zpočátku dominantní postavení v zastupitelstvech, neprojevovaly ochotu se kvůli modernizaci zadlužit a snažily se zachovat rovnováhu obecního hospodaření³¹³. Tato strategie však byla dlouhodobě neudržitelná,

³¹¹ KLADIWA, P. – POKLUDOVÁ, A. – KAFKOVÁ, R.: *Finance a infrastruktura*, s. 212.

³¹² KLADIWA, P.: *Vývoj legislativy*, s. 93.

³¹³ KLADIWA, P. a kol.: *Finance a infrastruktura*, s. 212–213. Srov. FASORA, L.: *Svobodný občan*, s. 160–168.

neboť během 80. let byl zahájen proces komunalizace a vyvstala nutnost investovat do řady důležitých komunálních projektů³¹⁴.

Zvýšené investice vedly k zadlužování obcí a vytváření schodku v rozpočtu. Jeho výše, tedy rozdíl mezi obecními výdaji a příjmy, se zjišťovala vždy na konci roku při přípravě nového rozpočtu³¹⁵. Aby došlo k úhradě rozpočtového schodku, mohla správa obce rozhodnout o zavedení přírážek ke státním či samostatným obecním daním³¹⁶.

Rakouské státní daně se dělily na přímé a spotřební. Přímé daně sloužily k úhradě státního rozpočtu a veřejných kolektivních potřeb. Jejich součástí byly daně z majetku, výnosu nebo příjmu. Daň z výnosu se někdy též nazývala daň z objektu, zatímco daně z majetku a příjmu byly daně ze subjektu. Jiné dělení hovoří o daních reálných a osobních. Reálné daně zahrnovaly daň pozemkovou, domovní daň činžovní, domovní daň třídní (týkala se nepronajímaných budov). Mezi osobní daně patřila daň výdělková, daň z příjmu, daň rentová a, po reorganizaci daňové soustavy v roce 1896, všeobecná daň výdělková, výdělková daň podniků s veřejným účetnictvím, daň rentová, osobní daň z příjmu a daň z vyššího služebného³¹⁷. Daňový systém dále zahrnoval i spotřební daň, která je v pramenech často nazývána potravní či konzumní a týkala se konzumace alkoholických nápojů.

Pro obce byly zdrojem příjmu i obecní dávky (daně), které na státních daních byly nezávislé díky vlastnímu vyměřovacímu základu. Nejčastěji se jednalo o potravní daň (z konzumace piva, destilátů či vína)³¹⁸. Příspěvkem do obecní pokladny byly i obecní poplatky (ať už správní nebo z užívání nějakého komunálního zařízení).

³¹⁴ KLADIWA, P. a kol.: *Finance a infrastruktura*, s. 212.

³¹⁵ Jednalo se o tzv. prelimináře.

³¹⁶ KLADIWA, P.: *Vývoj legislativy*, s. 93.

³¹⁷ KLADIWA, P.: *Vývoj legislativy*, s. 94. K daňovému zákonu 220/1896 ř. z. podrobně viz MAIER, Karel: *Hospodaření a rozvoj českých měst 1850–1938*. Praha 2005, s. 54.

³¹⁸ KLADIWA, P.: *Vývoj legislativy*, s. 94–95.

Co se týče přírážek ke státním daním, kterými města participovala na daních vybíraných státem, rakouské zákonodárství na ně pohlíželo pouze jako na nouzové řešení. S ohledem na tento fakt stanovovalo horní limit přírážky, kterou mohla obec schvalovat sama. Při potřebě překročení limitu musela žádat nadřazený úřad. Limit se během sledovaného období stále navyšoval, čímž se reagovalo na zvyšující se nároky na investice do komunálních projektů.

Například v roce 1864 musel přírážky k přímým daním nad 10 % a k dani potravní nad 15 % schvalovat zemský výbor. Přírážky k přímým daním vyšší než 25 % a k dani potravní nad 30 % musely mít podobu zemského zákona.

V roce 1883 došlo k navýšení limitu pro přírážky k přímým daním, které mohly zavádět samy obce, na 15 %. Navýšení přírážky do 25 %, u potravní daně do 30 %, schvaloval zemský výbor, přírážky do 80 % schvaloval zemský výbor se souhlasem místodržitelství a nad 80 % musely mít podobu zemského zákona.

V roce 1888 došlo k další novelizaci, kdy obec mohla sama zavádět přírážku k přímým a potravním daním do výše 18 %. V témže roce také bylo rozhodnuto, že přírážky nad 80 % nemusely mít podobu zemského zákona, ale mohl je schválit pravidelně zasedající zemský výbor, a nemuselo se čekat na schválení celého sněmu³¹⁹.

Novelizace ještě proběhla v roce 1898, kdy obec mohla sama schvalovat přírážky k všeobecné dani z příjmu do výše 24 % a u ostatních přímých a potravinové daně do 18 %. Přírážky nad tyto limity až do 40 % u daně z příjmu a 30 % u ostatních zmíněných daní

³¹⁹ Důvod pro tento krok spočíval zejména v tom, že při schvalování přírážky nad 80 % byl sněm ve většině případů postaven před hotovou věc, pokud nechtěl ohrozit finanční stránku obce. Viz KLADIWA, P.: *Vývoj legislativy*, s. 94–95.

schvaloval zemský výbor. Pokud ale došlo k přesáhnutí i těchto limitů, bylo zapotřebí povolení zemského výboru a souhlasu místodržitelství³²⁰.

Nově vzniklá Československá republika převzala rakouský právní řád i organizaci veřejné správy. Do samosprávné působnosti obcí i nadále spadala správa obecního jmění. Obligatorní povinností obce byla volba finanční komise, která dohlížela na řádné hospodaření obce. Pro hospodaření obcí i nadále platil daňový zákon z roku 1896, ve kterém byly ale v průběhu existence Republiky učiněny dílčí úpravy. Rozpočet samosprávných těles upravoval zákon číslo 334/1921 Sb. zák. a nař., později novelizovaný zákonem číslo 77/1927 Sb. zák. a nař. Podle těchto předpisů rozpočet sestavoval starosta, projednávala rada a finanční komise a schvalovalo zastupitelstvo. Před schválením musel být návrh rozpočtu veřejně vyložen a připouštělo se proti němu odvolání. Rozpočet byl i nadále členěn na řádnou a mimořádnou část³²¹.

Působnost finančních komisí, které musely fungovat v každé obci, zahrnovala veškeré obecní hospodaření. Mezi jejich důležité pravomoci například patřilo, že mohly podat k dozorovému orgánu stížnost na veškerá rozhodnutí obecního zastupitelstva finanční povahy, přičemž tato stížnost měla odkladný účinek. Polovina členů byla volena obecním zastupitelstvem a zbytek jmenován okresní správní komisí, přičemž bylo pravidlem udržet poměrné zastoupení politických stran dle výsledků voleb. Jan Čopík v této souvislosti uvádí, že finanční komise lze zjednodušeně označit za jakési „polosamosprávné“ obecní horní komory, které sice měly slabší postavení při vlastním výkonu a iniciativě, ale byly schopné ovlivnit manipulaci s obecním majetkem a obecním hospodařením vůbec³²².

³²⁰ Tuto část o hospodaření měst ve druhé polovině 19. století čerpám ze své magisterské diplomové práce DENK, L.: *Bystřice*, s. 88–90.

³²¹ MAIER, K.: *Hospodaření*, s. 78–79.

³²² ČOPÍK, J.: *Proměny a kontinuita*, s. 74.

Možnosti příjmů do rozpočtu obce se od předválečného období prakticky nezměnily, neboť i nadále byly pro obce hlavním zdrojem řádných příjmů přirážky k daním přímým. Je však nutné konstatovat, že oproti stavu za monarchie se během námi sledovaného období reálné podmínky hospodaření obcí hodně změnily. Ačkoliv po první světové válce se velká část veřejných statků, které byly do této doby spravovány obcemi, postátlna, celkový počet veřejných statků, které větší města a obce obhospodařovala, stále narůstal.

Problematickou situaci obecního hospodaření měly za úkol řešit tzv. čtyři finanční novely. Tyto legislativní zákony, které byly vydány v průběhu let 1921 až 1935, regulovaly oblast hospodaření obcí, a to nejen záležitosti financí, ale i otázky rozpočtu, zadluženosti obcí apod³²³.

První finanční novela³²⁴, se kterou souvisely i další zákony, měla za cíl dosáhnout udržitelného vývoje obecních rozpočtů, a to zavedením výběru nových poplatků a samostatných dávek mimo přirážky, čímž mělo dojít k jejich posílení. Byly taktéž zvýšeny státní přídělky obcím při současném posílení dozorcí moci státu³²⁵. Tato záležitost byla některými zástupci měst hodnocena negativně, jakožto vyjádření nedůvěry k řízení hospodaření v režii samotných obcí³²⁶. Obecní rozpočty se i nadále měly dělit na řádné a mimořádné, přičemž z mimořádných příjmů nesměly být hrazeny výdaje řádného charakteru. Tím se mělo zabránit „výprodeji“ obecního majetku a vypisování mimořádných poplatků a dávek na pokrytí běžných výdajů obce³²⁷. V průběhu 20. let, která byla ve znamení konjunktury, se obcím podařilo obnovit i významně posílit svou roli poskytovatele veřejných statků a služeb. Některé obce tak rozšířily

³²³ ŠOUŠA, Jiří: *Obecní majetek v Čechách 1848–1938. Základy právní úpravy a vývoj komunálního majetku v Čechách v letech 1848–1938*. Praha 2009, s. 103.

³²⁴ Zákon č. 329/1921 Sb. z. a n. z 12. srpna 1921.

³²⁵ ČOPÍK, J.: *Proměny a kontinuita*, s. 74.

³²⁶ ŠOUŠA, J.: *Obecní majetek*, s. 104.

³²⁷ MAIER, K.: *Hospodaření*, s. 81.

své aktivity v oblasti výdělečného podnikání (obecní podniky) a nabyly dalšího nemovitého majetku. Tyto aktivity však často probíhaly na úkor dalšího zadlužování a rostoucího schodku hospodaření³²⁸.

Druhá finanční novela³²⁹ upravovala procentuální maxima pro výši obecních, okresních i zemských přírážek. Se souhlasem okresního úřadu tak mohly obce nově vybírat až 200%, ve výjimečných případech až 300% přírážky ke státem vybíraným daním. Pokud příjmy obce nedokázaly pokrýt nezbytné úhrady rozpočtu, mohl dozorčí úřad do rozpočtu obce zasahovat a měnit jednotlivé položky³³⁰. Obecní rozpočty tak od této doby podléhaly přísnějšímu dozoru úřadů³³¹. Pro oddlužení obcí měly sloužit také zemské vyrovnávací fondy³³². Toto řešení se ale během rozpočtové expanze dvacátých let ukázalo jako nereálné, jelikož nebyla stanovena přesná a jednoznačná kritéria pro přidělování příspěvků ze zmíněných fondů, často tak docházelo k nerovnoměrnému rozkládání financí, a to mnohdy ve prospěch těch obcí, které se v zákulisním jednání dokázaly nejlépe prosadit³³³. Zmíněné zavedení zostřeného dozoru nad hospodařením obcí bylo však tehdejší odbornou veřejností kritizováno. Do celé situace také negativně zasáhla i začínající všeobecná hospodářská krize³³⁴.

Vzhledem ke zhoršující se hospodářské situaci bylo obsahem třetí³³⁵ a čtvrté³³⁶ finanční novely především další zpřísnění maximální výše obecních přírážek. V mezních situacích mohly obce vybírat až 350 %, respektive 400 % přírážky ke státním daním³³⁷. Zpřísněná pravidla hospodaření obcí navíc znovu zdůrazňovala, že v rámci obecního rozpočtu se nesmějí používat

³²⁸ ČOPÍK, J.: *Proměny a kontinuita*, s. 74.

³²⁹ Zákon č. 77/1927 Sb. z. a n. z 15. června 1927.

³³⁰ ČOPÍK, J.: *Proměny a kontinuita*, s. 75.

³³¹ MAIER, K.: *Hospodaření*, s. 84.

³³² ČOPÍK, J.: *Proměny a kontinuita*, s. 75.

³³³ MAIER, K.: *Hospodaření*, s. 85.

³³⁴ ŠOUŠA, J.: *Obecní majetek*, s. 105.

³³⁵ Zákon č. 169/1930 Sb. z. a n. z 27. listopadu 1930.

³³⁶ Zákon č. 69/1935 Sb. z. a n. z 9. dubna 1935.

³³⁷ ČOPÍK, J.: *Proměny a kontinuita*, s. 75.

mimořádné příjmy rozpočtu na krytí výdajů rozpočtu řádného, což dokazuje, že tato zásada, platící již od roku 1921, nebyla vždy v praxi striktně dodržována³³⁸. Dalším důležitým opatřením bylo, že téměř vyčerpané vyrovnávací fondy byly nahrazeny fondem přidělovým a současně byly zvýšeny státní příděly³³⁹. Zejména poslední finanční novela reagovala na pokračující rozvrat obecního hospodářství, neboť stále více obcí i nadále hospodařilo s trvalým schodkem, který navíc většinou nesledoval nějaký veřejně prospěšný či ekonomicky efektivizační účel³⁴⁰.

Celkově lze konstatovat, že veškeré normy a opatření týkající se komunálních financí daného období měly v podstatě jediný účel, a to napomoci obcím získat odpovídající peněžní prostředky k jejich chodu a vykonávání činností, které byly po válce nově zavedeny³⁴¹.

Pro poválečné období je charakteristické nejen prohloubení sociální a ekonomické krize způsobené první světovou válkou, ale také postupující rozvrat obecních financí, kdy devalvace měny postihovala věřitele a zvýhodňovala dlužníky. Schodkové rozpočty a narůstající zadlužení měst se staly obecně přijímanou praxí. Příjmy obcí v této době nebyly natolik vysoké, aby obce byly schopny splácet všechny dluhy, které jim za války vznikly. Karel Maier v tomto kontextu uvádí, že bezprostředně po skončení války výše přírážek v obcích běžně dosahovala řádu stovek procent, a to v rozmezí 300–600 %, čímž se obce snažily především kompenzovat výrazný pokles ostatních příjmů, a to včetně přídělů z daní vybraných státem³⁴².

Zaměříme se nyní na hospodaření Nového Města na Moravě ve zmiňovaném období. Následující tabulka nás informuje, jak se finanční situace města měnila v jednotlivých letech.

³³⁸ MAIER, K.: *Hospodaření*, s. 86.

³³⁹ ČOPÍK, J.: *Proměny a kontinuita*, s. 75.

³⁴⁰ ŠOUŠA, J.: *Obecní majetek*, s. 105.

³⁴¹ Tamtéž, s. 106.

³⁴² MAIER, K.: *Hospodaření*, s. 80.

Tabulka č. 13 Přehled příjmů a výdajů Nového Města na Moravě v letech 1918–1938

Rok	Příjmy	Výdaje	Schodek	Výše přírůžek k přímým daním (domovní)
1918	40 605	64 990	24 385	200 %
1919	46 614	78 242	31 628	200 %
1920	57 066	116 723	59 657	427 % (427 %)
1921	107 403	227 606	120 203	469 % (228 %)
1922	138 946	229 875	90 929	382 % (228 %)
1923	175 159	220 743	45 584	234 % (228 %)
1924	134 900	216 544	81 644	481 % (228 %)
1925	157 115	214 027	56 912	258 % (228 %)
1926	168 563	224 354	55 791	250 % (228 %)
1927	171 411	250 040	78 629	392 % (228 %)
1928	150 404	282 031	131 627	200 % (200 %)
1929	200 723	509 303	308 580	300 % (200 %)
1930	190 122	556 361	366 239	200 % (200 %)
1931	192 326	697 707	505 381	200 % (200 %)
1932	196 562	609 226	412 664	300 % (200 %)
1933	240 297	607 735	367 438	300 % (200 %)
1934	163 959	468 247	304 288	350 % (200 %)
1935	187 994	541 004	353 010	350 % (200 %)
1936	294 627	682 952	388 325	350 % (200 %)
1937	386 108	563 879	177 771	400 % (200 %)
1938	429,906	606,032	176 126	400 % (200 %)

Zdroj: SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 778, kart. č. 380, Rozpočtové hospodaření obce 1851–1941; Tamtéž, inv. č. 215, kniha č. 208, Kniha zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1913–1921; Tamtéž, inv. č. 216, kniha č. 209, Kniha zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1921–1924; Tamtéž, inv. č. 217, kniha č. 210, Kniha zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1924–1931; Tamtéž, inv. č. 218, kniha č. 211, Kniha zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1931–1938; Tamtéž, inv. č. 219, kniha č. 212, Kniha zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1934–1937; inv. č. 220, kniha č. 213, Kniha ze schůzí obecního zastupitelstva 1937–1940; Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938.

Z předložené tabulky vyplývá, že v průběhu celého sledovaného období se obyvatelé Nového Města museli potýkat s velmi vysokými přírůžkami, přičemž jejich výše dosáhla vrcholu v roce 1924, kdy činily 481 %. Ačkoliv docházelo i k jejich průběžnému snižování, v roce 1938 se opět vyšplhaly vysoko, a to na 400 %. V případě Nového Města se k přímým daním většinou

vybírala i přírážka k domovní/činžovní dani. Ta se ve většině případů pohybovala kolem 200 %. V již zmíněném roce 1924 se vybírala ve výši 228 %, což bylo maximum. Od roku 1929 do roku 1938 poté dosahovala výše 200 %.

S podobnými, byť ne tak výraznými finančními problémy, se město potýkalo již ve druhé polovině 19. století. Ačkoliv praxe přírážek zde fungovala obdobně, v některých letech tohoto období město dokázalo hospodařit i s přebytkem, který poté mohl sloužit k umořování schodku v rozpočtu pro následující rok. Šárka Doláková ve svém výzkumu uvádí příklady bilance hospodaření města v určitých letech. Vyplývá z nich, že například v roce 1900 město hospodařilo s přebytkem ve výši 114 809, 05 K. V roce 1910 však schodek rozpočtu vykazoval 11 248, 90 K³⁴³.

Pro srovnání s jinými městy obdobné velikosti uvedme, že i Vsetín v období první Československé republiky hospodařil se schodkovým rozpočtem, avšak situace zde nebyla tak vážná jako v Novém Městě. Výše přírážek k přímým daním se zde vyšplhala na maximální hodnotu 350 %³⁴⁴. Naopak příkladem města, kde finanční situace byla ve srovnání s Novým Městem ještě kritičtější, je Bystřice nad Pernštejnem, kde nejtíživější situaci zaznamenáváme v roce 1927, kdy město vypsalo 475% přírážku k přímým daním a 114% k dani domovní³⁴⁵.

V oblasti hospodaření se Nové Město tedy dlouhodobě potýkalo s problémy. Vysoké schodky v rozpočtu navíc vzrostly po první světové válce a byly umocňovány dalším zadlužováním v důsledku realizace nezbytných komunálních projektů. Tímto tématem se budu zabývat v následující kapitole.

³⁴³ DOLÁKOVÁ, Š.: Obecní samospráva, s. 95–97.

³⁴⁴ CHRÁSTECKÁ, K: Vývoj a fungování města Vsetín, s. 88.

³⁴⁵ Kronika Bystřice nad Pernštejnem 1912–1950, s. 44. Online dostupné na: <https://www.bystricenp.cz/pdf/kronika%201914-1950.pdf> (citováno ke dni 22. 12. 2022).

7.2 Budování moderní městské infrastruktury

7.2.1 Hygiena ve městě

Obecně lze konstatovat, že se hygienické podmínky ve městech v polovině 19. století nelišily od středověku, dokonce vlivem industrializace mohly být v některých případech i horší. Pro města tak bylo hlavní výzvou vyřešit otázku zásobování obyvatelstva kvalitní a zdravotně nezávadnou pitnou vodou, stejně jako vybudování moderní kanalizace. Dokud tento problém nebyl vyřešen, potýkala se města s častými a opakujícími se epidemiemi a poměrně vysokou úmrtností obyvatelstva³⁴⁶. V důsledku absence vodovodů, ale především chybějící kanalizace docházelo k znečišťování spodních vod³⁴⁷. V kombinaci se skutečností, že již od středověku až hluboko do 19. a někdy i 20. století byly hlavním zdrojem vody pro měšťany veřejně dostupné kašny, vytvářelo se zde ideální podhoubí pro šíření nemocí prostřednictvím kontaminace vody³⁴⁸.

Již od poloviny 19. století si Novoměšťané stěžovali na odtok silně znečištěných a zapáchajících vod z některých dvorů. Velmi časté byly také stížnosti na špatnou kvalitu pitné vody v některých studních, jež byly znečištěny především odpadní vodou z městského pivovaru. Občané tak často urgovali město kvůli častějšímu a řádnému čištění pitné vody. Za modernizační řešení v tomto období můžeme označit stavbu dřevěného vodovodu, který měl zajistit přesun pitné vody až k domům³⁴⁹. Stejně jako v řadě dalších měst se však zatím nepřistoupilo k realizaci vážnějších modernizačních řešení.

³⁴⁶ KLADIWA, P. – POKLUDOVÁ, A. – KAFKOVÁ, R.: *Finance a infrastruktura*, s. 63.

³⁴⁷ Tamtéž, s. 89.

³⁴⁸ Tamtéž, s. 63–64.

³⁴⁹ DOLÁKOVÁ, Š.: *Obecní samospráva*, s. 102.

Vhodný vodovod ve městě chyběl až do 20. let 20. století, kdy začaly první diskuse nad touto problematikou. Pro dokreslení situace můžeme zmínit stížnost, jež se řešila na konci roku 1916, v níž se uvádělo, že na Janské ulici, u veřejné studánky u jednoho z domů, je vyvrácen schod a odpadní voda teče do ulice, kde vytváří trvalou kaluž. Na stejné ulici se také měl vedle cesty nacházet „*hnus vzbužující nezakrytý záchod a nezakryté hnojniště z něhož močůvka vytéká na veřejnou cestu*“³⁵⁰. Situace byla neutěšená i během 30. let. Například v roce 1936 byla vznesena stížnost na znečišťování říčky Bezdečky: „*Potok Bezdečka jest tak znečišťován, že není možno vody jeho používat ani ku praní ani bílení prádla, že do vody tekou kanály ze Svatojánské ulice, že ve vodě plavou střeva, staré hrnce a že potok je odpadky z mlékárny z velké části znečišťován.*“³⁵¹ Podobná situace, kdy kanalizace ústila, stejně jako odpadní stoky z průmyslových podniků, přímo do vodních toků, byla poměrně běžná³⁵².

7.2.2 Kanalizace

Přestože v důsledku absence kanalizace a moderního vodovodu docházelo častokrát ke kontaminaci spodních vod a následným epidemiím, k budování moderních kanalizačních systémů přistupovala i velká města mnohdy až koncem 19. století. Například v německém Mnichově se s prováděním sanačních opatření započalo až v roce 1872. Pokles úmrtnosti ze 40,4 promile na 26,6 promile o dvacet let později jasně ukazuje, jak významně mohly tyto faktory ovlivňovat hygienickou a zdravotní situaci ve městech³⁵³.

³⁵⁰ SOkA Žďár, AM Nové Měst, ivč. 789, ev. č. 385, *Hygienické poměry 1884–1942: městský vodovod a kanalizace.*

³⁵¹ Tamtéž, *Hygienické poměry 1884–1942: městský vodovod a kanalizace.*

³⁵² KLADIWA, P. – POKLUDOVÁ, A. – KAFKOVÁ, R.: *Finance a infrastruktura*, s. 90.

³⁵³ Tamtéž, s. 89.

Celá druhá polovina 19. století je v Novém Městě provázána diskusemi o špatných hygienických podmínkách a především o absenci moderní kanalizace, přičemž zastupitelstvo často čelilo kritice a stížnostem ohledně úniků fekálií do zdrojů pitné vody. I přesto Nové Město nezažilo závažné epidemiologické situace. Je zde však doložena epidemie cholery na konci 60. let 19. století, kterou do města zavlekli prusí vojáci. Na přelomu 60. a 70. let došlo i k rozšíření nákazy černými neštovicemi a spálou. Neštovicím například podlehl i tehdejší novoměstský starosta Josef Šír³⁵⁴.

V roce 1923 se vybudování modernějšího kanalizačního systému začalo jevit již jako nutnost a začalo se konkrétně hovořit o možnostech jeho realizace. Uvažovalo se o vytvoření cementové kanalizace na Nivě, Malé ulici a ulici Brněnské. Byla vypsána soutěž pro firmy, přičemž nejlepší nabídku učinil p. Sobotka z Radešínské Svratky³⁵⁵. Projekt měl být hrazen z přebytků z hospodaření v tomto roce³⁵⁶. O plánované podobě kanalizačních systémů nemáme z dochovaných pramenů ucelený obraz. Je však patrné, že k vybudování systematické kanalizace v Novém Městě v tomto období nedošlo a začala být znovu aktuální až na konci roku 1931, kdy byla vypracována technická zpráva.

Do té doby město postupovalo převážně tak, že na náměstích a ulicích se k odvedení dešťových vod vybudovaly kryté kanály, a to navíc pouze v místech, kde se to jevilo jako nejnaléhavější, často jen u nejvýznamnějších budov. Soukromé domy měly vlastní žumpy. Tyto kanály poté vedly k otevřenému odpadu, avšak nebyly patrně příliš dobré kvality. Dokládá to mimo jiné i následující úryvek ze stížnosti ředitele velkostatku na prosakující kanál u zámku: „*Hlavní obecní kanál vedoucí pod chodníkem vedle zámecké zahrady jest v tak špatném stavu, že jak již několikrátě ústně oznámeno bylo, protékající voda prosakuje od léta minulého roku*

³⁵⁴ DOLÁKOVÁ, Š.: *Obecní samospráva*, s. 103.

³⁵⁵ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 216, kniha č. 209, *Knihy zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1921–1924*. Zasedání dne 5. června 1923.

³⁵⁶ Tamtéž, zasedání dne 20. listopadu 1923.

zed' zámecké zahrady v délce asi 20 metrů tak, že tato celá část zahrady jest úplně rozbahněna, zed' zahradní poškozena již tak, že nebude-li okamžitě provedena důkladná oprava se zed' sesune čímž obci vzniknou četná vydání. V posledních letech z téhož důvodu provedené opravy tohoto kanálu ukázaly se úplně bezvýslednými, takže by se z úsporných ohledů nedoporučovalo tímtéž způsobem stávající zlo odstraniti, tím méně, že dle doslechu přikročí okresní silniční výbor k rozšíření mostu u něhož kanál vyúst'uje a následkem toho bude beztak nutno konečnou část kanálu definitivně upravití."³⁵⁷ Podobných stížností na znečišťování rodinných domů a jejich zahrad či jiných domů splašky a odpadní vodou však lze v tomto fondu najít nespočet. Vše navíc bylo předmětem častých sousedských sporů, které muselo ve většině případů řešit i zastupitelstvo³⁵⁸.

V srpnu roku 1931 byl vypracován generální návrh soustavné kanalizace pro Nové Město na Moravě. Odhadovaná cena projektu se tehdy vyšplhala na 2 500 000 korun. V rámci tohoto projektu město patrně původně neobjednalo čistící stanici odpadních vod. Později ale byla do něj zahrnuta s přípisem, že by její vystavění v celkovém kontextu nečinilo větších potíží, ovšem pro fungování celého projektu je zásadní. Na základě tohoto projektu začalo město budovat postupně v jednotlivých částech města a ulicích kanalizační systém. Z dochovaných pramenů je patrné, že se však již počátkem 40. let obec začala potýkat s nedostatkem financí na další jeho stavbu a po celou válečnou dobu práce probíhaly velmi pomalu. K úpravám poté průběžně docházelo během 40. a 50. let. Jelikož byla současně průběžně budována nová městská zástavba, nelze stanovit jasný termín dokončení.

³⁵⁷ SOkA Žďár, AM Nové Město, ivč. 789, ev. č. 385, *Hygienické poměry 1884–1942: městský vodovod a kanalizace*.

³⁵⁸ Tamtéž, *městský vodovod a kanalizace*.

Závěrem ještě dodejme, že čistička odpadních vod byla zřízena po roce 1959 v rámci výstavby prvního novoměstského sídliště, a to u Cihelského rybníka³⁵⁹, a v 90. letech došlo k vybudování čistírny odpadních vod u rybářského revíru Loučka 4 (dříve Bobrůvka)³⁶⁰.

7.2.3 Vodovod

Podobně jako kanalizace, i vybudování vodovodu představovalo jeden z nejvýznamnějších komunálních projektů. Již od druhé poloviny 19. století byla kvalita a dostupnost vody velmi často řešenou záležitostí. Jak již bylo zmíněno v úvodní části této podkapitoly, během námi sledovaného období nabývá stále více na důležitosti otázka zásobování obyvatelstva kvalitní čistou vodou a vyloučení rizika kontaminace, vedoucí k různým epidemiím a zvýšené úmrtnosti obyvatelstva³⁶¹.

Od poloviny 19. století mohly i v malých městech vedle studní existovat například také jednoduché gravitační (samospádové) vodovody, rozvádějící vodu do domů³⁶². Ačkoliv archivních pramenů pojednávajících o zásobování Nového Města vodou není mnoho, můžeme zjistit, že primitivní dřevěné vodovody rozváděly pitnou vodu i zde, avšak pouze v centru města, a občané žijící mimo něj ještě počátkem 90. let požadovali po vedení města jeho rozšíření. Pokud jde o projekty moderního vodovodu, ty častokrát krachovaly na nedostatku finančních prostředků. Ve městě však pochopitelně fungovaly studny, na jejichž čistotu ale zastupitelstvo často dostávalo stížnosti³⁶³.

³⁵⁹ KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Historický kalendář na léta 1945–1990*, s. 112.

³⁶⁰ Tamtéž, s. 176.

³⁶¹ KLADIWA, P. – POKLUDOVÁ, A. – KAFKOVÁ, R.: *Finance a infrastruktura*, s. 63.

³⁶² Tamtéž, s. 66.

³⁶³ DOLÁKOVÁ, Š.: *Obecní samospráva*, s. 102.

O nutnosti zřízení moderního vodovodu se v Novém Městě hovořilo hned po vzniku samostatné Československé republiky. K významnějšímu posunu od slov k činům se však přistoupilo až koncem 20. let. Tak například v roce 1928 došlo ke zkoumání vodních pramenů u obce Studnice. Proběhl jejich chemický rozbor, ze kterého bylo zjištěno, že prameny obsahují měkkou a pitnou vodu, která se hodí jak na pití, tak i na vaření a praní³⁶⁴.

Na prosincovém zasedání roku 1929 bylo následně ujednáno, že vypracování generálního projektu na vybudování vodovodu bude zadáno profesoru české techniky Ing. Dr. Zavadilovi³⁶⁵, který poté zpracoval i projekt detailní za částku 27 500 Kč³⁶⁶. Tento projekt byl společně s prosbou o povolení k jeho realizaci v červenci roku 1931 zaslán na Okresní úřad v Novém Městě na Moravě. K realizaci celého počínu se úřad vyjádřil kladně v říjnu téhož roku. Dle návrhu se počítalo s cenou projektu ve výši 2 300 000 korun. Jen pro zajímavost uveďme, že město mělo být zásobováno pitnou vodou prostřednictvím vodovodu postaveného z moderních ocelových trubek³⁶⁷.

Na dubnovém zasedání roku 1933 městské zastupitelstvo odsouhlasilo, aby se přikročilo k potřebným půjčkám pro jeho stavbu. V této době již byly všechny přípravné práce dokončeny a po zaplacení bylo možné v dohledné době přejít ke stavebním pracím. V souvislosti s tím na zasedání znovu ožily i diskuse o kanalizaci, avšak proti argumentu, že podmínkou řádné kanalizace je vybudovaný vodovod, nebyly vzneseny již žádné připomínky. Zastupitelstvo poté jednomyslně rozhodlo zažádat o příslušné subvence a výpůjčku ve výši 2 300 000 Kč na celý

³⁶⁴ Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938, s. 106.

³⁶⁵ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 217, kniha č. 210, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1924–1931*. Zasedání dne 19. prosince 1929.

³⁶⁶ Tamtéž, zasedání dne 25. července 1930.

³⁶⁷ Tamtéž, inv. č. 789, ev. č. 385, *Hygienické poměry 1884–1942: městský vodovod a kanalizace*.

projekt³⁶⁸. Současně se dbalo na to, aby projekt vodovodu byl rentabilní. Z toho důvodu bylo nutné získat co nejvíce odběratelů, od kterých mělo být vybíráno příslušné vodné³⁶⁹.

Na zasedání v červenci téhož roku se začaly projednávat finanční nabídky na jímací práce od různých firem. Při této příležitosti se ale rozpoutala debata nad načasováním celého projektu. Někteří členové zastupitelstva začali doporučovat, aby se se stavbou vodovodu vyčkalo na příznivější dobu, neboť republika právě čelila dopadům Všeobecné hospodářské krize a přírážky za stavbu projektu by mohly obyvatelstvo nepříjemně finančně zatížit. Současně byly vysloveny obavy, aby se obyvatelé na vodovod vůbec připojili a nevyužívali stále svých studen. Tomu však další zastupitelé oponovali, že celým projektem odpadne městu péče o městské kašny a studny a navíc byl uveden argument, že plánovaná stavba okresní nemocnice je podmíněna i moderním vodovodem. Většinou zastupitelů byly nakonec další práce schváleny³⁷⁰.

Intenzivnější jednání poté na určitou dobu ustala a obnovila se až po zasedání zastupitelstva v lednu roku 1935, kdy na doporučení Státní stavební správy v Brně byla vypsána soutěž na realizaci zamýšleného projektu³⁷¹. Nejlepší nabídku předložila firma Emil Káš z Brna, a to za 1 127 691,80 Kč. Firmě bylo po delší diskusi také zadáno provedení domovních vodovodních přípojek za 208 250 Kč³⁷².

³⁶⁸ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 218, kniha č. 211, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1931–1933*. Zasedání dne 18. dubna 1933. Subvence se skládala z různých finančních položek poskytnutých z četných institucí, a to například z fondů ministerstva sociální péče, ministerstva veřejného zdravotnictví, ministerstva zemědělství či zemského výboru. Viz Tamtéž, inv. č. 789, ev. č. 385, *Hygienické poměry 1884–1942: městský vodovod a kanalizace*.

³⁶⁹ Tamtéž, inv. č. 789, ev. č. 385, *Hygienické poměry 1884–1942: městský vodovod a kanalizace*.

³⁷⁰ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 218, kniha č. 211, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1931–1933*. Zasedání dne 28. července 1933.

³⁷¹ Tamtéž, zasedání dne 18. ledna 1835.

³⁷² Tamtéž, zasedání dne 6. září 1935.

Na stavbě se konečně začalo pracovat 20. června roku 1935³⁷³. Podnikatel se současně zavázal, že bude zaměstnávat místní řemeslníky a dělníky, kterým měl také zajistit dodržení čtyřicetihodinové týdenní pracovní doby³⁷⁴.

Velká část projektu byla hotová již koncem roku 1935, kdy byla již většina budov ve městě připojena k vodovodu. Byla také schválena pravidla týkající se poplatků za odběr vody z vodovodu. Bylo rozhodnuto o výběru všeobecného vodného, kdy musel určitou částku platit každý, ať již byl na vodovod připojen či nikoliv. Cena se také odvíjela od počtu místností, které mohly být k vodovodu připojeny. Dle skutečné spotřeby se cena určovala tam, kde již byly nainstalovány vodoměry³⁷⁵. Hlavní stavba však byla dokončena až v srpnu roku 1936, kdy byl vodovod předán do prozatímního užívání³⁷⁶. Práce na něm však pokračovaly i v následujících letech, například v souvislosti se stavbou nemocnice či rozrůstáním města – stavbou nových kolonií rodinných domků³⁷⁷. Vodovod byl poté oficiálně zkolaudován až 19. dubna 1940³⁷⁸.

Kapacita vodovodu však již kolem roku 1939 vykazovala deficit, a to zejména po jeho napojení na nově vzniklou okresní nemocnici, kdy musela být přijata úsporná opatření. K prohloubení krize poté došlo díky velkému suchu v roce 1942, kdy výrazně poklesla vydatnost pramenů, ze kterých byl vodovod zásobován. Obyvatelstvo tehdy doufalo v podzimní a zimní srážky, ovšem ty se neobjevily v očekávané intenzitě a ve městě začaly vznikat velké obavy z katastrofy či dokonce živelné pohromy. Pitná voda se tehdy znovu čerpala z městských studen

³⁷³ Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938, s. 109.

³⁷⁴ Tamtéž, s. 108. Řádně také vedl stavební deník celého projektu, který se dochoval ve Státním okresním archivu ve Žďáru nad Sázavou. Blíže viz SOKA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 789, kart. č. 386, *Hygienické poměry: Úpravy vodních toků*.

³⁷⁵ Tamtéž, inv. č. 219, kniha č. 212, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1934–1937*. Zasedání dne 6. prosince 1935.

³⁷⁶ Tamtéž, inv. č. 789, kart. č. 386, *Hygienické poměry: Úpravy vodních toků*.

³⁷⁷ Tamtéž, inv. č. 220, kniha č. 213, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1937–1940*. Zasedání dne 8. října 1937.

³⁷⁸ Tamtéž, inv. č. 789, kart. č. 386, *Hygienické poměry: Úpravy vodních toků*.

a byl taktéž ohrožen provoz nemocnice. Pomohlo až posílení vodovodu vodou z pramene z Vávrovy louky u Pohledce v prosinci roku 1943³⁷⁹.

7.2.4 Stavba okresní nemocnice

Stavby nemocnic a řešení zdravotní péče vůbec patřily mezi velmi důležité úkoly obecních samospráv, mimo jiné i v souvislosti s vysokým počtem epidemií, které v městském prostředí vznikaly. Situace byla ale velmi odlišná v jednotlivých regionech, neboť záleželo na kvalitě vody, kanalizace, ale i celkovém životním prostředí lokality, dostupnosti lékařské péče a dalších preventivních opatřeních. Obecně však platilo, že movitější občané si za kvalitnější lékařskou péči platili, obecním chudým se základní péče dostávalo zpravidla zdarma. Ti nejmajetnější si mohli dovolit cestovat do velkých měst za specialisty a dopřávat si ozdravné pobyty v lázních či různých letoviscích.

Ke zlepšení chabých hygienických podmínek ve městech také mnohdy přispělo přeložení hřbitova z centra města na jeho okraj. Tlející těla mohla zapříčinit kontaminaci spodních vod, které se mohly stát zdrojem nemocí či v horším případě epidemií³⁸⁰.

Stěhování hřbitova z centra města proběhlo v Novém Městě poměrně brzy, a to již na počátku 19. století. V roce 1801, kdy velkou část města poničil velký požár, bylo rozhodnuto zrušit hřbitov, který se nacházel kolem kostela sv. Kunhuty. Hřbitov byl kompletně rozbourán a kamení z něj se použilo na obnovu požárem zničených budov. Vedení města tak postupovalo

³⁷⁹ KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Historický kalendář na léta 1918–1945*, s. 170.

³⁸⁰ Například starý novojičimský hřbitov se vedle kapacitních problémů potýkal také s tím, že vzlínající spodní voda bránila rozkladu těl, která v nezetlelém stavu zůstávala i více jak 15 let. To vše mohlo být spouštěčem četných epidemií či nemocí. Viz KLADIWA, P. – POKLUDOVÁ, A. – KAFKOVÁ, R.: *Finance a infrastruktura*, s. 115.

v souladu s císařským doporučením, které město obdrželo již několik let předtím. Dle doporučení tak došlo k vytvoření nového hřbitova mimo centrum města, kde stojí dodnes³⁸¹.

Před zřízením nemocnice v Novém Městě byli nemocní nejčastěji převáženi do nemocnic v Poličce a Německém (dnešním Havlíčkově) Brodě, ale někteří i do Brna. Sanitní automobil byl v té době provozován místním hasičským sborem, který měl pro poskytování první pomoci sestaven a vyškolen tzv. samaritní oddíl, vybavený základními zdravotnickými pomůckami³⁸².

Na prosincovém zasedání obecního zastupitelstva v roce 1935 bylo sděleno, že vedení města podalo žádost k zemskému úřadu v záležitosti zřízení okresní nemocnice v Novém Městě na Moravě³⁸³. Kladné vyjádření k této žádosti ze strany zemské rady bylo oznámeno na zasedání zastupitelstva v únoru 1936. Bylo sděleno, že po prozkoumání míst vhodných pro její stavbu bylo Nové Město radou vyhodnoceno jako nejvhodnější. Podmínkou pro uskutečnění projektu bylo současně dokončení pokládky vodovodu v Novém Městě. Zastupitelstvo se jednohlasně shodlo, že společně budou všichni usilovat o realizaci stavby nemocnice, od jejíhož uskutečnění si mimo jiné slibovali i hospodářské povznesení města³⁸⁴.

Problém však, stejně jako u většiny významných komunálních projektů, opět představovaly finance. Okresní úřad sice se stavbou nemocnice v Novém Městě plně souhlasil, ale sám na její zřízení nebyl schopen poskytnout dostatečný kapitál. Úřad proto rozhodl, že pošle oběžník na všechny obce v okrese s prosbou, aby na stavbu libovolně přispěly. Po Novém Městě poté požadoval příspěvek ve výši 100 000 Kč. Nové Město pro tento účel využilo různých fondů, ve kterých mělo své finance uloženy. Tyto finanční rezervy byly současně podpořeny dobrovolnou

³⁸¹ TRNKA, František: *Kroniky Novoměstské*. Část II. Nové Město na Moravě 1912, s. 11.

³⁸² KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Historický kalendář na léta 1918–1945*, s. 103.

³⁸³ SOKA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 219, kniha č. 212, *Knihy zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1934–1937*. Zasedání dne 6. prosince 1935.

³⁸⁴ Tamtéž, zasedání dne 14. února 1936.

sbírkou mezi obyvatelstvem³⁸⁵. Na vybudování nemocnice byla také novoměstskému okresu povolena Zemským úřadem v Brně půjčka 2,5 milionu korun³⁸⁶.

Je nutné zmínit, že nadšení ze stavby nemocnice v Novém Městě rozhodně nesdílela Bystřice nad Pernštejnem a Město Žďár, jelikož obě města taktéž o její zřízení usilovala a vedla za tímto účelem dlouhá jednání u příslušných úřadů a korporací³⁸⁷. Jak již bylo zmíněno, stavba nemocnice pro dané město představovala významné zvýšení jeho důležitosti a prestiže jakožto zdravotního centra a znamenala také příslib hospodářských zisků do budoucna.

Situaci dobře dokreslují Horácké listy: „*Okresní nemocnice znamená pro každé město nesporně značný hospodářský zisk. Není proto divu, že se o ni ucházejí i ostatní města našeho okresu, Město Žďár a Bystřice nad Pern. Ovšem Žďár jest svou polohou příliš blízko Něm. Brodu, kde už nemocnice je, a Bystřice zase v jižní části okresu, odkud je spád víc k Tišnovu a do Brna. Nové Město je uprostřed okresu, je odtud asi stejně daleko do nejbližších nemocnic (Polička, Něm. Brod, Brno), a jako město okresní a přirozené centrum se podle názoru brněnských odborníků nejlépe hodí jak sídlo nemocnice. Má spojení vlakové, autobusové, tepny komunikační vycházející odtud a má hlavně hotový vodovod s dostatečným množstvím vody, což je jednou ze základních podmínek pro stavbu nemocnice.*“³⁸⁸ Z úryvku je tedy patrné, že Nové Město těžilo především ze své pozice přirozeného centra okresu (především strategická pozice), která byla navíc umocněna statusem okresního města.

Definitivní rozhodnutí stavět nemocnici v Novém Městě na Moravě padlo 8. října 1936 a přípravné práce začaly již 14. října 1936. Vypracování projektu bylo zadáno brněnskému

³⁸⁵ Tamtéž, zasedání dne 20. 11. 1936.

³⁸⁶ KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Historický kalendář na léta 1918–1945*, s. 144.

³⁸⁷ Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938, s. 172.

³⁸⁸ Okresní nemocnice (autor neuveden). Horácké listy, č. 9, 28. únor 1936, s. 1–2.

architektovi Ing. arch. Bedřichu Rozehnalovi³⁸⁹. Stavba samotná byla zadána taktéž brněnské firmě stavitele Josefa Špačka za celkový obnos 2 319 043,90 Kč³⁹⁰.

Dle plánu měla mít nemocnice celkem pět budov. Hlavní dvoupatrovou nemocniční budovu s jednopatrovým operačním křídlem o přibližné zastavěné ploše 2 000 m², přízemní hospodářskou budovu o rozloze 700 m², dále isolační pavilón o rozloze 380 m², prosekturu (patologické oddělení) o rozloze 150 m² a jednopatrovou obytnou budovu pro ředitele a správce o rozloze 140 m². Celkově tak měla být zastavěna plocha o přibližné rozloze 3 370 m².³⁹¹

Základní kámen ke stavbě nemocnice byl slavnostně položen 21. srpna 1938³⁹², a to za účinkování mužských pěveckých sborů místního hudebního spolku Smetana a bystřického Sokola. Předpokládalo se, že stavba bude dokončena během roku 1938, aby běžný povoz mohl začít hned od ledna 1940. Události, které přinesly roky 1938 a 1939, ale stavbu načas přerušily³⁹³ a k zahájení částečného provozu s příjmem pacientů nakonec došlo až 1. prosince 1940³⁹⁴.

7.2.5 Městská jatka

Ve druhé polovině 19. století se městská zastupitelstva zabývala i problematikou stavby jatek. Obecní legislativa Předlitavska přidělila v 60. letech 19. století jatka do kompetence obcí. Na základě moderních lékařských výzkumů se začalo hovořit o nutnosti dohledu nad zpracováním masa a budováním centrálních porážek, neboť některé epidemie a nemoci měly

³⁸⁹ HOMOLOVÁ-PECKOVÁ, Tamara: *80 let jsme vám nablízku, aneb, příběh novoměstské nemocnice*. Nové Město na Moravě 2019, s. 9.

³⁹⁰ *Stavba okresní věř. nemocnice* (autor neuveden). Horácké listy, č. 24, 7. června 1938, s. 4.

³⁹¹ *Jubileum okres. nemocnice v Nov. Městě na Mor.* (autor neuveden). Horácké listy, č. 34, 26. srpna 1938, s. 2.

³⁹² Kronika Nového Města na Moravě 1938–1953, s. 5.

³⁹³ KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Historický kalendář na léta 1918–1945*, s. 149–150.

³⁹⁴ HOMOLOVÁ-PECKOVÁ, T.: *80 let*, s. 19. Bližší informace k dostavbám nemocnice a pořízení vybavení v letech 1940–1945 viz SOKA Žďár, OÚ Nové Město, inv. č. 1342, *Stavba nemocnice v Novém Městě na Moravě 1940–1945*.

původ právě v konzumaci zkaženého masa³⁹⁵. V tomto období se také začala nově uplatňovat chladírenská technika a metody konzervování masa, které byly dosud velmi omezené. Před vznikem jatek byl však prodej masa a masných výrobků ve většině měst soustředěn především do masných krámů, v jejichž blízkosti se nacházely porážky cechů nebo později živnostenských společenstev řezníků.

Podobná situace byla i v Novém Městě, kde se vzhledem ke špatným hygienickým podmínkám, které často provázely porážku dobytka, začaly během 70. a 80. let ozývat hlasy volající po nutnosti výstavby městských jatek. K její realizaci došlo až během 90. let 19. století v okrajové části města. Do provozu byla nová jatka uvedena koncem roku 1896. Od té doby měli všichni řezníci ve městě povinnost porážet dobytek pouze zde, kde na kvalitu masa dohlížel okresní zvěrolékař Albert Kancnýř. Kompletní stavbu zrealizoval stavitel a tehdejší starosta Josef Sadílek, přičemž celkové náklady se vyšplhaly na 4 500 zlatých. Samotný provoz jatek ročně vyšel přibližně na 769 zlatých. Obecním zastupitelstvem byla současně vydána vyhláška o zákazu zřizování soukromých jatek v Novém Městě³⁹⁶.

Na počátku námi sledovaného období nebyla městská jatka předmětem větší pozornosti ze strany zastupitelstva. Až v červnu roku 1925 se začalo hovořit o možnosti odprodat jatka místním řezníkům. Starosta argumentoval tím, že okresní zvěrolékař neustále požaduje zvyšování mzdy za dozor na jatkách a prohlídku masa a obecní agenda je zatěžována vybíráním jatečních poplatků, které navíc ani poslední dobou nestačí k úhradě investovaného kapitálu. Dozorem nad realizací prodeje byl pověřen Karel Žák z Lidové strany, který však upozornil na skutečnost, že v případě odprodeje jatek soukromým řezníkům hrozí situace, kdy se řezníci nebudou schopni mezi sebou dohodnout a každý začne porážet ve svém soukromém domě.

³⁹⁵ KLADIWA, P. – POKLUDOVÁ, A. – KAFKOVÁ, R.: *Finance a infrastruktura*, s. 98–99.

³⁹⁶ DOLÁKOVÁ, Š.: *Obecní samospráva*, s. 103–104.

V tomto případě by nadřízené úřady mohly na základě zdravotních zákonů po městu požadovat opětovné vykoupení či založení nových jatek. Karel Žák proto navrhoval, aby si město v kupní smlouvě vyhradilo právo dohledu nad porážkami a mělo tak možnost situaci kontrolovat. S tímto návrhem většina členů souhlasila a bylo odsouhlaseno prodej jatek uskutečnit za cenu 30 000 Kč³⁹⁷. Po řadě dalších jednání bylo však nakonec rozhodnuto odstoupit od tohoto záměru. Játka tedy i nadále zůstala v majetku města³⁹⁸. Menší modernizací navíc prošla v roce 1939, kdy byla připojena na vodovod³⁹⁹.

7.2.6 Elektrifikace a osvětlení města

Zásobování města elektrickou energií patřilo do kategorie komunálních projektů, které byly prospěšné a užitečné, nikoliv však životně nutné⁴⁰⁰. Je nezbytné si uvědomit, že v 19. století, kdy se fenomén elektráren dostával do širšího povědomí lidí, se jednalo o odvětví poměrně mladé, s nímž nebylo mnoho zkušeností⁴⁰¹. Elektrárny se těžce prosazovaly proti známějším plynárnám, neboť elektrické technologie byly složitější, zařízení značně nedokonalá a chyběli odborníci. Navíc elektrické osvětlení bylo dvakrát až čtyřikrát dražší než to plynové⁴⁰². Počátky soustavné elektrifikace spadají mezi léta 1914 až 1919. S elektrifikačním zákonem poté přichází období soustavné elektrifikace Moravy⁴⁰³.

První diskuze o zavedení elektrického proudu v Novém Městě začaly probíhat až na přelomu 19. a 20. století. Až do roku 1907 bylo město kompletně bez elektrické energie.

³⁹⁷ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 217, kniha č. 210, *Knih zázpisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1924–1931*. Zasedání dne 19. června 1925.

³⁹⁸ Tamtéž, zasedání dne 16. října 1925.

³⁹⁹ Tamtéž, inv. č. 789, ev. č. 385, *Hygienické poměry 1884–1942: městský vodovod 1851–1945*.

⁴⁰⁰ KLADIWA, P. – POKLUDOVÁ, A. – KAFKOVÁ, R.: *Finance a infrastruktura*, s. 35.

⁴⁰¹ FASORA, L.: *Svobodný občan*, s. 213.

⁴⁰² KLADIWA, P. – POKLUDOVÁ, A. – KAFKOVÁ, R.: *Finance a infrastruktura*, s. 35.

⁴⁰³ Tamtéž, s. 37.

Právě v tomto roce se Nové Město dočkalo prvního veřejného elektrického osvětlení, kdy obchodník Jan Kadlec nechal na své pile instalovat první generátor ve městě. Elektřina byla zavedena i do jeho domu, ale také do domu lékaře a bývalého starosty města Josefa Svítla, do hostince U Kozů a evangelické fary. V roce 1911 na schůzích obecního zastupitelstva navíc proběhlo několik debat o elektrifikaci celého města. V roce 1913 dokonce byla přijata nabídka Josefa Trefulky na vedení elektrického proudu z jeho továrny ve Žďáře. Z tohoto projektu však nakonec sešlo⁴⁰⁴.

Znovu byla otázka elektrifikace otevřena až v prosinci roku 1917, kdy se začaly znovu řešit dosud nevyřízené smlouvy s Josefem Trefulkou⁴⁰⁵. Podstatnější rozhodnutí byla učiněna na dubnových a květnových zasedáních roku 1918. Zastupitelstvo se zde shodlo, aby se co nejdříve začalo se stavbou rozvodní sítě a byly k tomu podniknuty nezbytné kroky. Byla tak provedena pochůzka po městě a na jejím základě vypracován projekt rozvodní sítě. Starosta Škrla se v Brně zúčastnil několika jednání v zájmu zdárného vyřízení všech smluv. V průběhu celého procesu se však začaly objevovat i první problémy. V této době bylo například patrně nemožné sehnat velké množství měděných drátů. Aby město bylo napojeno na elektřinu, muselo by se místo nich využít drátů železných, což však s sebou přinášelo četné nedostatky jako například výrazně nižší vodivost, ale také trvanlivost, neboť po deseti letech bylo záhodno dráty opět vyměnit. Zastupitelstvem bylo nakonec rozhodnuto, aby se celý projekt odložil na příznivější dobu, kdy bude více pracovních sil a materiál bude levnější⁴⁰⁶.

K významnějšímu posunu došlo až na jednání v červenci roku 1922, kdy starosta ve svém projevu k ostatním zastupitelům připomněl, že finanční situace neumožňovala, aby se město k elektrickému vedení připojilo dříve, zdůraznil však, že teď by mohl nastat ten správný okamžik.

⁴⁰⁴ DOLÁKOVÁ, Š.: *Obecní samospráva*, s. 103.

⁴⁰⁵ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 215, kniha č. 208, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1913–1921*. Zasedání dne 13. prosince 1917.

⁴⁰⁶ Tamtéž, zasedání dne 8. dubna 1918. Srov. Tamtéž, zasedání dne 11. května 1918.

Jako příznivá se například jevila skutečnost, že se k elektrické energii rozhodlo připojit i Město Žďár, což by nejspíš celou záležitost ulehčilo, a zároveň městské finance se nacházely v lepší kondici. Bylo konstatováno, že v ideálním případě by město mohlo být připojeno k elektrické síti do tří měsíců. Současně byl zvolen elektrárenský odbor, který měl za úkol prostudovat všechny podmínky pro připojení a připravit všechny náležitosti smlouvy. Celková částka na realizaci projektu byla vyčíslena na 437 000 Kč⁴⁰⁷.

Když elektrárenský odbor shledal podmínky připojení vyhovujícími, následovalo řešení otázky, jak přesně se bude celý projekt financovat. V této souvislosti připomeňme, že do celkové ceny nebylo zařazeno samotné elektrické osvětlení a jeho instalaci bylo nutné řešit externě⁴⁰⁸. Proto se na začátku listopadu 1922 jednalo o nabídkách firem na instalaci elektrického osvětlení v obecních budovách. Nejvýhodnější variantou za daných okolností bylo, aby i samotnou instalaci provedla a. s. Západomoravské elektrárny⁴⁰⁹.

Snaha vedení města o zavedení elektrického proudu se ale neobešla bez komplikací. Někteří občané totiž sepsali petici, ve které vystupovali proti vedení elektrické energie po sloupech. Celá petice byla především motivována tím, že se občané báli o své bezpečí. Vedení města však tyto stížnosti zamítlo⁴¹⁰.

V zimních měsících roku 1923 začala probíhat instalace elektrického vedení po městě, přičemž proud byl do sítě dodáván Západomoravskou elektrárnou v Oslavanech⁴¹¹. V červnu 1923 bylo poté rozmístěno po městě celkem 51 lamp elektrického osvětlení⁴¹². Kompletní cena

⁴⁰⁷ Tamtéž, inv. č. 216, kniha č. 209, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1921–1924*. Zasedání dne 6. července 1922.

⁴⁰⁸ Tamtéž, zasedání dne 26. července 1922.

⁴⁰⁹ Tamtéž, zasedání dne 2. listopadu 1922.

⁴¹⁰ Tamtéž, zasedání dne 17. listopadu 1922.

⁴¹¹ *Kronika Nového Města na Moravě (1919)1922–1938*, s. 11.

⁴¹² SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 217, kniha č. 210, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1924–1931*. Zasedání dne 2. března 1925.

tohoto projektu se vyšplhala do výše 750 000 Kč. Hlavní zásluhy za jeho realizaci se připisují především starostovi města Šimonu Škrlovi⁴¹³.

Na tomto místě je nutné poznamenat, že po zavedení elektřiny do města docházelo k připojení jednotlivých domů k síti spíše průběžně. Avšak již v době, kdy byl k síti připojen ještě relativně nízký počet domů, se její odběratelé potýkali s nedostatečným přidělem proudu a bylo jasné, že síť musí být rozšířena a zesílena⁴¹⁴.

V červnu 1931 se vedení města zabývalo žádostí o povolení úprav rozvodu elektrické energie. Plán úprav byl obsažen ve zprávě Západosmoravské elektrárny v Brně a týkal se stavby spínací stanice s obytnou budovou, garáží, kůlnou a skladištěm na benzín. Dále mělo následovat přeložení stávajícího vedení 22 kW do této stanice a proběhnout výstavba dvojitého vedení za účelem připojení druhé stanice v Novém Městě a přilehlých obcích. Posledním bodem zprávy byla informace o záměru postavit druhou transformovnu pro město a provést změny na rozvodné síti⁴¹⁵. Tato žádost byla schválena a přešlo se k realizaci stavby.

V kronice města se v souvislosti s touto akcí uvádí: „Dne 8. července r. 1932 uvedena byla v činnost nová přepínací stanice. Účelem těchto zařízení jest, aby dodávání proudu el. pro Horácko bylo zabezpečeno. Působením jinovatky trhaly se často v zimě dráty elektrického vedení a Nové Město bylo často bez proudu. Na spínací stanici je nyní připojeno el. vedení od Nedvědice a Velkého Meziříčí a Žďáru. Pro podnik tento vystavena byla u silice k Petrovicím budova nákladem 320 000 Kč, již vystavěl brněnský stavitel Čeněk Ruller. Vnitřní elektrické

⁴¹³ Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938, s. 14.

⁴¹⁴ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 217, kniha č. 210, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1924–1931*. Zasedání dne 27. listopadu 1925. Srov. Tamtéž, zasedání dne 19. února 1926. K prodlužování elektrické sítě docházela také v kontextu výstavby nových částí města, například na Nivě a za Masarykovou ulicí. Tamtéž, zasedání dne 13. října 1927. Podobné případy lze pozorovat i v průběhu 30. let. Tamtéž, inv. č. 219, kniha č. 212, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1934–1937*. Zasedání dne 15. června 1934. Srov. Tamtéž, zasedání dne 20. listopadu 1936.

⁴¹⁵ Tamtéž, inv. č. 797, kart. č. 384, *Elektrifikace*.

zařzení opatřily Západosmoravské elektrárny nákladem 80 000 Kč. Podnik vedou tři úředníci a kromě nich jsou v něm zaměstnáni čtyři montéři, 45 pomocníků, celkem tedy 52 lidí⁴¹⁶.

7.2.7 Okresní úřad

Na zasedání zastupitelstva v únoru 1928 se poprvé začala řešit jedna ze základních povinností okresního města - opatřit místnosti pro okresní úřad. Jelikož celá záležitost měla být vyřešena co nejdříve, vedení města poskytlo pro zasedání okresního zastupitelstva prozatímně zasedací síň na městské radnici a dalo příslib v nejbližší době zajistit samostatnou budovu. Zastupitelstvo rozhodlo oslovit zemskou politickou správu s žádostí o vyslání referenta, který by pomohl vytipovat nejvhodnější místo pro realizaci projektu. Na schůzce s referentem byly jako vhodné lokality vybrány dům na náměstí čp 118, zvaný Obecník, nebo nová stavební parcela na Nivě pod reálkou. Definitivní rozhodnutí mělo vzejít z diskuzí na dalších zasedáních zastupitelstva⁴¹⁷.

Jednání postoupila v červenci téhož roku, kdy se projednaly různé nabídky⁴¹⁸ a nakonec bylo rozhodnuto zakoupit dům čp. 12 na náměstí, což se jeví jako nejvýhodnější řešení. Zastupitelstvem bylo schváleno tento dům od rodiny Filipi odkoupit za 360 000 Kč a pokrýt výpůjčkou u obecní spořitelny v Novém Městě. V plánu však bylo využít jej pouze

⁴¹⁶ Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938, s. 68.

⁴¹⁷ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 217, kniha č. 210, *Knihy zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1924–1931*. Zasedání dne 24. února 1928. Srov. *Stavba okresního domu v Novém Městě na Moravě* (autor neuveden). Horácké listy, č. 7, 17. února 1928, s. 3.

⁴¹⁸ Zastupitelstvo zvažovalo nabídky Nadačního ústavu prodat dům čp. 126 za 350 000 Kč, nabídku Adolfa Slonka, který žádal za svůj dům čp. 211 70 000 Kč, Josefa Bohumila Částka za domy čp. 209 a 210 částku 380 000 Kč, a dále také nabídku cukráře Jana Jelínka, který nabízel svůj dům čp. 206 (bez udání ceny).

pro provizorní umístění okresního úřadu, neboť se stále uvažovalo nad kompletně novou budovou⁴¹⁹.

Docházelo k dalším složitým jednáním a k hledání vhodného místa pro stavbu nové budovy. Stále se však hodně diskutovalo i o možnosti využití Obecníku, přestože již nebyl v nejlepším stavu a v budoucnu by vyžadoval četné úpravy⁴²⁰. Ačkoliv se rada města snažila ministerstvo přesvědčit, že dané místo je jednoznačně nejvhodnější, pro realizaci této myšlenky nebylo nadřízenými orgány uděleno povolení⁴²¹. Neschopnost vybrat vyhovující stavební místo a lpění na myšlence využít chátrající Obecník vyvolaly ve městě rozruch. Kritika se objevila i v Horáckých listech, které poukazyvaly na nekonceptnost zastupitelstva a snahu ušetřit na projektu, který by přitom měl být reprezentativním příkladem pro celý okres, a zároveň varovaly před snahou řešit projekt maloměstským způsobem:⁴²² „*Nové Město na Moravě se začíná připravovati k stavbě okresního domu. Komise prohlédla stavební místa a zvláštní úřední horlivostí bylo již schváleno místo pro stavbu na Obecníku. Pláň jest dost, jenže město samo neví, co chce vlastně stavět: hospodu, spořitelnu, radnici či okresní dům, nebo všechno dohromady. (...) Ovšem to nejhlavnější, okresní dům se postaví na dvoře Obecníku. To prý snad má být odstrašujícím příkladem všem městům, aby si reprezentační budovy s 50 místnostmi také do dvora nepostavila. (...) Má-li okres na stavbu přispěti, musí to být budova vhodná, účelná, trochu snad i reprezentativní. (...) To znamená, že bude postavena škatule, naprosto nevyhovující moderním požadavkům dnešní doby. (...) Stavba okresního domu řeší se po staletí a nesmí být na ni pohlíženo z tak maloměstského hlediska a nesmí se opakovati staré historie, které se tolik městu vymstily. (...)*“

⁴¹⁹ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 217, kniha č. 210, *Knihy zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1924–1931*. Zasedání dne 12. července 1928.

⁴²⁰ Tamtéž, zasedání dne 3. května 1929.

⁴²¹ Tamtéž, zasedání dne 27. února 1931.

⁴²² *Okresní dům* (autor neuveden). Horácké listy, č. 19, 10. května 1929, s. 3.

V červnu 1930 se do Nového Města dostavili zástupci ministerstva vnitra a ministerstva veřejných prací, kteří po ohledání označili za nejlepší řešení úřad vystavět na místě domu čp. 126, zvaného „Halina“. Hospodářské družstvo, které objekt vlastnilo, také vyzvali, aby dům vyměnilo za Obecník⁴²³. Po počátečním bezvýsledném jednání a následné snaze vedení města najít v součinnosti s různými komisemi nabídku přijatelnou pro družstvo, nakonec došlo k domluvě až v srpnu 1932, kdy byl zároveň dokončen projekt na stavbu samotnou. Jeho autorem byl architekt Ludvík Hilgert z Prahy. S projektem zastupitelé vesměs souhlasili a bylo odhlasováno, aby začalo vyjednávání s okresním úřadem a státem o vyplacení peněz na realizaci projektu z dotací ve výši dvou třetin celkové ceny⁴²⁴. Klín do hotového projektu a přípravných prací však vrazila Všeobecná hospodářská krize, která začala tíživě dopadat i na Nové Město. Místní finanční komise se tak společně s městskou radou rozhodla „*vinou změněných poměrů*“ odstoupit nejen od stavby okresního domu, ale i kýženeho vodovodu, jelikož by obec nebyla schopná tyto projekty zaplatit⁴²⁵.

Otázka zbudování stálého sídla okresního úřadu byla po kratší odmlce znovu otevřena na prvním lednovém zasedání zastupitelstva v roce 1934, kdy okresní hejtman JUDr. Alois Dworzak vyzval zastupitele k novému projednání celé záležitosti. Starosta Rudolf Litochleb předložil variantu na úpravu a dostavbu domu čp. 12, který dosud sloužil jako provizorní místo pro sídlo okresního úřadu. Celková cena na realizaci tohoto projektu se zaokrouhleně odhadovala na 1 200 000 Kč. Kalkulace zahrnovala částku na rekonstrukci a přístavbu ve výši 800 000 Kč a zároveň kupní cenu budovy z roku 1928 ve výši 385 200 Kč. Zastupitelstvo totiž požadovalo, aby tato částka byla rovněž zahrnuta do celkových stavebních nákladů s odkazem na vysoký schodkový rozpočet a nutnost výstavby vodovodu. Současně se i nadále počítalo s finanční

⁴²³ SOkA Žďár, OÚ Nové Město, inv. č. 1343, *Novostavba okresního domu v Novém Městě na Moravě*.

⁴²⁴ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 218, kniha č. 211, *Knihy zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1931–1933*. Zasedání dne 16. září 1932.

⁴²⁵ Tamtéž, zasedání dne 7. dubna 1933.

participací okresu i státu, které měly projekt ze dvou třetin proplatit⁴²⁶. Těmto požadavkům bylo vyhověno a nic tak nebránilo provedení stavby⁴²⁷. Byla vypsaná veřejná soutěž na stavební úpravy domu čp. 12 a sestavením jejich přehledu byl pověřen architekt stavby Ludvík Hilgert. Po krátké diskusi bylo rozhodnuto práce svěřit stavebním firmám Antonína Nesnídala a Karla Šťastného⁴²⁸.

Samotná stavba byla dokončena 25. září 1935 a 1. října téhož roku se v ní začalo úřadovat. Cena projektu se nakonec vyšplhala na 1 543 686, 20 Kč. Uvádí se, že velkou zásluhu na jejím provedení měl právě okresní hejtman Alois Dworzak, který dokázal úspěšně vyjednávat s městskou radou, navíc i osobní intervencí pomohl městu zajistit potřebné subvence a docílit toho, aby předchozí výdaje se stavbou spojené (především koupě budovy v roce 1928) byly zahrnuty do celkové ceny projektu⁴²⁹. Stavba svému účelu sloužila od října 1935 až do roku 1949, kdy při územní reorganizaci došlo ke zrušení novoměstského okresu⁴³⁰.

7.2.8 Školská infrastruktura

Jak již bylo v práci uvedeno, Nové Město pro svoje okolí představovalo vzdělanostní centrum s rozvinutou školskou infrastrukturou, která se zde budovala od poloviny 19. století.

Obyvatelé chudého Horácka s nedostatkem průmyslu si uvědomovali, že vzdělání je nezbytným předpokladem jak pro kulturní a hospodářský rozvoj jejich regionu, tak i pro

⁴²⁶ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 219, kniha č. 212, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1934–1937*. Zasedání dne 30. ledna 1934. Srov. SOkA Žďár, OÚ Nové Město, inv. č. 1343, *Novostavba okresního domu v Novém Městě na Moravě*.

⁴²⁷ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 219, kniha č. 212, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1934–1937*. Zasedání dne 15. června 1934.

⁴²⁸ Tamtéž, zasedání dne 3. srpna 1934. Ke kompletnímu výčtu všech prací na budově blíže viz Tamtéž, zasedání dne 14. listopadu 1934.

⁴²⁹ Kronika Nového Města na Moravě (1919)1922–1938, s. 116.

⁴³⁰ MARKOVÁ, L.: *Nové Město na Moravě*, s. 95.

jejich vlastní sociální vzestup a uplatnění v rámci rodné lokality či mimo ni. Z hlediska dalšího rozvoje Nového Města bylo důležité zajistit si vzdělané odborníky, kteří by byli schopni zavádět inovace.

Na počátku druhé poloviny 19. století můžeme v Novém Městě nalézt školu triviální a farní. Farní škola byla později přetvořena na obecnou čtyřtřídní a postupně se rozšířila na pětitřídní. Jako součást vedení města zde fungovala místní školní rada. V roce 1872 byla zřízena měšťanská škola, a to dívčí a chlapecká, a kolem roku 1876 se začalo diskutovat o potřebě nové školní budovy. Ta nakonec vznikla v prosinci 1878 dle plánu stavitele Floriana Zedníka na místě domů čp. 124 a 125. Správa obou škol, obecné i měšťanské, byla společná a zastřešoval ji jeden ředitel. Prvním ředitelem obou škol se stal Josef Šimek, který na tomto postu setrval 22 let⁴³¹.

Do období první Československé republiky však „přežila“ kromě obecné pouze dívčí měšťanská škola. V roce 1894 se totiž rozhodovalo o zřízení reálky, a zastupitelstvo proto z finančních důvodů rozhodlo o zrušení chlapecké měšťanské školy⁴³².

Nedlouho po vzniku samostatného Československého státu došlo k výměně vedení školy. Od 1. září 1919 byl prozatímním správcem obecné a měšťanské školy jmenován Antonín Málek, který pak v jejím čele setrval po téměř celé sledované období. O vývoji obecné a měšťanské školy v Novém Městě v tomto období blíže pojednám v samostatné podkapitole věnované Antonínu Málkovi, jelikož většina jejích proměn byla spjata s působením právě této osobnosti.

Zásadní posun v rozvoji školské infrastruktury Nového Města však představovalo zřízení reálky v 90. letech 19. století. Přítomnost takové školy znamenala pro město potvrzení jeho

⁴³¹ K formování obecní a měšťanské školy v Novém Městě během 19. století podrobněji MARKOVÁ, L.: *Nové Město na Moravě*, s. 46.

⁴³² DOLÁKOVÁ, Š.: *Obecní samospráva*, s. 98–99.

kulturního a vzdělanostního významu a vzrůst jeho celkové prestiže. Dané skutečnosti si byla vědoma většina podobně velkých měst v regionu a o její zřízení, byť neúspěšně, usilovala od 70. let 19. století například i Bystřice nad Pernštejnem⁴³³. Obdobné ambice se ve stejné době zrodily i v Novém Městě. V roce 1871 se zastupitelstvo usneslo, že podá žádost zemskému sněmu o zřízení slovanského reálného gymnázia a za tímto účelem vyslalo deputaci do Vídně. Snahy o zřízení zmíněného vzdělávacího ústavu se však tehdy nesetkaly s kladnou odezvou nadřízených orgánů a bylo jim nakonec vyhověno až v roce 1894, kdy bylo vydáno povolení k otevření reálky.

Vyučování nejprve probíhalo v prostorách měšťanské školy na náměstí, což však představovalo pouze dočasné řešení. Škola se brzy začala potýkat s nedostatečnými prostorami pro výuku, a proto ředitel reálky Leander Čech vyzval městské zastupitelstvo, aby zajistilo stavbu nové budovy. Zastupitelstvo tak nechalo vypracovat několik projektů, podle nichž byly náklady na stavbu odhadovány na 220 000 korun. Tato částka vyvolala v zastupitelstvu poměrně velké emoce a ozývaly se zde dokonce hlasy, aby byl celý ústav raději zrušen⁴³⁴. Zastupitelstvo později uvedlo, že na stavbu je město ochotné přispět částkou kolem 60 000 až 80 000 korun, avšak zbytek nákladů musí být doplacen ze státních a zemských subvencí. O spolupráci na vyjednávání o těchto subvencích byli požádáni poslanci JUDr. Adolf Stránský a Jan Nepomuk Heimrich a jejich výsledkem bylo povolení subvence ze strany ministerstva ve výši 120 000 korun, splatné v šesti ročních splátkách. Zemský sněm poté přispěl subvencí 60 000 korun, čímž bylo vyřešeno financování projektu⁴³⁵.

Stavba reálky probíhala v rozmezí let 1899–1901 dle projektu novoměstského stavitele a dlouholetého starosty Josefa Sadílka. Stavební práce poté byly provedeny firmou Josefa

⁴³³ DENK, L.: *Bystřice nad Pernštejnem*, s. 100.

⁴³⁴ MARKOVÁ, L.: *Nové Město na Moravě*, s. 93.

⁴³⁵ DOLÁKOVÁ, Š.: *Obecní samospráva*, s. 100.

Krudence z Poličky. Nová budova si vysloužila název „Horácké Athény“, neboť se až do 70. let 20. století, kdy ji zastínily panelové domy, tyčila jako dominanta nad celým městem⁴³⁶.

Taková byla tedy stručná historie jejího vzniku. Jaké však bylo fungování reálky během první Československé republiky? Ihned v listopadu 1918 nastoupil dosavadní ředitel Jan Burda⁴³⁷ na určitou „zdravotní dovolenou“, která mu byla postupně prodloužena až do konce školního roku. Atmosféra na reálce byla po rozpadu monarchie velmi vypjatá a začala zaměstnávat i stránky Horáckých listů: ⁴³⁸ „(...) *Dovídáme se, že ředitel novoměstské reálky Burda má v nejbližších dnech nastoupiti zase svůj úřad. Tento pán neodvážil se po převratu ukázati se veřejnosti a předstoupiti před žactvo, kterému vyhrožoval v době válečné prachem a olovem, nýbrž raději „těžce“ onemocněl. Odešel na dovolenou, ale nepřestal intrikovati, a pomocí svých černožlutých přátel v zemské školní radě dosadil jako zástupce svého věrného nohsleda a našeptávače profesora Jelínka. Proti tomu, aby ředitel dále setrval v úřadě, i proti tomu, aby prof. Jelínek byl jeho zástupcem, podán byl protest, který podepsali všichni členové profesorského sboru. (...)*“⁴³⁹

Z úryvku je patrné, že protesty vůči setrvávání ředitele Burdy ve funkci souvisely s jeho projevy loajality vůči monarchii, a to i po vzniku samostatného Československa. Stížnosti na jeho setrvání v úřadu byly velmi pravděpodobným důvodem prodlužování jeho „nucené dovolené“⁴⁴⁰. Složitou pozici měl v té době v úryvku zmiňovaný Antonín Jelínek, který od listopadu 1919 zastával funkci prozatímního správce. Ačkoliv byl velmi schopným pedagogem, od většiny svých kolegů si vysloužil kritiku, jelikož se po vzniku Republiky názorově nevyhranil proti

⁴³⁶ MARKOVÁ, L.: *Nové Město na Moravě*, s. 93.

⁴³⁷ Vít Křesadlo a Miroslav Kružík o Janu Burdovi uvádí následující: „Po odchodu Leandra Čecha do výslužby nastoupil jako nový ředitel reálky Jan Burda, který bohužel nedosahoval pedagogické ani lidské úrovně svého předchůdce. Jeho způsob vedení školy byl přísně byrokratický a jeho loajální prorakouské postoje se občas střetávaly nejen s názory některých členů profesorského sboru, ale také se smýšlením novoměstské veřejnosti.“ KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Historický kalendář na léta 1850–1918*, s. 98.

⁴³⁸ *Co je s ředitelem Burdou?* (autor neuveden). Horácké listy, č. 39, 24. září 1920, s. 2.

⁴³⁹ *Co je s ředitelem novoměstské reálky Burdou?* (autor neuveden). Horácké listy, č. 35, 30. srpna 1919, s. 3–4.

⁴⁴⁰ *Očista* (autor neuveden). Horácké listy, č. 41, 11. října 1919, s. 4.

řediteli Janu Burdovi⁴⁴¹. J. Burda vykonával svou funkci až do 31. srpna 1920, kdy byl přeložen jako ředitel na Reálné gymnázium ve Strážnici⁴⁴². Situaci se podařilo patrně stabilizovat až po příchodu nového ředitele Bohumíra Tichánka v říjnu 1921⁴⁴³, jenž na tomto postu setrval až do roku 1931, kdy odešel do penze a vystřídal jej pedagog z reálky Jan Maleček⁴⁴⁴.

Dalším významným momentem v průběhu fungování novoměstské reálky byla její přeměna na reálné gymnázium. Tato otázka byla otevřena na březnovém zasedání okresního zastupitelstva v roce 1934 a návrh k dané změně byl přednesen obecnímu zastupitelstvu v květnu téhož roku. To však o ní odmítlo jednat⁴⁴⁵. Na zasedání zastupitelstva v listopadu 1934 byla přečtena opětovná výzva okresního zastupitelstva k přeměně státní reálky na státní reálné gymnázium. V této záležitosti si obecní zastupitelstvo vyžádalo informace od ředitelství reálky, které věc probralo i s rodičovským sdružením, jehož většina se však v souladu názorem vedení školy k výzvě postavila negativně. Výhrady se týkaly především faktu, že by se studium v souvislosti s touto změnou prodloužilo o další rok. Zastupitelstvo reagovalo jednohlasným zamítnutím zmíněné výzvy⁴⁴⁶.

Okresní úřad proto do rozhodování zapojil i okolní obce, do kterých byla rozeslána žádost, aby se k danému problému vyjádřily⁴⁴⁷. Výsledkem bylo, že 107 obcí se vyslovalo pro přeměnu a pouze 17 proti. Na základě těchto dat okresní úřad apeloval na vedení města, aby tuto otázku ještě jednou projednalo. Zastupitelstvo se tedy rozhodlo vyžádat si podrobnější

⁴⁴¹ KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Historický kalendář na léta 1918–1945*, s. 27.

⁴⁴² *Co je s ředitelem Burdou?* (autor neuveden). Horácké listy, č. 39, 24. září 1920, s. 2. Srov. *Bývalý ředitel novoměstské reálky Burda* (autor neuveden). Horácké listy, č. 13, 25. března 1921, s. 4.

⁴⁴³ *Osobní* (autor neuveden). Horácké listy, č. 37, 9. září 1921, s. 4.

⁴⁴⁴ *Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938*, s. 66.

⁴⁴⁵ SOKA Žďár, OÚ Nové Město, inv. č. 1309, *Státní reálné gymnázium v Novém Městě na Moravě*.

⁴⁴⁶ SOKA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 219, kniha č. 212, *Knihy zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1934–1937*. Zasedání dne 2. listopadu 1934. Srov. *Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938*, s. 98.

⁴⁴⁷ SOKA Žďár, OÚ Nové Město, inv. č. 1309, *Státní reálné gymnázium v Novém Městě na Moravě*.

informace o výlohách na realizaci projektu⁴⁴⁸. Záznamy o zasedáních obecního zastupitelstva však další projednávání dané záležitosti nezmiňují a ani z fondu Okresního úřadu v Novém Městě není patrné, že by docházelo k dalším podobným jednáním v době bezprostředně po těchto událostech⁴⁴⁹.

K přeměně novoměstské reálky na reálné gymnázium nakonec došlo na základě rozhodnutí Ministerstva školství a národní osvěty až 1. září 1941. Zároveň byly upraveny osnovy a hodinové dotace některých předmětů. Na rozdíl od reálky zde byl podstatně větší prostor věnován humanitním předmětům a klasickým jazykům⁴⁵⁰.

Pro úplnost ještě uvedme, že v roce 1932 došlo k otevření hudební školy, která byla pobočkou stejného ústavu, jako byl zřízen Okresním osvětovým sborem ve Městě Žďáru. Škola však záhy zanikla a k její obnově došlo až v roce 1950⁴⁵¹.

Pozoruhodný byl také pokus Antonína Málka ze srpna 1932 o zřízení Hospodářské lidové školy⁴⁵². Okolní obce projevily zájem o její zřízení a uvolily se pravidelně přispívat na její provoz⁴⁵³. Vzhledem k tomu, že Nové Město mělo pro provoz školy nejlepší podmínky, okresní zastupitelstvo se její žádosti rozhodlo vyhovět. Město navíc pro její stavbu uvolnilo potřebné pozemky⁴⁵⁴. Byly dokonce nakoupeny učební pomůcky a zapsáni žáci, kteří by školu navštěvovali. Žádost, podaná Ministerstvu zemědělství, byla však zamítnuta, jelikož z 38 žáků

⁴⁴⁸ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 219, kniha č. 212, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1934–1937*. Zasedání dne 29. března 1935.

⁴⁴⁹ SOkA Žďár, OÚ Nové Město, inv. č. 1309, *Státní reálné gymnázium v Novém Městě na Moravě*.

⁴⁵⁰ KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Historický kalendář na léta 1918–1945*, s. 164.

⁴⁵¹ MARKOVÁ, L.: *Nové Město na Moravě*, s. 50.

⁴⁵² O zřízení tohoto typu školy se jednalo již v roce 1909 a 1919. Viz SOkA Žďár, OÚ Nové Město, č. j. 365, poř. č. 194, Presidiální spisy, *Zřízení Zemské hospodyňské školy v Novém Městě*.

⁴⁵³ Kronika Nového Města na Moravě (1919)1922–1938, s. 71 Srov. *Lidová škola hospodářská* (autor neuveden). Horácké listy, č. 34, 26. srpna 1932, s. 4. Podrobněji k tématu též *Ke zřízení lidové školy hospodářské v Novém Městě* (autor neuveden). Horácké listy, č. 49, 9. prosince 1932, s. 2.

⁴⁵⁴ SOkA Žďár, OÚ Nové Město, č. j. 365, poř. Č. 194, Presidiální spisy, *Zřízení Zemské hospodyňské školy v Novém Městě*.

bylo pouze 14 z obcí, které se rozhodly na chod školy přispívat. Antonín Málek tehdy musel všechny výlohy spojené s tímto neúspěšným projektem uhradit ze svého⁴⁵⁵.

7.2.8.1 Ředitel obecní a měšťanské školy Antonín Málek jako výrazná osobnost politického, veřejného a vzdělanostního života v Novém Městě na Moravě

Antonín Málek se narodil 10. srpna 1876 v Bačově u Boskovic do rodiny rolníka Františka Mála a jeho manželky Anny⁴⁵⁶. Původním plánem pro jeho budoucnost bylo, že mladý Antonín převezme statek po svém strýci a taktéž se bude živit jako sedlák.

Ve čtrnácti letech však začal Antonín navštěvovat měšťanskou školu v Poličce a po absolvování dvou tříd byl přijat na učitelský ústav v Brně. Zde studoval dva a půl roku. Následně 17. července 1896 úspěšně složil maturitní zkoušky na učitelském ústavu v Kroměříži.

Po studiích působil šest let na trojtřídní obecné škole v Cetkovicích, které leží nedaleko Moravské Třebové. Poté se rozhodl rozšířit svoje kompetence a v květnu 1902 složil zkoušky pro výuku na měšťanských školách. Právě to jej dovedlo do Nového Města, neboť zde začal od 15. září roku 1902 působit jako prozatímní, a od 1. března 1903 jako definitivní, odborný učitel na dívčí měšťanské škole⁴⁵⁷.

Vrcholu své kariéry ale dosáhl během první Československé republiky. Roku 1919 byl zvolen správcem obecní a měšťanské školy v Novém Městě⁴⁵⁸. Tehdy si za svůj hlavní cíl

⁴⁵⁵ Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938, s. 71.

⁴⁵⁶ Matrika narozených nebyla dosud digitalizovaná. Uvádím tedy data ze sčítacího operátu z roku 1890. Viz Sčítací operáty rok 1890. Bačov, čp. 13. Online dostupné na: <https://www.mza.cz/scitacioperaty> (citováno ke dni 22. 12. 2022).

⁴⁵⁷ Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938, s. 137.

⁴⁵⁸ Dosavadnímu řediteli školy Josefu Herzogovi udělila Zemská školní rada v Brně dlouhodobou dovolenou, aby se mohl plně věnovat výkonu funkce okresního školního inspektora pro okres Nové Město na Moravě. Ačkoliv formálně J. Herzog na postu ředitele setrval až do roku 1926, rozhodující vliv měl správce školy Antonín Málek. Viz KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Historický kalendář na léta 1918–1945*, s. 32.

vytknul obnovení chlapecké měšťanské školy, která byla zrušena v roce 1894. Hned v září roku 1919 dosáhnul v tomto směru prvního úspěchu, neboť několika chlapcům bylo povoleno hospicovat na dívčí měšťanské škole. Po dlouhé době tak bylo umožněno i chlapcům navštěvovat měšťanskou školu⁴⁵⁹. Cílem však bylo zřízení samostatné chlapecké školy. V květnu roku 1921 se na zasedání zastupitelstva projednávala možnost zřízení úplné chlapecké měšťanské školy. Bylo rozhodnuto, že by k dosavadní první a druhé třídě měšťanské školy mohla být zřízena i třetí třída pro chlapce. Obec ale současně zdůrazňovala, že vzhledem k její tíživé finanční situaci je nutné, aby chlapecká i dívčí měšťanská škola zůstaly pod jednou střechou, aby mohly společně využívat školního inventáře. Tato žádost však byla nadřízenými orgány zamítnuta⁴⁶⁰.

Jako další možnost řešení se zastupitelstvu jevilo sloučení dívčí i měšťanské školy v měšťanskou školu smíšenou, což bylo na zasedání v listopadu 1922 odsouhlaseno⁴⁶¹, a na začátku roku 1923 tak úspěšně došlo k zřízení smíšené měšťanské školy. I nadále náležely společně s obecní školou pod jednotnou správu Antonína Málka. Jednalo o významný krok pro rozvoj místního školství⁴⁶².

V červenci roku 1926 se Antonín Málek stal oficiálně ředitelem obecní a měšťanské školy, jelikož dosavadní ředitel Josef Herzog⁴⁶³ definitivně odešel na odpočinek⁴⁶⁴. Pod Málkovým vedením zažívala (nejen) měšťanská škola skvělé časy. Zájem o studium na ní byl natolik veliký, že překračoval kapacitní možnosti školy⁴⁶⁵. Vzdávajícím kapacitním požadavkům přestala vyhovovat i dosavadní školní budova a v červenci 1933 tak muselo být zastupitelstvo

⁴⁵⁹ *K šedesátinám ředitele Ant. Málka* (autor neuveden). Horácké listy, č. 32–33, 7. srpna 1936, s. 1.

⁴⁶⁰ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 216, kniha č. 209, *Knihy zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1921–1924*. Zasedání dne 31. května 1921.

⁴⁶¹ Tamtéž, zasedání dne 2. listopadu 1922.

⁴⁶² *Kronika Nového Města na Moravě (1919)1922–1938*, s. 138.

⁴⁶³ O činnosti Josefa Herzoga se lze dočíst v jeho vzpomínkách. Viz HERZOG, Josef: *Mé paměti. Vzpomínky učitele*. Brno 1938.

⁴⁶⁴ *Kronika Nového Města na Moravě (1919)1922–1938*, s. 22.

⁴⁶⁵ Tamtéž, s. 71.

požádáno o propůjčení zasedací síně pro potřeby vyučování. Na zasedání bylo rozhodnuto, aby se pro vyučování využíval také původní ředitelův byt ve školní budově a řediteli byl přidělen nový byt v budově čp. 121⁴⁶⁶.

K dalším změnám došlo v roce 1936, kdy se začalo hovořit o rozdělení obou škol⁴⁶⁷. Tento návrh byl zastupitelstvem projednán a zároveň schválen v květnu 1936⁴⁶⁸. Zemská školní rada jej schválila až 19. května 1937. Ředitelem obecné školy se stal Augustin Kubík a měšťanské Kamil Bukovský. Oba si potom rozdělili inventář školy⁴⁶⁹. Jak je z personálních změn patrné, v době rozdělení škol Antonín Málek již nevykonával funkci ředitele, jelikož 31. srpna 1936 odešel do důchodu⁴⁷⁰.

Kromě práce v obecní a měšťanské škole se Antonín Málek angažoval i v politickém a veřejném životě. Byl velmi zkušeným a sebevědomě vystupujícím komunálním politikem. Do zastupitelstva byl vyslán po volbách v letech 1919 a 1923, kdy kandidoval za Československou stranu národně demokratickou, ale důvěru získal i v kláních v letech 1927 a 1931, kdy kandidoval za Pokrokovou stranu⁴⁷¹. V zastupitelstvu vystupoval vždy velmi aktivně a účastnil se mnoha diskusí. Přesto se rozhodl rezignovat na členství v obecním zastupitelstvu a finanční komisi. Prameny neuvádějí důvody k tomuto rozhodnutí, jež oznámil na zasedání 3. června 1927. Reakce továrníka Jana Kadlece, který navrhnul oznámenou rezignaci nepřijmout, velmi rozlítla lídra Lidové strany Karla Žáka, jenž společně se svými spolustraníky opustil zasedání a

⁴⁶⁶ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 218, kniha č. 211, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1931–1933*. Zasedání dne 28. 7. 1933.

⁴⁶⁷ Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938, s. 130.

⁴⁶⁸ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 219, kniha č. 212, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1934–1937*. Zasedání dne 22. května 1936.

⁴⁶⁹ Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938, s. 157–158.

⁴⁷⁰ Tamtéž, s. 136.

⁴⁷¹ Viz příloha č. 1 Tabulka zastupitelů (bez náhradníků).

znemožnil tak další průběh schůze⁴⁷². Málkova rezignace tudíž nebyla přijata a v zastupitelstvu i nadále setrval až do voleb v roce 1938.

Antonín Málek působil také jako člen místní školní rady, ve které byl od roku 1907 nejprve jednatelem, v letech 1916–1920 pokladníkem a od roku 1921 do svého odchodu do důchodu v roce 1936 předsedou⁴⁷³. Dále byl členem přednáškového sdružení, v rámci něhož vykonal kolem 200 přednášek. Později se toto sdružení proměnilo v Národní jednotu pro jihozápadní Moravu, v níž působil jako jednatel a místopředseda⁴⁷⁴. Od roku 1909, když bylo založeno Vydavatelské družstvo, působil jako jeho jednatel, pokladník a od roku 1932 předseda. Výčet spolkové činnosti můžeme rozšířit i o členství v jednotě Sokol a Družstvu pro stavbu sokolovny (předseda výboru)⁴⁷⁵. Od roku 1934 působil také jako městský kronikář, a to až do května roku 1938⁴⁷⁶.

Antonín Málek představoval extrémně činorodého a iniciativního člověka, který dokázal výrazně pozvednout úroveň místního školství a ve svém volném čase se věnovat i činnosti politické a kulturní. V Novém Městě strávil 34 velmi aktivních let, než se rozhodl odejít na odpočinek.

Zemřel 23. června 1939 v Novém Městě na Moravě. K poslednímu rozloučení došlo v místní sokolovně, jejíž stavbu osobně inicioval. Za velké účasti lidí zazpíval hudební spolek Smetana a poté šel velký průvod ulicí Školní přes Vratislavovo náměstí na konec Bobrovské ulice, kde proběhlo krátké rozloučení před odvezením rakve na zpopelnění do brněnského krematoria⁴⁷⁷.

⁴⁷² SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 217, kniha č. 210, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1924–1931*. Zasedání dne 3. června 1927.

⁴⁷³ *Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938*, s. 139.

⁴⁷⁴ *K šedesátinám ředitele Ant. Málka* (autor neuveden). *Horácké listy*, č. 32–33, 7. srpna 1936, s. 1.

⁴⁷⁵ *Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938*, s. 139–140.

⁴⁷⁶ *Kronika Nového Města na Moravě 1938–1953*, s. 16.

⁴⁷⁷ *Tamtéž*, s. 15.

7.2.9 Železnice a doprava

Od druhé poloviny 19. století železnice podstatným způsobem ovlivňovala hospodářský rozvoj měst a celých oblastí a i v období první Československé republiky představovala (nejen) pro malá města „životní otázku“, zejména pak, pokud se nacházela v hospodářsky retardovaných oblastech⁴⁷⁸. Obecný význam železnice pro rozvoj jednotlivých lokalit dobře vystihují následující body:

- 1) *Železniční sektor se v 19. století rozvinul v primární sektor růstu, neboť jeho investice poháněly, jako rozhodující impulz, industrializaci. Tyto investice byly propojeny s těžbou uhlí, výrobou železa a oceli, strojírenstvím a nepřímo působily i na řadu dalších odvětví;*
- 2) *Zlevnění dopravních nákladů při využití železniční dopravy stimulovalo i rozvoj odvětví, která nebyla dodavatelem pro železniční sektor. Plně toho mohly využít jen podniky ležící v bezprostředně u tratě – to mělo vliv na lokalizaci nových podniků, neboť potřeba využití formanské přepravy pro dovoz surovin a odvoz hotových výrobků zpět na nádraží neúměrně navyšovala výrobní náklady;*
- 3) *Železnice mnohonásobně zvýšila mobilitu pracovních sil, po zavedení příměstského typu dopravy pozitivně ovlivnila městská okrajová sídliště a umožnila vznik velkoměstských aglomerací.⁴⁷⁹*

478 DENK, L.: *Bystřice*, s. 107. V této práci jsem současně použil i stejnou přímou citaci Pavla Kladwy.

479 KLADIWA, P. – POKLUDOVÁ, A. – KAFKOVÁ, R.: *Finance a infrastruktura*, s. 300. Problematika železnice představuje jeden z výzkumných trendů. Z celé řady publikací vztahujících se k tomuto tématu jmenujme například HLAVAČKA, Milan: *Zrod moderní dopravní a komunikační sítě v českých zemích*. In: PIORECKÁ, Kateřina (ed.): *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*. Praha 2002, s. 24–31; POPELKA, Petr: *Zrod moderní dopravy. Modernizace dopravní infrastruktury v Rakouském Slezsku do vypuknutí první světové války*. Ostrava 2013.

Důležitost železničního spojení byla pro města zásadní i v námi sledovaném období, neboť automobilová doprava byla teprve u svého zrodu. Pokud se blíže podíváme na situaci v Novém Městě, zjistíme, že úvahy o jejím zřízení se objevovaly již v 19. století, ale tyto snahy většinou skončily neúspěšně kvůli nedostatku finančních prostředků na jejich realizaci. Nejbližší železniční spojení vedlo od roku 1885 z Tišnova do Brna. Od roku 1898 byla navíc zprovozněna dráha mezi Městem Žďár a Německým Brodem. Bylo tak nutné dořešit úsek mezi Městem Žďár a Tišnovem, na který mělo být napojeno i Nové Město na Moravě. Tuto problematiku se podařilo uvést na program zasedání zastupitelstva až počátkem roku 1903, kdy bylo rozhodnuto zajistit patřičné pozemky na stavbu dráhy mezi Městem Žďár a Novým Městem. Dráha Tišnov - Město Žďár byla dokončena v roce 1905. Novoměst'ané však zahájení jejího provozu příliš neoslavovali, jelikož byli zklamáni způsobem jejího řešení. Nové Město se stalo pouhou zastávkou na trati, naproti tomu nedaleké Město Žďár nabylo na důležitosti jakožto jedna z hlavních zastávek a určitý železniční uzel⁴⁸⁰.

Jistá skepse z tohoto pro Nové Město nepřilíš uspokojivého projektu vedla ke snaze o další rozvoj železniční dráhy. Již od roku 1907 se vážně jednalo o stavbě místní dráhy Nové Město na Moravě - Jimramov a v roce 1914 byly dokonce zajištěny finanční prostředky na její realizaci. Finálním cílem bylo propojit místní dráhu Tišnov - Německý Brod s železnicí ve východních Čechách (počítalo se i s navazujícím úsekem Jimramov - Polička - Litomyšl). Místní obyvatelé si od ní slibovali zlepšení odbytu zboží a nastartování rozvoje místního, doposud v podstatě

⁴⁸⁰ Ke stavbě železnice v Novém Městě na Moravě blíže DOLÁKOVÁ, Š.: *Obecní samospráva*, s. 104–106. Tomuto tématu se kvalitně a podrobně věnuje i bakalářská diplomová práce Václava Horáčka, viz HORÁČEK, Václav: *Místní dráha Německý Brod – Tišnov a nerealizované navazující tratě do roku 1918*. Brno 2016 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce).

téměř neexistujícího, průmyslu.⁴⁸¹ V důsledku vypuknutí první světové války se však veškeré další práce zastavily⁴⁸².

Koncem války se zastupitelstvo rozhodlo plánem na stavbu nové železnice znovu zabývat na zasedání v červnu roku 1918. V souvislosti s ní se zde projednával jistý nedoplatek za již rozpracovaný projekt na její realizaci. Zastupitelstvo rozhodlo, že tato částka bude proplacena až po dokončení stavby⁴⁸³, což zároveň svědčí o skutečnosti, že se stavbou železnice město i nadále počítalo.

Konkrétní kroky k realizaci byly poté podniknuty v průběhu roku 1920, kdy ministerstvo železnic zaslalo hotový projekt na stavbu místní dráhy Nové Město - Jimramov Zemské politické správě v Brně. Na měsíce srpen a září 1920 byly naplánovány termíny na pochůzku trati⁴⁸⁴. Náklady na projekt byly však nakonec shledány příliš vysokými a došlo odložení jeho realizace⁴⁸⁵.

K opětovným snahám o oživení projektu došlo i v roce 1936, kdy se v Poličce 26. ledna zmíněného roku ustavil výbor pro stavbu této dráhy, ve kterém bylo Nové Město zastupováno starostou Rudolfem Litochlebem.⁴⁸⁶ Projekt byl však znovu odložen jako nerentabilní, navíc i v obtížném terénu. Dle nadřízených úřadů projekt samotný nemohl být schopen nezaměstnanost v kraji vyřešit⁴⁸⁷.

⁴⁸¹ *Překročtě ku stavbě dráhy Litomyšl - Jimramov - Nové Město* (autor neveden). Horácké listy, č. 39, 22. září 1922, s. 2–3.

⁴⁸² KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Historický kalendář na léta 1918–1945*, s. 35.

⁴⁸³ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 215, kniha č. 208, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1913–1921*. Zasedání dne 28. června 1918.

⁴⁸⁴ KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Historický kalendář na léta 1918–1945*, s. 35.

⁴⁸⁵ Tamtéž, s. 35.

⁴⁸⁶ *Kronika Nového Města na Moravě (1919)1922–1938*, s. 126.

⁴⁸⁷ Horácké listy, *Stavba dráhy Litomyšl - Polička - Nové Město odložena na neurčito* (autor neveden). Horácké listy, č. 34, 24. dubna 1936, s. 2.

Dalším významným momentem týkajícím se železnice v Novém Městě bylo zestátnění místní dráhy Německý Brod - Tišnov. Do Nového Města byla na 16. března 1924 svolána schůze akcionářů a zástupců obcí ohledně zamýšleného kroku. Hlavním důvodem byla velká a stále vzrůstající zadluženost akciové společnosti, která provoz na trati zajišťovala, kvůli čemuž byla nucena zvyšovat ceny jízdného, a to až o 100 %⁴⁸⁸. Výsledkem bylo, že obyvatelé začali chodit pěšky a přepravu vlakem využívali jen v nejnútnejších případech. Zboží se do okolních měst a obcí začalo opět vozit na povozech. Celá situace patrně nahrávala i rozvoji autodopravy, která se při této situaci ve srovnání s železniční dopravou nezdála již tak nákladná⁴⁸⁹.

K finálnímu rozhodnutí o zestátnění dráhy došlo v červenci roku 1924. V té době byly k projednání obecnímu zastupitelstvu předány podmínky, za jakých má být tento proces uskutečněn. Jednou z hlavních podmínek pro převzetí místní dráhy do státní správy bylo, aby dosavadní akcionáři převedli svoje cenné papíry do vlastnictví státu bezplatně. Jelikož město v minulosti nakoupilo akcie za 50 000 Kč, byla tato skutečnost pro vedení města velice nepříjemná, nicméně muselo ji akceptovat ve prospěch zlepšení podmínek pro železniční dopravu na místní dráze⁴⁹⁰.

Téměř na samém konci první Československé republiky se celkové plány týkající se dalšího budování železniční sítě začaly pro Nové Město jevit velice příznivě. Bylo totiž rozhodnuto o přestavbě dráhy z Německého Brodu do Brna na dvoukolejnou, přičemž předpokládaný směr byl Německý Brod - Město Žďár - Nové Město - Tišnov a Brno⁴⁹¹. Z Nového Města měla být řízena stavba v úseku Bystřice nad Pernštejnem - Německý Brod a dle prvních předpokladů

⁴⁸⁸ *K otázce zestátnění místní dráhy Německý Brod-Tišnov* (autor neuveden). Horácké listy, č. 11, 14. března 1924, s. 1.

⁴⁸⁹ KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Historický kalendář na léta 1918–1945*, s. 62.

⁴⁹⁰ SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 217, kniha č. 210, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1924–1931*. Zasedání dne 11. července 1924.

⁴⁹¹ *Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938*, s. 146.

mělo být v Novém Městě postaveno i velké nádraží⁴⁹². V listopadu 1938 však vláda rozhodla o stavbě nové dvoukolejné trati z Německého Brodu do Brna přes Křižanov. Nové Město tak ztratilo i poslední kapku naděje na zkvalitnění železničního spojení, které by městu zajistilo odpovídající význam do budoucna. Místním obyvatelstvem bylo toto rozhodnutí přijato s obrovským rozčarováním⁴⁹³.

Velmi důležitý prostředek dopravy pro Nové Město a okolí představovala kromě železnice i doprava autobusová. 5. června 1924 byla mezi Novým Městem a Jimramovem zavedena pravidelná autobusová linka, která tuto trasu absolvovala jednou za den. Cesta vedla přes Německé (dnes Sněžné) a trvala hodinu a deset minut. Na toto spojení poté navazoval autobus z Jimramova do Poličky, přičemž tato trasa zabrala další hodinu⁴⁹⁴. Koncesi na provozování periodické dopravy získal Jan Pleský, poštmistr z Jimramova⁴⁹⁵. Tato autobusová linka měla patrně suplovat dříve zmíněný neuskutečněný projekt stavby místní dráhy Nové Město - Jimramov.

O oblíbenosti tohoto druhu dopravy svědčí i neustálé rozšiřování autobusové sítě. Jako příklad uveďme, že v červenci 1927 bylo zavedeno pravidelné spojení do Velkého Meziříčí⁴⁹⁶, od roku 1928 spojení na trase Nové Město - Německé a Svratka⁴⁹⁷ či 1930 Nové Město - Nová Ves - Dlouhé - Bobrová - Mirošov - Blažkov - Rožínka a Rožná⁴⁹⁸. Autobusy měly svá stanoviště v Novém Městě na Komenského náměstí před tehdejší budovou pošty na čp. 3 a u vlakového nádraží⁴⁹⁹.

⁴⁹² KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Historický kalendář na léta 1918–1945*, s. 142.

⁴⁹³ *Stavba dráhy Brno-Něm. Brod* (autor neuveden). *Horácké listy*, č. 43, 4. listopadu 1937, s. 1.

⁴⁹⁴ KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Historický kalendář na léta 1918–1945*, s. 61.

⁴⁹⁵ SOKA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 217, kniha č. 210, *Knihá zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1924–1931*. Zasedání dne 11. července 1924.

⁴⁹⁶ *Kronika Nového Města na Moravě (1919)1922–1938*, s. 28.

⁴⁹⁷ *Tamtéž*, s. 34.

⁴⁹⁸ *Tamtéž*, s. 53.

⁴⁹⁹ KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Historický kalendář na léta 1918–1945*, s. 61–62.

Mezi dopravními prostředky používanými v této době se začaly objevovat i osobní automobily. Od 19. dubna 1927 zahájila svoji činnost v Novém Městě také autoškola, která nabízela zájemcům o řidičské oprávnění přípravné kurzy⁵⁰⁰. Kurz stál na osobu kolem 800 Kč, vyučovalo se denně a trval 14 dnů. První kurz absolvovalo 14 nových řidičů⁵⁰¹.

Automobilová doprava však zatím představovala začínající fenomén, neboť v roce 1927 bylo ve městě pouhých šest osobních automobilů, čtyři nákladní a sedm motocyklů. Prvním majitelem automobilu ve městě byl bývalý starosta a zastupitel Josef Jelínek, který jej vlastnil ještě před první světovou válkou. Rozšiřující se zájem ale dokládá i fakt, že v roce 1927 v Novém Městě vznikly dvě čerpací stanice - jedna na Vratislavově náměstí u domu čp. 13 a druhá na Komenského náměstí u pošty, čp. 3⁵⁰².

Právě budování modernější silniční sítě bylo neoddělitelnou složkou obecného rozvoje dopravy. V tomto ohledu bylo jedním z nejrozsáhlejších projektů vydláždění Masarykovy ulice⁵⁰³, která představovala jednu nejvytíženějších ulic z hlediska dopravy v Novém Městě, jelikož vedla od Komenského náměstí až k vlakovému nádraží. Vzhledem k hustotě provozu byla velmi poničená, v deštivých měsících ji pokrývala hluboká vrstva bahna a za sucha se s každým projíždějícím automobilem zvedala silná vrstva prachu, která komplikovala každodenní život místním obyvatelům.

Dlažební práce byly zahájeny 16. června 1933 a byly zahrnuty do rozsáhlejších úprav okresní silnice Nové Město na Moravě - Polička. Projekt byl financován z okresního rozpočtu a přispívalo na něj i Ministerstvo veřejných prací. Ulice byla vydlážděna v šířce šesti metrů, ohraničena žulovými obrubníky, a to v délce 710,5 metrů, o ploše 4263 m². Za tuto práci byla

⁵⁰⁰ *Auto-kurs* (autor neuveden). Horácké listy, č. 16, 15. dubna 1927, s. 3.

⁵⁰¹ *Auto škola* (autor neuveden). Horácké listy, č. 18, 29. dubna 1927, s. 3.

⁵⁰² KŘESADLO, V. – KRUŽÍK, M.: *Historický kalendář na léta 1918–1945*, s. 80.

⁵⁰³ O tomto projektu se hovořilo na schůzích zastupitelstva již v roce 1929. Viz SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 217, kniha č. 210, *Knihy zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva 1924–1931*. Zasedání dne 19. 12. 1929.

zaměstnaným dělníkům vyplácena velmi nízká mzda ve výši 1,50 Kč za hodinu, což dalo popud ke krátké stávce, která byla vyřešena dohodou o zvýšení mzdy. Dláždění silnice bylo poté dokončeno 30. srpna roku 1933⁵⁰⁴.

⁵⁰⁴ Kronika Nového Města na Moravě (1919) 1922–1938, s. 79–81.

Závěr

V předložené práci jsem představil fungování a vývoj Nového Města na Moravě a činnost obecního zastupitelstva v období první Československé republiky.

Hlavní determinantou vývoje tohoto malého města bylo téměř výhradně české národnostní prostředí, díky čemuž se po vzniku samostatného státu a během jeho fungování v tomto ohledu vyhnulo výraznějším národnostním střetům či „bojům o radnice“. Ožehavější otázkou v rámci fungování města představovalo náboženské vyznání. Ačkoliv se většina obyvatel hlásila k římsko-katolické církvi, evangelické náboženství zde získávalo poměrně dynamicky rostoucí počet stoupců, kteří patrně postupem času získali i silný hlas ve veřejném dění. Názorové rozepře, založené na náboženské různorodosti, se poté odrazily téměř ve všech aspektech fungování města - kulturních akcích, politických schůzích či spolkovém životě.

Podobně jako během druhé poloviny 19. století si i v období první republiky Nové Město udržovalo převážně agrární charakter, a k jeho prosperitě přispívala navíc pouze drobná řemeslnická/živnostenská výroba. K většímu rozvoji sekundárního sektoru hospodaření zde během sledovaného období nedošlo. Ve městě působilo jen několik menších továren, mezi něž patřila například parní pila a tírna Inu Jana Kadlece. Hlavním důvodem byla skutečnost, že město nedisponovalo dobrým železničním spojením, a stálo tak mimo větší zájem investorů. To se projevilo i postupným úbytkem obyvatel, kteří hledali živobytí v průmyslově vyspělejších městech.

V éře první Československé republiky prodělala podoba komunální politiky oproti předcházejícímu období značné změny. Hlavní rozdíl spočíval v existenci demokratických

voleb, které byly založené na všeobecném, rovném a tajném hlasovacím právu. Velmi liberálním krokem bylo také to, že poprvé mohly bez zastoupení volit i ženy.

Pravděpodobně v důsledku těchto změn charakterizovala prvorepublikové období mnohem menší kontinuita obecních zastupitelstev a ve vedení města se tak pravidelně objevoval velký počet nováčků. O hlasy voličů bojovaly různé politické strany či voličská uskupení, kterým byly dle výsledků voleb rozdělovány mandáty. Nejsilnější zastoupení si po celé sledované období udržovala Československá strana lidová, přičemž jejím největším konkurentem byla Československá strana živnostensko-obchodnická středostavovská.

Jak jsem již naznačil, do komunální politiky prolínaly náboženské spory obyvatel města, což vyvrcholilo v průběhu 20. let. V této souvislosti se staly nejvypjatějšími volby v roce 1923. Pod vedením svého nového lídra Karla Žáka zahájila Lidová strana houževnatou předvolební agitaci, která byla doprovázena ostrými střety s pokrokovými stranami ve městě (Národně demokratickou, Agrární, Socialistickou, Sociálně demokratickou a Živnostenskou stranou). Lidová strana svoje politické názory prezentovala ve svém stranickém tisku Stráž a ostatní strany v Horáckých listech. Nutno podotknout, že pod vedením Karla Žáka strana zaznamenala velký úspěch, neboť ve volbách získala nejvyšší počet hlasů. Jako neúspěšnější strana v rámci obecních voleb vystupovala až do konce sledovaného období.

Pod vedením Karla Žáka patrně došlo i k jisté radikalizaci místního uskupení Lidové strany, která se snažila získat kontrolu nad novoměstským politickým děním. Zasedání obecního zastupitelstva se v tomto období nesla ve znamení osobních sporů, hádek a slovních útoků. Schůze zastupitelstva začaly být také hojně navštěvovány veřejností, která je patrně chápala jako jistý zdroj zábavy.

Nesouhlas s některými názory opozičních stran se v tomto období rozhodla Lidová strana vyjadřovat prostřednictvím odchodů ze zasedání zastupitelstva. Vzhledem k vysokému počtu mandátů této strany se tak zasedání stala často neusnášeníschopná a schůze musely být ukončeny.

Pravděpodobně jedním z největších zdrojů konfliktů v zastupitelstvu mezi Lidovou stranou a stranami pokrokovými byla organizace Horácké krajinné výstavy v roce 1925. Zástupci Lidové strany ji chápali jako pouhou snahu pokrokových stran o vlastní zviditelnění a na vzniklé spory reagovali neúčastí na celé akci.

K ukončení tohoto neudržitelného stavu v zastupitelstvu zřejmě zásadně přispělo několik okolností. První z nich byla rezignace starosty MUDr. Šimona Škrly v roce 1926, již Lidová strana patrně chápala jako dostatečnou satisfakci, neboť situace se po nástupu nového starosty Rudolfa Litochleba poměrně ustálila. Druhou personální změnou, která zřejmě rovněž přispěla k politické stabilitě v Novém Městě, bylo ukončení angažmá Karla Žáka v obecním zastupitelstvu v souvislosti s jeho zvolením do okresního zastupitelstva v roce 1929. Bez svého lídra dokázala strana s ostatními uskupeními mnohem lépe spolupracovat a vyvarovat se zbytečných konfliktů. Dalším faktorem, který ovlivnil chod města, byla Všeobecná hospodářská krize, jejíž dopady se na přelomu 20. a 30. let začaly výrazněji projevovat i v Novém Městě. Lidé byli nuceni vypořádat se s ekonomickými dopady krize a volební dění tak nebylo na hlavním pořadu dne, což se například projevilo i na větší kontinuitě obecních zastupitelstev.

Kritická situace 30. let zároveň dávala i v Novém Městě prostor populistickým myšlenkám souvisejícím s fašistickou ideologií. Národní obci fašistické se však i přes celkem horlivou propagační činnost nepodařilo v Novém Městě získat příliš mnoho přívrženců.

Při zkoumání rozložení politických sil v Novém Městě v daném období jsem provedl i komparaci s městy podobné velikosti, ležícími ve stejné oblasti, a to s Městem Žďár a Bystřicí nad Pernštejnem. Ze srovnání vyplývá, že nejsilnější pozici měla ve všech třech městech z dlouhodobého hlediska Lidová strana. Větší podobnost v politických preferencích voličů v tomto období však vykazuje srovnání s Bystřicí nad Pernštejnem, kde, stejně jako v Novém Městě, byla Lidové straně největším konkurentem Živnostenská strana. Ve Městě Žďáru však, na rozdíl od obou dalších měst, měla ve volebních kláních silné zastoupení i Komunistická strana. Ta v určitých letech patřila k nejsilnějším politickým uskupením, což lze bezesporu dát do souvislosti s vyšší mírou průmyslu, a tedy i počtu dělnictva ve Žďáru.

Politicko-náboženská diferenciacie města se odrážela i ve fungování spolků, které představovaly nedílnou součást života občanů v Novém Městě. Dva nejvýznamnější z nich, spolek Sokol a jeho protipól Orel zastřešovaly většinu kulturních i sportovních akcí ve městě, a vzhledem k tomu, že v jejich vedení figurovala i celá řada významných politických osobností města, jejich vzájemné osočování ze sledování politických cílů bylo zřejmě opodstatněné. V Novém Městě fungovaly i některé jiné spolky, které byly kulturního, sportovního či vzdělávacího charakteru.

Nelehkou úlohou obecního zastupitelstva byla správa obecních financí. Během celého sledovaného období totiž Nové Město bojovalo s vysokým zadlužením a rostoucím schodkem obecního rozpočtu. Špatnou ekonomickou situaci se město snažilo řešit vysokými přírážkami k přímým daním (a někdy také k dani domovní). Přírážky, které v některých letech přesahovaly až 400 %, velmi zatěžovaly místní obyvatele a brzdily rychlejší hospodářský růst města.

Zadlužení města se navíc prohlubovalo i v důsledku nutnosti investic do nejpotřebnějších komunálních projektů. K těm nejvýznamnějším patřilo řešení neudržitelné hygienické situace ve městě, s čímž byla spojena zejména stavba vodovodu a kanalizace.

Nezbytností z hlediska dalšího hospodářského rozvoje města se stalo i zajištění co možná nejvýhodnějšího železničního spojení a napojení na hlavní uzly železniční infrastruktury. V neposlední řadě byly podstatné finanční náklady spojené i s dalšími významnými projekty, jako byla elektrifikace, stavba okresního úřadu a budování školské infrastruktury. Jedním z nejúspěšnějších a zároveň nejprestižnějších novoměstských projektů své doby byla stavba okresní nemocnice, jejíž zřízení zajistilo Novému Městu výsadní postavení regionálního zdravotnického centra i do budoucna.

Vzhledem k tomu, že Novému Městu v období první Československé republiky nebyl v historiografii dosud věnován dostatečný prostor, přínos své práce spatřuji zejména v obohacení oblasti regionálních dějin. Zcela poprvé předložená práce analyzuje vývoj, fungování a proměny tohoto města a jeho samosprávy ve zmíněném období. Nově jsem se také pokusil přiblížit některé z významných osobností místních komunálních elit či události, které měly na vývoj města důležitý vliv.

Mojí snahou bylo zasadit pojednání o Novém Městě do širšího kontextu vývoje měst a jejich samospráv v období první Československé republiky. Toto téma dosud stojí mimo širší zájem historiků, a práce tak může být užitečným zdrojem i pro podobně orientované výzkumy využívající komparativní metodu. Na základě komparace s okolními městy podobné velikosti, Žďáru a Bystřice nad Pernštejnem, jsem dospěl k závěru, že zde v daném období můžeme pozorovat převážně obdobné vývojové tendence, a to ať již jde o poměrně nízkou kontinuitu obecních zastupitelstev a relativně vysoký počet nováčků, či o dlouhodobě nejsilnější pozici Československé strany lidové v obecním zastupitelstvu. Z obou srovnávaných měst mělo Nové Město blíže k Bystřici nad Pernštejnem, neboť v průmyslovějším Žďáře měla podporu i Komunistická strana Československa, což nebyl případ ani jednoho z dříve uvedených měst.

Ačkoliv jsem vycházel z relativně široké pramenné základny, stále se zde nachází dílčí badatelské otázky, na které by bylo vhodné znát odpověď, a další možnosti výzkumu. Za velmi žádoucí bych například označil zpracování problematiky vývoje obecní samosprávy a města Bystřice nad Pernštejnem a Města Žďár v letech 1918–1938. Zjištěná data, která jsem ve své práci prezentoval na základě komparace s danými lokalitami, naznačují, že by takto situovaný výzkum mohl přinést velmi zajímavé informace a zároveň by přispěl k získání ucelených informací k problematice rozvoje malých měst v hospodářsky retardované oblasti. Další zajímavou oblastí, na kterou by bylo možno se detailněji v bádání zaměřit, je otázka živností v Novém Městě na Moravě. Na základě bližšího studia fondu obchodní a živnostenské komory, uloženém v Moravském zemském archivu v Brně, by bylo například možné sledovat strukturu živností nebo skutečnost, jakým způsobem reagovaly na dopady Všeobecné hospodářské krize, která město citelněji zasáhla na přelomu 20. a 30. let 20. století.

Summary

In my rigorous thesis I investigated the development and function of the small town of Nové Město na Moravě in the period of the First Czechoslovak Republic using modern methodological approaches and research trends.

In the first part of this work my aim was to follow the specific features of Nové Město na Moravě during the given period, such as the development of the population, the national, denominational and occupational composition of its inhabitants. Although Nové Město was predominantly an agrarian town, there were several small companies. The largest and most important of them, Jan Kadlec's steam sawmill and flaxmill, is presented in greater detail.

The second part of my work gives a detailed analysis of the municipal councils. A low level of their continuity and relatively high involvement of newcomers in the municipal

self-government is pointed out. This part also includes an analysis of the socio-professional composition of the successive municipal councils and a description of the structure of the political partisanship in the town.

In the core part of the thesis I tried to reconstruct the pre-election events and atmosphere and the course of the elections themselves. I focused my attention particularly on religious and political conflicts, which were closely connected, and with which the town had to struggle especially in the 1920s. The descriptions of the circumstances of the elections were expanded by detailed presentations of three mayors, who managed the town in the given period. I also devoted attention to several important events in the town life, which influenced the running of the town, such as the Highland Landscape Exhibition.

Further I devoted considerable space to the associations and cultural life in the town. I outlined the structure of the local associations, and the two of the most important ones – Sokol and Orel - were described in detail, including their development in the given period and their connection with the political elites and municipal politics in general.

I also focused on the economy of the municipality. I pointed out high indebtedness of the town, which struggled with an increasing budget deficit, attempting to solve the critical financial situation by means of surcharges, which meant a financial burden on the local population.

Finally I dealt with the town's major investments in the municipal projects connected with building modern urban infrastructure, the most important of the period projects being the construction of the sewage system and water supply, electrification and especially the establishment of the district hospital, which increased the prestige of Nové Město in the area.

Použité prameny a literatura

Prameny

Archivní prameny

Moravský zemský archiv v Brně

Fond:

B 40 Zemský úřad Brno

C 11 Krajský civilní soud civilní Brno - Firemní spisy

G 115 Obchodní a živnostenská komora

H 272 Jan Kadlec a spol., parní pila, tůrna lnu a obchod

Státní okresní archiv Žďár nad Sázavou

Fond:

Archiv města Nové Město na Moravě

Okresní úřad Nové Město na Moravě

Horácké muzeum Nové Město na Moravě

Fond:

Krabice č. 1 - Archiv TJ Sokol

Krabice č. 18 - Vnik ČSR, první Československá republika

Krabice č. 32 - Starostové a veřejně činné osoby

Tištěné prameny

Tisk

Horácké listy, ročník 3–30, roky 1911–1938

Novoměstsko, ročník 16, rok 2006

Stráž, ročník 23–40, rok 1921–1938

Večerní české slovo, ročník 25, rok 1943

Věstník českých lékařů, ročník 55, rok 1943

Ostatní tištěné prameny

CHYTIL, Alois: *Chytilův úplný adresář Moravy*. Brno 1911.

VALACH, František: *Západní Morava. Hospodářský obraz*. Brno 1936.

Studiosi ss. Theologiae in a. II. (autor neuveden). *Catalogus cleri dioeceseos Brunensis*, č. 1, 1909, s. 269.

Zákony a nařízení zemská pro Markrabství moravské. Ročník 1864. Brno 1865

Internetové odkazy

<https://www.bystričenp.cz/pdf/kronika%201914-1950.pdf>

<https://hm.nmm.cz/z-dejin-kriminality-na-novomestsku-vrazda-listonose-mezi-novou-vsi-a-dlouhym-v-roce-1931/>

https://issuu.com/kmjs/docs/kronika_zr_1900_1947_do250?utm_medium=referral&utm_source=www.knihzdar.cz

<https://mesto.nmm.cz/historie/>

<https://www.mza.cz/actapublica/matrika>

<https://www.mza.cz/scitacioperaty>

<https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112022>

Literatura

BARTOŠ, Josef – SCHULZ, Jindřich – TRAPL, Miloš: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960 (okresy Jihlava, Nové Město na Moravě, Tišnov, Velké Meziříčí)*. XI sv. Ostrava 1988.

CIGÁNEK, Emil: *Dějiny novoměstských spolků*. Nové Město na Moravě 1942.

ČERVENÝ, Ondřej: *Osvobození Žďárska*. Brno 2014.

ČOPÍK, Jan: *Proměny a kontinuita české komunální politiky. Územní samospráva v nové době (1850–2010)*. I. díl. Do roku 1945. Praha 2014.

ČOPÍK, Jan – KMENT, Petr: *Úholičky ve 20. století. Samospráva a rozvoj menší obce v blízkosti velkého města*. In: *Středočeský vlastivědný sborník: Muzeum a současnost. Řada společenskovední*. 29, 2011, s. 90–119.

DENK, Libor: *Bystřice nad Pernštejnem v letech 1848–1914*. Olomouc 2020 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

DOLÁKOVÁ, Šárka: *Obecní samospráva a občanské elity v Novém Městě na Moravě ve druhé polovině 19. století*. Brno 2013 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

DOLÁKOVÁ, Šárka: *Spolkový život v Novém Městě na Moravě ve druhé polovině 19. století* (nepublikovaná bakalářská práce) Brno 2010.

FASORA, Lukáš: *Svobodný občan ve svobodné obci? Občanské elity a obecní samospráva města Brna 1851–1914*. Brno 2007.

FLÖGEL, Jaroslav: *Obecní zřízení*. Praha 1923.

FOJTÍK, Petr: *Obec a její samospráva v období první Československé republiky na příkladu obce Jestřábí*. Olomouc 2010 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

HERZOG, Josef: *Mé paměti. Vzpomínky učitele*. Brno 1938.

HLAVAČKA, Milan: Zrod moderní dopravní a komunikační sítě v českých zemích. In: PIORECKÁ, Kateřina (ed.): *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*. Praha 2002, s. 24–31.

HLAVAČKA, Milan: *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913*. Praha 2006.

HOMOLOVÁ-PECKOVÁ, Tamara: *80 let jsme vám nablízku, aneb, příběh novoměstské nemocnice*. Nové Město na Moravě 2019.

HORÁČEK, Václav: *Místní dráha Německý Brod – Tišnov a nerealizované navazující tratě do roku 1918*. Brno 2016 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce).

HYE, Hans Peter: *Bürgerliches Vereinswesen*. Forschungsprojekt (P 6523 G). Schlussbericht. Wien 1991.

CHRÁSTECKÁ, Kateřina: *Vývoj a fungování města Vsetína v letech první Československé republiky*. Olomouc 2019 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích: Od počátků státu po současnost*. Praha 2005.

KALLÁB, Karel – KONVALINKA, Karel – NOVOTNÝ, Jaroslav – TULIS, Jaroslav: *Almanach Horácké krajinné výstavy v Novém Městě na Moravě*. Nové Město na Moravě 1925.

KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře První československé republiky (1918–1938)*. I. díl. *Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Praha 2000.

KLADIWA, Pavel: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914*. I. díl. *Vývoj legislativy*. Ostrava 2007.

KLADIWA, Pavel: *Stav bádání k problematice formování a vývoje občanské společnosti v 19. (18.) století. Srovnání frankfurtského, bielefeldského a vídeňského projektu na téma Bürgertum*. In: *Slezský sborník*, 2, 2002, s. 124–133.

KLADIWA, Pavel – POKLUDOVÁ, Andrea – KAFKOVÁ, Renata: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914*. II. díl, 1. svazek. *Muži z radnice*. Ostrava 2008.

KLADIWA, Pavel – POKLUDOVÁ, Andrea – KAFKOVÁ, Renata: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914*. II. díl, 2. svazek. *Finance a infrastruktura*. Ostrava 2009.

KOUDELKA, Zdeněk: *Obecní samospráva: Zákon o obcích v komentovaném znění*. Brno 2006.

KOŘALKA, Jiří: *Řemeslnicko-obchodnická elita v čele samosprávy města Tábor v letech 1848–1939*. In: FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (eds.): *Občanské elity a obecní samospráva 1848–1948*. Brno 2006, s. 284–292.

KRATOCHVÍLOVÁ, Petra: *Nové Město na Moravě v letech 1938–1945*. Praha 2011 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

KRÁLÍČKOVÁ, Kateřina: *Průmysl a živnosti v Novém Městě na Moravě v 19. a 20. století*. Brno 2010 (nepublikovaná bakalářská práce).

KROUSKÝ, Otakar: *Volební reforma. Volební zákonodárství v jiných státech a snahy o demokratickou volební reformu v Československé republice*. Praha 1933.

KŘESADLO, Vít – KRUŽÍK, Miroslav: *Horácký kalendář na léta 1850–1918*. Nové Město na Moravě 2006.

KŘESADLO, Vít – KRUŽÍK, Miroslav: *Horácký kalendář na léta 1918–1945*. Nové Město na Moravě 2008.

KŘESADLO, Vít – KRUŽÍK, Miroslav: *Horácký kalendář na léta 1945–1990*. Nové Město na Moravě 2011.

LATZKA, Jan: *Obecní samospráva a občanské elity na příkladu malého města Žďáru 1864–1912*. Brno 2008 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

LEVINE, Karen: *Hanin kufřík*. Praha 2002.

MACHÁČOVÁ, Jana – MATĚJČEK, Jiří: *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781–1914*. Praha 2010, s. 54–55.

MAIER, Karel: *Hospodaření a rozvoj českých měst 1850–1938*. Praha 2005.

MAREK, Pavel: *Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská v politickém systému ČSR v letech 1918-1938*. Olomouc 1995.

MARHOLD, David: *Svitavská samospráva do r. 1935: volby - starostové - hospodaření*. Olomouc 2022 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

MARKOVÁ, Lucie: *Nové Město na Moravě*. Havlíčkův Brod 2009.

MATĚJČEK, Jiří: *Retardované oblasti českých zemí v 19. století a jejich sociální význam. Studie k sociálním dějinám 19. století*. Opava 1994, s. 26.

MIKULKA, Radek: *Trvání, vývoj, či proměna? Vyškovská samospráva 1899–1939*. In: FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (eds.): *Občanské elity a obecní samospráva 1848–1948*. Brno 2006, s. 327–337.

MYŠKA, Milan a kol.: *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska*. I. díl. Ostrava 2003.

MYŠKA, Milan a kol.: *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska*. II. díl. Ostrava 2008.

NÁROŽNÝ, Martin: *Spolky a jejich činnost v Letovicích*. Brno 2008 (nepublikovaná bakalářská práce).

NIPPERDEY, Thomas: *Verein als soziale Struktur in Deutschland im späten 18. und früh 19. Jahrhundert*. In: *Geschichtswissenschaft und Vereinswesen im 19. Jahrhundert* (Veröffentlichungen des Max Planck-Institutes für Geschichte, Bd.1). Göttingen 1972.

POPELKA, Petr: *Mocenský transfer, boj o radnice a problém slučování obcí po první světové válce. Příklad národně smíšené oblasti Zábřezska*. In: *Časopis Matice moravské*, 137, 2018, s. 87–111.

POPELKA, Petr: *Zrod moderní dopravy. Modernizace dopravní infrastruktury v Rakouském Slezsku do vypuknutí první světové války*. Ostrava 2013.

RŮŽIČKA, Jan: *Komunální elity a obecní samospráva Bučovic v éře dvou starostů*. Olomouc 2009 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

RŮŽIČKA, Jan: *Maloměšťáci s otevřenou myslí. Obecní reprezentace Bučovic a Slavkova (1850–1914)*. Brno 2016.

SUCHÁNEK, Marek: *Organizace a aktivity českých fašistů na Moravě v letech 1922–1945*. Brno 2010 (nepublikovaná disertační práce).

SVOBODA, František Josef: *Novoměstský okres*. Nové Město na Moravě 1948.

ŠOUŠA, Jiří: *Obecní majetek v Čechách 1848–1938. Základy právní úpravy a vývoj komunálního majetku v Čechách v letech 1848–1938*. Praha 2009, s. 103.

TULIS, Mirko a kol.: *Centenarium recreationis physicae 1870/1970*. Nové Město na Moravě 1970.

TRAPL, Miloš: *Politický katolicismus a Československý strana lidová v Československu v letech 1918–1938*. Praha 1990.

TRNKA, František: *Kroniky Novoměstské*. Část II. Nové Město na Moravě 1912, s. 11.

VIKTORÍK, Michael: Z „bojů o radnice“ moravských měst. *Časopis matice moravské*, 134, 2015, s. 82–83.

VLČEK, Eduard: *Organizace veřejné správy*. In: MAREK, Pavel a kol.: *Historický vývoj právní úpravy správního řízení a dalších postupů ve veřejné správě (1918–2005)*. Olomouc 2007.

ŽÁK, Karel: *Dějiny kartusiánského kláštera v Králově Poli u Brna*. Nové Město na Moravě 1929.

ŽÁK, Karel: *Historický průvodce Novým Městem na Moravě*. Nové Město na Moravě 1931.

ŽÁK, Karel: *Národní buditel PhDr. A JUDr. Josef Vratislav šl. Monse, univerzitní profesor, rodák novoměstský*. Nové Město na Moravě 1935.

Přílohy

Příloha č. 1 Tabulka zastupitelů (bez náhradníků)

č.	Jméno zastupitele	Povolání	1919–1923		1923–1927		1927–1931		1931–1938		1938–1945		Četnost v OZ	Počet stran či uskupení
			Post	Strana	Post	Strana	Post	Strana	Post	Strana	Post	Strana		
1	MUDr. Šimon Škrla	lékař	S	ND	S	ND	x	x	x	x	x	x	2	1
2	Jan Havlíček	Uzenář	I. N	ŽO	x	x	x	x			x	x	1	1
3	Vincenc (Čeněk) Makovský	řezník	II. N	ŽO	II. N	ŽO	R	ŽO	Z	ŽO	x	x	4	1
4	Karel Hlaváč	Ředitel velkostatků	R	ND	x	x	R	ND	R	ND	x	x	3	1
5	Rudolf Litochleb	Berní správce/ředitel (1923)	R	ŽO	R	ŽO	S	ŽO	S	ŽO	S	ŽO	5	1
6	Alois Veselý	Knihtiskař	R	SD	x	x	x	x	x	x	x	x	1	1
7	Josef Satorie	Měšťan	R	R	x	x	x	x	x	x	x	x	1	1
8	Josef Žák	Obchodník	R	ČSL	x	x	x	x	x	x	x	x	1	1
9	Josef Škarohlíd	Úředník/Soudní oficiant (1923)	R	ČSL	I. N	ČSL	x	x	x	x	x	x	2	1
10	Josef Beneš		R	OVS	x	x	x	x	x	x	x	x	1	1
11	Arnošt Svítíl	obchodník	Z	R	R	SP	x	x	x	x	x	x	2	2
12	Karel Harvánek	perleťář	Z	SD	x	x	x	x	x	x	x	x	1	1
13	Josef Khun	učitel	Z	SD	x	x	R	SD	Z	SD	R	SD	4	1
14	Antonín Jelínek	profesor	Z	ŽO	x	x	x	x	x	x	x	x	1	1
15	Josef Kříž	tkadlec	Z	ŽO	Z	ČSL	x	x	x	x	x	x	2	2
16	Eduard Juračka	krejčí	Z	ŽOS	Z	ŽOS	x	x	x	x	x	x	2	1
17	František Německý	hostinský/hoteliér (1927)	Z	ŽOS	x	x	Z	ŽOS	x	x	x	x	2	1

18	Anežka Rohlíková	Dcera sedláře	Z	ŽOS	x	x	x	x	x	x	x	x	1	1
19	Matěj Müller	Katol. farář	Z	ČSL	Z	ČSL	Z	ČSL	Z	ČSL	Z	ČSL	5	1
20	Antonín Kubík	Krejčí	Z	ČSL	x	x	x	x	x	x	x	x	1	1
21	Josef Novák	Soustružník	Z	ČSL	x	x	x	x	x	x	x	x	1	1
22	František Trávníček	tkadlec	Z	ČSL	x	x	x	x	x	x	x	x	1	1
23	Dr. Arnošt Bláha	profesor	Z	ND	x	x	x	x	x	x	x	x	1	1
24	Jan Vetchý	notář	Z	ND	x	x	x	x	x	x	x	x	1	1
25	Antonín Málek	Odborný učitel a správce škol/ ředitel měšťanské školy (1927)	Z	ND	Z	ND	Z	PS	Z	PS	x	x	4	2
26	Karel Šír	Stavitel	Z	ND	x	x	x	x	x	x	x	x	1	1
27	Jan Kadlec	Obchodník	Z	ND	x	x	x	x	x	x	x	x	1	1
28	Josef Jelínek	Koželuh/ měšťan	Z	OVS	x	x	x	x	x	x	x	x	1	1
29	Jan Formánek	Tkadlec	Z	OVS	x	x	x	x	Z	R	x	x	2	2
30	Jan Zahradník	Bednář	Z	OVS	x	x	x	x	x	x	x	x	1	1
31	Karel Žák	Profesor	x	x	R	ČSL	I. N	ČSL	x	x	x	x	2	1
32	Alois Mokřý	Kolář	x	x	R	ČSL	Z	ČSL	Z	ČSL	x	x	3	1
33	Mořic Skutecký	Obchodník	x	x	R	ND	x	x	x	x	x	x	1	1
34	August Kubík	Učitel	x	x	R	SD	x	x	x	x	x	x	1	1
35	Josef Svoboda	Válečný invalida/ trafikant	x	x	R	SS	R	NS	R	NS	II. N	NS	4	1
36	Josef Kubík	Měšťan/ Rolník	x	x	Z	ČSL	Z	ČSL	R	ČSL	x	x	3	1
37	Tomáš Juda	Měšťan	x	x	Z	ČSL	x	x	x	x	x	x	1	1

38	Josef Prokeš	měšťan/ exekutor	x	x	Z	ČSL	x	x	x	x	x	x	1	1
39	Marie Kranerová	Žehlírka	x	x	Z	ČSL	x	x	x	x	x	x	1	1
40	Josef Gregor	Měšťan	x	x	Z	ND	x	x	x	x	x	x	1	1
41	Karel Fiala	Soudní úředník/ účetník (1927)	x	x	Z	ČSL	R	ČSL	Z	ČSL	x	x	3	1
42	Laubert Bartoň	Soudní úředník	x	x	Z	ČSL	Z	ČSL	x	x	x	x	2	1
43	Jan Kadlec, ml.	Majitel parní pily	x	x	Z	ND	Z	ND	x	x	x	x	2	1
44	Jindřich Hošpes	Berní správce	x	x	Z	ND	x	x	x	x	x	x	1	1
45	Vítězslav Kopáček	Malíř	x	x	Z	ND	x	x	x	x	x	x	1	1
46	František Zábřeh	Hostinský	x	x	Z	ND	x	x	x	x	x	x	1	1
47	Filip Jaroš	Majitel strojířny	x	x	Z	ŽO	x	x	x	x	x	x	1	1
48	Antonín Tulis	Krejčí	x	x	Z	ŽO	Z	ŽO	x	x	x	x	2	1
49	Jindřich Koza	Hostinský	x	x	Z	SD	x	x	x	x	x	x	1	1
50	Josef Suchánek	Typograf	x	x	Z	SD	x	x	x	x	x	x	1	1
51	Josef Figurák	Dělník	x	x	Z	KS	Z	KS	x	x	Z	KS	3	1
52	Jaroslav Novotný	Profesor	x	x	x	x	II. N	PS	x	x	x	x	1	1
53	Leopold Žák	Rolník	x	x	x	x	R	ČSL	x	x	x	x	1	1
54	Ing. František Tureček	Správce zemědělské expozi- tury	x	x	x	x	R	R	x	x	x	x	1	1
55	Jaromír Šír	Rolník	x	x	x	x	Z	R	Z	R	x	x	2	1
56	Bohumil Dvořák	Truhlář	x	x	x	x	Z	PS	Z	PS	x	x	2	1
57	Karel Švanda, st.	Rolník	x	x	x	x	Z	PS	x	x	x	x	1	1

58	Vilém Smejkal	Typograf	x	x	x	x	Z	SD	x	x	x	x	1	1
59	František Sláma	Majitel tkalcovny	x	x	x	x	Z	ČSL	Z	ČSL	x	x	2	1
60	Václav Jelínek	Rolník a hodinář	x	x	x	x	Z	ČSL	x	x	x	x	1	1
61	František Ptáček	Dělník	x	x	x	x	Z	ČSL	x	x	x	x	1	1
62	Josef Havel	Obuvník	x	x	x	x	Z	ČSL	Z	ČSL	Z	ČSL	3	1
63	Leopold Havlík	Krejčí	x	x	x	x	Z	ŽO	x	x	x	x	1	1
64	Karel Beranovský	Strojník/zámečnick (1931)	x	x	x	x	Z	ŽO	R	ŽO	x	x	2	1
65	Josef Jaroš	Strojník	x	x	x	x	Z	ŽO	x	x	x	x	1	1
66	František Pochop	Správce	x	x	x	x	x	x	I. N	ČSL	R	ČSL	2	1
67	Jan Šuntíl	Okresní soudce	x	x	x	x	x	x	II. N	R	x	x	1	1
68	František Veselý	Úředník	x	x	x	x	x	x	R	SD	x	x	1	1
69	Ing. Vratislav Šír	Civilní geometr	x	x	x	x	x	x	R	PS	R	PS	2	1
70	Marie Veselá	Choť soudního vykonvatele	x	x	x	x	x	x	R	ČSL	x	x	1	1
71	Josef Mach	Železniční zřízenec	x	x	x	x	x	x	Z	NS	Z	NS	2	1
72	Petr Beneš	Telegrafický dozorce	x	x	x	x	x	x	Z	NS	x	x	1	1
73	František Němeček	Cihlářský dělník	x	x	x	x	x	x	Z	KS	x	x	1	1
74	Kamil Bukovský	Odborný učitel	x	x	x	x	x	x	Z	PS	x	x	1	1
75	Richard Fiala	Sedlář	x	x	x	x	x	x	Z	ND	x	x	1	1
76	František Kincl	Správce	x	x	x	x	x	x	Z	ČSL	x	x	1	1
77	Josef Procházka	Obuvník	x	x	x	x	x	x	Z	ŽO	x	x	1	1

78	František Koudela	Klempíř	x	x	x	x	x	x	Z	ŽO	x	x	1	1
79	František Kubík	Stolař	x	x	x	x	x	x	Z	ŽO	x	x	1	1
80	Josef Fiala	Profesor	x	x	x	x	x	x	x	x	I. N	ČSL	1	1
81	Ing. Bohuslav Vavřík	Vrchní technický rada a přednosta železniční stanice	x	x	x	x	x	x	x	x	R	NS	1	1
82	Adolf Zezulák	Pekař	x	x	x	x	x	x	x	x	R	ŽO	1	1
83	Dr. Karel Peňáz	Advokát	x	x	x	x	x	x	x	x	R	R	1	1
84	Karel Linhart	Tajemník	x	x	x	x	x	x	x	x	R	ČSL	1	1
85	Jan Cícha	Dělník	x	x	x	x	x	x	x	x	Z	VS	1	1
86	Alois Jelínek	Rolník	x	x	x	x	x	x	x	x	Z	ČSL	1	1
87	František Kotinský	Rolník	x	x	x	x	x	x	x	x	Z	ČSL	1	1
88	Josef Kubík, ml	Obchodní zástupce	x	x	x	x	x	x	x	x	Z	ČSL	1	1
89	František Košík, ml.	Rolník	x	x	x	x	x	x	x	x	Z	ČSL	1	1
90	Josef Tulis	Odborný učitel	x	x	x	x	x	x	x	x	Z	PS	1	1
91	Josef Dvořák	Zedník	x	x	x	x	x	x	x	x	Z	SD	1	1
92	Silvestr Dvořák	Profesor	x	x	x	x	x	x	x	x	Z	SD	1	1
93	Rudolf Musil	Odborný učitel	x	x	x	x	x	x	x	x	Z	R	1	1
94	Josef Německý	Zemědělec	x	x	x	x	x	x	x	x	Z	R	1	1
95	Adolf Vašík	Zemědělec	x	x	x	x	x	x	x	x	Z	R	1	1
96	František Hemza	Pekař	x	x	x	x	x	x	x	x	Z	ŽO	1	1
97	Josef Hloušek	Řezník	x	x	x	x	x	x	x	x	Z	ŽO	1	1

98	Václav Musil	Obchodník	x	x	x	x	x	x	x	x	Z	ŽO	1	1
99	Emanuel Jiříček	Ředitel státní reálky	x	x	x	x	x	x	x	x	Z	NS	1	1
100	Marie Ondráčková	Manželka dělníka	x	x	x	x	x	x	x	x	Z	NS	1	1

Zdroj: SOkA Žďár, AM Nové Město, inv. č. 765, kart. č. 373, *Obecní volby 1886–1942; Sčítací operáty 1900, 1910, 1921.*

Posty v radě:

S – starosta; I. N – I. náměstek; II. N – II. náměstek; R – radní; Z - zastupitel

Politické strany a uskupení:

ND – Československá národní demokratická strana

ŽO – Československá živnostensko-obchodnická strana

SD (SDD) – Československá sociálně demokratická strana (Československá sociálně demokratická strana dělnická)

R – Republikánská strana československého venkova

ČSL – Československá strana lidová

OVS – Občanská volební skupina

NS (SS) – Československý národně-socialistická strana (Československý strana socialistická)

SP – Sdružení poplatníků

KS – Komunistická strana

PS – Pokroková strana

VS – Všeobecné sdružení křesťanského dělnictva při straně lidové

Příloha č. 2 Socio-profesní složení zastupitelů v rámci politických stran a uskupení

Profese	ČSL	ŽO	ND	SD	NS	R	PS	SS	OV	SP	KS	VS
živnostníci/ řemeslníci	8	15	0	3	1	1	1	1	4	0	0	0
úředníci	5	1	3	1	0	1	0	0	0	0	0	0
zemědělci	6	0	2	0	0	4	1	0	0	0	0	0
obchodníci a hostinští	2	2	3	1	0	1	1	0	0	1	0	0
učitelé	2	1	2	2	1	2	4	0	0	0	0	0
faráři	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
dělníci	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1
svobodná povolání	0	0	2	2	0	1	1	0	0	0	0	0
stavitelé	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
podnikatel	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
telegrafický dozorce	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
okresní soudce	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
zaměstnanec železnice	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
správce budovy	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ostatní/ nezjištěno	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0

Zdroj: Příloha č. 1 Tabulka zastupitelů (bez náhradníků)

Příloha 3: Seznam spolků

SPOLEK	ZALOŽENÍ	ZRUŠENÍ
Hospodářsko-lesnická okresní jednota	25. 12. 1855	
Čtenářský a pěvecký spolek Horák	7. 4. 1866	1922
Občanská záložna	9. 5. 1870	1874
Krejcarový spolek úvěrní	31. 3. 1871	1905
Jednota praktických lékařů	16. 3. 1876	1911
Feuerwehr		
Divadelní spolek „Klicpera“	29. 10. 1880	1931
Řemeslnicko-živnostenská beseda	1882	1911
Župní hasičská jednota	11. 7. 1885	
Národní jednota pro východní Moravu	13. 8. 1886	
Cyrilská jednota	17. 12. 1866	
Spolek politický pro správní okres novoměstský	1891	
Katolická politická jednota	1891	
Knihovní spolek	1891	
Spolek okrašlovací a ochranu domoviny	1891	1911
Obecní pokladnice	1894	
Obecní spořitelna	1894	
Spolek pro podporování chudých studujících zemské vyšší reálky v Novém Městě	1895	
Bruslařský klub	1895	1910
Klub českých turistů	1896	1923
Rybářský spolek	19. 7. 1899	1913
Národní jednota pro jihozápadní Moravu	25. 9. 1899	1904
Tělocvičná jednota Sokol	29. 1. 1900	
Pobočný spolek včelařský	14. 1. 1900	
Cyklistický klub „Vpřed“	3. 7. 1902	
Místní odbočka Jednoty pro jihozápadní Moravu	28. 1. 1907	
Jednota Omladiny „Rozkvět“	17. 12. 1908	
Místní sdružení venkovské omladiny na Moravě a ve Slezsku	21. 4. 1909	1921
Spolek pro chov koní	20. 12. 1909	
Krajinská meliorační jednota pro Novoměstsko a Žďársko	8. 2. 1911	
Sdružení majitelů domů v Nové Městě	8. 3. 1911	
Spolek pro tělesnou výchovu mládeže	16. 10. 1911	
Družstvo ku zřízení tělocvičny pro tělocvičnou jednotu „Sokol“	20. 11. 1911	
Okresní péče o mládež	27. 3. 1912	1913
Hudební spolek „Smetana“	30. 8. 1919	

Družina československých válečných poškozenců	22. 12. 1919	
Odbočka československého červeného kříže	24. 3. 1920	
Místní odbor československé obchodnické besedy	30. 12. 1920	
Spolek akademiků, abiturientů a žáků nejvyšší třídy škol středních na Novoměstsku „Horák“	20. 3. 1921	
Krajinský svaz skupin sdružení venkovské omladiny na Moravě, Slezsku a na Slovensku	6. 7. 1921	
Místní skupina československého svazu zemědělských a lesních dělníků	19. 8. 1921	1923
Jednota československého „Orla“	25. 10. 1921	
Místní jednota československé obce legionářské	15. 11. 1921	
Sdružení československých dřevospracovníků	29. 11. 1921	

Zdroj: MZA Brno, Fond B 40 Zemský úřad Brno, knih. č. 437, Spolkový katastr okresu Nové Město.